

ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS
SOCIALINIŲ, HUMANITARINIŲ MOKSLŲ IR MENŲ FAKULTETAS
EKONOMIKOS KATEDRA

Laima MATIJOŠAITIENĖ

Finansų ir investicijų ekonomikos studijų programos studentė

**LIETUVOS VALSTYBINIO SOCIALINIO DRAUDIMO
ĮMOKŲ SURINKIMO VERTINIMAS DARBO RINKOS IR
EKONOMINIŲ POKYČIŲ KONTEKSTE**

Magistro darbas

Šiauliai, 2016

ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS
SOCIALINIŲ, HUMANITARINIŲ MOKSLŲ IR MENŲ FAKULTETAS
EKONOMIKOS KATEDRA

Laima MATIJOŠAITIENĖ

**LIETUVOS VALSTYBINIO SOCIALINIO DRAUDIMO
ĮMOKŲ SURINKIMO VERTINIMAS DARBO RINKOS IR
EKONOMINIŲ POKYČIŲ KONTEKSTE**

Magistro darbas
Ekonomika (L100)

Darbo vadovė:
doc. Dr. Rasa BALVOČIŪTĖ

Teigiu, kad magistro darbas, kurį teikiu Finansų ir investicijų ekonomikos studijų krypties magistro kvalifikaciniam laipsniui įgyti yra originalus autorinis darbas.

(Studento parašas)

Matijošaitienė, L. (2016). Lietuvos valstybinio socialinio draudimo įmokų surinkimo vertinimas darbo rinkos ir ekonominių pokyčių kontekste: universitetinių antros pakopos studijų finansų ir investicijų ekonomikos programos baigiamasis darbas/ baigiamojo darbo vadovas doc. dr. R. Balvočiūtė. Šiaulių universitetas, Ekonomikos katedra 79 (87).

SANTRAUKA

Magistro baigiamajame darbe analizuojamas darbo rinkos ir ekonominių veiksnių poveikis valstybinio socialinio draudimo įmokų surinkimo lygiui. Pagrindinis darbo tikslas įvertinti darbo rinkos ir ekonominių pokyčių poveikį valstybinio socialinio draudimo įmokų surinkimo lygiui. Darbe keliami hipotezė – Lietuvos valstybinio socialinio draudimo įmokų surinkimo lygis labiau priklauso nuo darbo rinkos nei nuo ekonominių veiksnių pokyčių.

Pirmojoje darbo dalyje pateikiami teoriniai socialinės apsaugos ir valstybinio socialinio draudimo aspektai, apžvelgiama socialinio draudimo sistemos valdymo struktūra, analizuojamos valstybinio socialinio draudimo įmokos, jų rūšys, mokėjimo tvarkos. Remiantis mokslinės literatūros analize identifikuojami veiksniai, lemiantys valstybinio socialinio draudimo įmokų surinkimo lygį. Antrojoje dalyje atliekama valstybinio socialinio draudimo įmokų struktūros ir jų dinamikos analizė. Siekiant išsiaiškinti, kaip per tiriamąjį laikotarpį kito valstybinio socialinio draudimo įmokų surinkimo lygį lemiantys veiksniai, buvo atliktas šių veiksnių pokyčių vertinimas. Trečiojoje darbo dalyje buvo atlikta veiksnių pokyčių, lėmusių valstybinio socialinio draudimo įmokų surinkimo lygį, analizė 2005 - 2015 m. laikotarpiu. Analizei buvo pasirinkti darbo rinkos veiksnių rodikliai: draudėjų skaičius, apdraustųjų skaičius, VDU, užimtumo lygis, nedarbo lygis, emigracija, bei ekonominių veiksnių rodikliai: BVP, infliacija, įmokų tarifai, TUI, šešėlinė ekonomika. Ryšiu tarp šių rodiklių ir valstybinio socialinio draudimo įmokų nustatyti buvo naudojama grafinė analizė, bei SPSS paketu atlikta daugialypė koreliacinė regresinė analizė. Atliktos darbo rinkos veiksnių analizės rezultatai parodė, kad iš visų tyrimui atrinktų veiksnių, teigiamais statistiškai reikšmingais ryšiais su kintamuoju valstybinio socialinio draudimo įmokos yra susiję kintamieji draudėjų skaičius ir VDU. Atlikus daugialypę koreliacinę regresinę analizę su ekonominių pokyčių veiksniais, paaiškėjo, kad iš visų tyrimui atrinktų veiksnių, teigiamais statistiškai reikšmingais ryšiais su kintamuoju valstybinio socialinio draudimo įmokos yra susiję kintamieji BVP, įmokų tarifai ir infliacija. Palyginus gautus analizių rezultatus galima teigti, kad darbo rinkos pokyčiai labiau lemia valstybinio socialinio draudimo įmokų surinkimo lygį nei ekonominiai rinkos pokyčiai.

Matijošaitienė, L. (2016). The assessment of contributions of Lithuanian state social insurance in the context of the labor market and economic changes: the university postgraduate financial and economic investment program thesis / thesis supervisor Assoc. Prof. Dr. R. Balvočiūtė. Šiauliai University, Cathedral of Economics 79 (87).

SUMMARY

This master's thesis analyzed the labor market and economic factors effect on the state social insurance contribution collection level. The main purpose of the thesis is to assess labor market and economic impact of changes on the state social insurance contribution collection level. Hypothesis – Lithuanian state social insurance contributions collection level is more dependent on the labor market than from economic factor changes.

The first part of the work presents theoretical aspects of social security and state social insurance and overview of the social insurance system management scheme, analyzed contributions of state social insurance, their types, payment orders. Based on the analysis of the scientific literature, the factors are identified, which determine state social insurance contribution collection level. The second part makes state social insurance contribution structure and their dynamic analysis. With the aim to find out how state social insurance's contribution collection level determinants had changes during the investigated period, the following factors change assessment was performed. In the third part of the work was performed the analysis of the factors changes, which determines state social insurance contribution collection level in the period of 2005 – 2015. For the analysis of labor market's factor indicators were chosen: insurers numbers, insured number, average salary, business rate, unemployment level, emigration level and factors of economical indicators: gross domestic product, inflation, contribution rate, foreign direct investment, informal economy. The graphical analysis was used to find the connection between these indicators and state social insurance contribution. With SPSS program conducted multiple correlation regression analysis. The results of labor market factors analysis showed, that from all of the factors, which were collected for the investigation, positive statistically significant relationship with variable "state social insurance contribution" are related variables with insurers number and average salary. After completion of the multiple correlation regression analysis with economical changes factors, it turns out that from all of the factors collected for the investigation, positive statistically significant relationship with variable "state social insurance contribution", are related variables: gross domestic product, contribution rates and inflation. A comparison of the analytical results it can be said that economical developments determines state social insurance contribution collection level more than labor market developments. The work results did not prove the hypothesis.

TURINYS

SANTRAUKA	3
SUMMARY	4
ĮVADAS.....	9
1. VALSTYBINIO SOCIALINIO DRAUDIMO TEORINIAI ASPEKTAI.....	11
1.1. Valstybinės socialinės apsaugos ir socialinio draudimo sampratos	11
1.2. Socialinio draudimo valdymo sistemos struktūra.....	16
1.3. Valstybinio socialinio draudimo įmokos	18
1.4. Valstybinio socialinio draudimo įmokų surinkimo lygį lemiantys veiksniai	21
2. VALSTYBINIO SOCIALINIO DRAUDIMO ĮMOKAS LEMIANČIŲ VEIKSNIŲ POKYČIŲ VERTINIMAS	26
2.1. Tyrimo metodika	26
2.2. Valstybinio socialinio draudimo fondo įmokų struktūros ir biudžeto dinamikos analizė	29
2.3. Veiksnių, lemiančių valstybinio socialinio draudimo įmokų surinkimo lygį, pokyčių vertinimas ...	32
2.3.1. Darbo rinkos veiksnių, lemiančių valstybinio socialinio draudimo įmokų surinkimo lygį, pokyčių vertinimas	33
2.3.2. Ekonominių ir kitų veiksnių, lemiančių valstybinio socialinio draudimo įmokų surinkimo lygį, pokyčių vertinimas	42
3. VEIKSNIŲ LĖMUSIŲ VALSTYBINIO SOCIALINIO DRAUDIMO ĮMOKŲ SURINKIMO LYGĮ, POVEIKIO VERTINIMO ANALIZĖ 2005-2015 M. LAIKOTARPIU.....	51
3.1. Darbo rinkos veiksnių pokyčių poveikio vertinimo valstybinio socialinio draudimo įmokų surinkimo lygiui 2005 – 2015 m. laikotarpio analizė.....	51
3.2. Ekonominių ir kitų veiksnių pokyčių poveikio vertinimo valstybinio socialinio draudimo įmokų surinkimo lygiui 2005 -2015 m. laikotarpio analizė	63
3.3. Lietuvos valstybinio socialinio draudimo įmokų surinkimo 2016 m. prognozės	71
IŠVADOS IR REKOMENDACIJOS	73
LITERATŪRA.....	75
PRIEDAI	80

PAVEIKSLŲ SĄRAŠAS

1 pav. Valstybinio socialinio draudimo valdymo sistema.....	16
2 pav. Lietuvos mokesčių elementai	19
3 pav. Valstybinio socialinio draudimo įmokų rūšys	20
4 pav. Veiksniai įtakojantys socialinio draudimo sistemą	22
5 pav. 2014 m. surinktų VSD įmokų pasiskirstymas Fondo biudžete, proc.....	29
6 pav. Valstybinio socialinio draudimo įmokų procentinė dalis Fondo biudžete pagal atskiras draudimo rūšis 2005 – 2015 m. laikotarpiu	30
7 pav. 2005-2015 m. įmokų kitimo dinamika, mln. eur.....	31
8 pav. Valstybinio socialinio draudimo įmokų vidutinių pokyčių dinamika, mln. eur.....	31
9 pav. Veiksnių grupės, kurių rodiklių pokyčiai daro poveikį valstybinio socialinio draudimo įmokų surinkimo lygiui.....	32
10 pav. Nedarbo lygio pokyčiai 2005 – 2015 m. laikotarpiu	34
11 pav. Užimtųjų gyventojų skaičiaus 2005-2015 m. pokyčių dinamika, tūkst.	35
12 pav. Apdraustųjų skaičiaus ir jo pokyčiai 2005 -2015 m. laikotarpiu.....	36
13 pav. Apdraustųjų asmenų vidutinių pokyčių dinamika, tūkst.	37
14 pav. Draudėjų skaičius ir jo grandininiai pokyčiai 2005 - 2015 m. laikotarpiu.....	38
15 pav. Draudėjų skaičiaus vidutinių pokyčių dinamika, tūkst.....	38
16 pav. Vidutinis mėnesinis bruto darbo užmokestis ir jo pokyčiai 2005 – 2015 m. laikotarpiu.....	39
17 pav. Vidutinio darbo užmokesčio vidurkių pokyčiai, eur.....	40
18 pav. Gyventojų emigracijos grandininiai pokyčiai 2005 – 2015 m.....	40
19 pav. Emigracijos vidutiniai pokyčiai, tūkst.	41
20 pav. BVP dinamika 2005 -2014 m. laikotarpiu.....	42
21 pav. BVP vidurkiai 2005 2015 m. laikotarpiu, tūkst.....	43
22 pav. Šešėlinės ekonomikos dalis Lietuvos nuo BVP, proc.....	44
23 pav. Minimalios mėnesinės algos 2005 -2015 m. laikotarpiu kitimo dinamika	45
24 pav. TUI grandininiai pokyčiai proc. 2005 – 2015 m. laikotarpiu	47
25 pav. TUI vidurkių dinamikai, mln. eur.....	47
26 pav. Vidutinė metinė infliacija 2005 – 2015 m. laikotarpiu.....	48
27 pav. Valstybinio socialinio draudimo įmokų tarifo struktūra	50
28 pav. Draudėjų skaičiaus ir VSD įmokų grandininių pokyčių diagrama	51
29 pav. Draudėjų skaičiaus valstybinio socialinio draudimo įmokų vidurkiai 2005-2015 m.	53
30 pav. Socialiniu draudimu apdraustų asmenų ir socialinio draudimo įmokų dinamika, proc.	54

31 pav. Apdraustųjų asmenų ir VSD įmokų vidurkiai 2005-2015 m.	55
32 pav. Vidutinio darbo užmokesčio ir VSD įmokų pokyčių dinamika 2005-2015 m. proc.	56
33 pav. Minimalios mėnesinės algos ir VSD įmokų pokyčių dinamika 2005 – 2009 m. laikotarpiu	57
34 pav. MMA ir VSD įmokų bazinių pokyčių dinamika 2010 – 2014 m. laikotarpiu.....	57
35 pav. Valstybinio socialinio draudimo įmokų ir emigracijos pokyčių dinamika, proc. 2005 – 2015 m. laikotarpiu	58
36 pav. Valstybinio socialinio draudimo įmokų ir užimtųjų pokyčių dinamika 2005 – 2015 m. laikotarpiu.....	59
37 pav. Valstybinės socialinio draudimo įmokos ir draudėjų skaičius.....	62
38 pav. Valstybinio socialinio draudimo įmokų suma ir vidutinis darbo užmokestis.....	62
39 pav. VSD įmokų ir VSD tarifo pokyčių (visoms draudimo rūšims) dinamika 2005 – 2015 m ...	64
40 pav. Savarankiškai dirbančių asmenų valstybinio socialinio draudimo įmokų pokyčių dinamika 2005 – 2015 m. laikotarpiu proc.....	65
41 pav. Valstybinio savanoriškojo socialinio draudimo įmokų surinkimo lygio kitimas 2005-2015 m, mln. eur.....	65
42 pav. BVP ir valstybinio socialinio draudimo įmokų pokyčių dinamika 2005 – 2015 m.	66
43 pav. VSD įmokų suma ir BVP	69
44 pav. VSD įmokos ir Įmokų tarifai.....	69
45 pav. VSD įmokos ir infliacija	70
46 pav. Valstybinio socialinio draudimo įmokų prognozė 2016 m.	72

LENTELIŲ SĄRAŠAS

1 lentelė.Valstybinio socialinio draudimo samprata.....	15
2 lentelė.Veiksniai lemiantys VSD įmokų surinkimo lygį.....	22
3 lentelė.Gyventojų užimtumo ir nedarbo rodikliai Lietuvoje 2005 – 2015 m. laikotarpiu	33
4 lentelė.Bendrojo valstybinio socialinio draudimo įmokų tarifo pasiskirstymas pagal atskiras draudimo rūšis 2005 – 2015 m. laikotarpiu	49
5 lentelė.Ryšiai tarp VSD įmokų surinkimo lygį lemiančių darbo rinkos veiksnių ir VSD įmokų....	61
6 lentelė.Ryšiai tarp VSD įmokų lygį lemiančių ekonominių veiksnių ir VSD įmokų	68
7 lentelė.Prognozuojami pokyčiai	71
8 lentelė.Prognozuojami nominalūs rodikliai	71

IVADAS

Viena iš ekonominių santykių sričių yra valstybinio socialinio draudimo įmokos. Čia susiduria valstybės, darbdavio ir darbuotojo interesai.

Pastaruoju metu mokslininkai daug diskutuoja apie socialinio draudimo politiką kaip apie reikšmingą nedarbo ir darbo efektyvumo priemonę. Tiek darbo rinkoje, tiek ekonomikoje nuolat vykstantys pokyčiai, sukeltys naujas socialiai pavojingas rizikas, pastaruoju metu tampa ekonomikos mokslo tyrimo objektu. Anot R. Lazutkos (2013), aktualiausios problemos susijusios su ekonomiais ir demografiniais pokyčiais, kurie kelia iššūkius socialinio draudimo sistemoms. Labiausiai slegiančia ekonomine – socialine problema yra įvardijamas nedarbas. Socialinio draudimo sistema privalomai draudžia visus darbuotojus, todėl darbo rinka yra tas veiksnys, kuris turi didžiulę įtaką VSD įmokų surinkimo lygiui.

Kitas, ne mažiau svarbus veiksnys – šalies ekonomikos būklė bei joje nuolat vykstantys pokyčiai kurie įtakoja Socialinės draudimo sistemos finansinį pagrindą.

Tyrimo aktualumas. Socialinis draudimas, kaip pagrindinė socialinės apsaugos sudedamoji dalis, nuolat yra mokslininkų dėmesio centre. Mokslinėje literatūroje pateikiama daug skirtingų nuomonių apie valstybinio socialinio draudimo įmokų surinkimo problemas bei ekonomikoje vykstančius pokyčius, kurie tas problemas sukelia. Vieni autoriai, tokie kaip V. Grafova (2014), E. Kotova (2003), E. Kirikiuk (2014), V. Potapenko (2011), M. Smirnova (2012), L. Vasiučenkova (2014), K. Bistрова (2009), N. Silina (2012) savo tyrimuose didesnę dėmesį atkreipia į teisinius veiksnius susijusius su bloga įstatymine baze. Kiti autoriai, tokie kaip A. Guogis, A. Bitinas (2011), C. Bailey, J. Turner (2011), T. Griančenko (2015), A. Bartkus (2008), Gucko (2011), E. Pachomovas (2013), T. Filipova (2012), E. Buškevičiūtė (2007) savo tyrimuose analizavo ekonominius veiksnius, tokius kaip infliacija, šešėlinė ekonomika, vidutinį darbo užmokestį, BVP. Darbo rinkoje vykstančius pokyčius tyrė tokie mokslininkai kaip antai A. Simanavičienė. L. Užkurytė (2009), A. Bartkus (2008), D. Skučienė (2011), A. Patapas, N. Gudonis (2014), R. Rogova, V. Dobržinska (2011), K. Levišauskaitė, G. Rūškys (2003), Abalkina (2014), Lenkina (2012).

Tyrimo problema. Viešose diskusijose neretai aptarinėjama Valstybinio socialinio draudimo fondo biudžeto būklė. Jau keleri metai kai Fondo biudžetas yra deficitinis. Didžiausią biudžeto pajamų dalį sudaro valstybinio socialinio draudimo įmokos, kurių surinkimo lygis priklauso nuo įvairių šalies ekonomikoje vykstančių pokyčių. Tyrimo klausimas būtų: kas labiau lemia valstybinio socialinio draudimo įmokų surinkimo lygį - daro darbo rinkos ar ekonominiai pokyčiai?

Tyrimo objektas - Lietuvos valstybinio socialinio draudimo įmokos.

Tyrimo tikslas – įvertinti darbo rinkos ir ekonominių veiksnių pokyčių poveikį valstybinio socialinio draudimo įmokų surinkimo lygiui.

Tyrimo uždaviniai:

1. Teoriniu aspektu apibūdinti Valstybinės socialinės apsaugos ir socialinio draudimo sampratą ir valdymo struktūrą.
2. Išanalizuoti valstybinio socialinio draudimo įmokų rūšis ir identifikuoti jų surinkimo lygį lemiančius veiksnius.
3. Atlikti valstybinio socialinio draudimo įmokų ir jas lemiančių veiksnių pokyčių analizę.
4. Atlikti veiksnių pokyčių poveikio valstybinio socialinio draudimo įmokų surinkimo lygiui vertinimo analizę.
5. Atlikti 2016 m. valstybinio socialinio draudimo įmokų surinkimo prognozavimą.

Tyrimo metodai: Lietuvos ir užsienio autorių mokslinės literatūros analizė, sisteminimas, apibendrinimas. Statistinių duomenų rinkimas, analizavimas, palyginimas. Koreliacinė - regresinė analizė.

Hipotezė: Lietuvos valstybinio socialinio draudimo įmokų surinkimo lygis labiau priklauso nuo darbo rinkos nei nuo ekonominių veiksnių pokyčių.

Rezultatų naujumas: Susisteminus ir pritaikius įvairių autorių argumentus šiame magistro darbe, bei atlikus analizę, gauti rezultatai padės atskleisti darbo rinkos ir ekonominių pokyčių reikšmingumą Lietuvos valstybinio socialinio draudimo įmokų surinkimui, bei padės ateityje efektyviau surinkti įmokas.

Darbo struktūra: Magistro baigiamąjį darbą sudaro įvadas, 3 dalys, išvados ir rekomendacijos, literatūros sąrašas, priedai.

Pirmojoje darbo dalyje pateikiama socialinės apsaugos ir valstybinio socialinio draudimo sampratos, valdymo struktūra, išanalizuotos valstybinio socialinio draudimo įmokos ir identifikuoti jų surinkimo lygį lemiantys veiksniai.

Antrojoje darbo dalyje atlikta veiksnių lemiančių įmokų surinkimo lygį pokyčių analizė.

Trečiojoje darbo dalyje atlikta veiksnių poveikio valstybinio socialinio draudimo įmokų surinkimo lygiui analizė ir atlikta 2016 m. valstybinio socialinio draudimo įmokų prognozė.

Darbo pabaigoje pateikiamos išvados ir rekomendacijos.

1. VALSTYBINIO SOCIALINIO DRAUDIMO TEORINIAI ASPEKTAI

Atlikus mokslinės literatūros analizę, šiame skyriuje bus pateikiamos socialinės apsaugos bei socialinio draudimo sampratos, atskleista socialinio draudimo vieta socialinės apsaugos sistemoje. Taip pat aptariamos aktualiausios valstybinio socialinio draudimo įmokų surinkimo problemos susijusios su darbo rinkos ir ekonominiais pokyčiais.

1.1. Valstybinės socialinės apsaugos ir socialinio draudimo sampratos

Socialinė apsauga, kaip valstybinės politikos priemonė raidos atžvilgiu, yra dar visai nesenas reiškinys, gyvuojantis ne daugiau kaip vieną šimtmetį. Moksliniai šio reiškinio pagrindai pradėti kurti dar vėliau. Tai patvirtina faktas, kad šios srities mokslas ir mokymas vis dar neturi galutinai suformuluotų ir visuotinai priimtų terminų bei sąvokų (R. Lazutka ir kt., 2013). Dėl nevienodo politinių vertybių vertinimo, skirtingų visuomeninių ir ekonominių struktūrų valstybėse, kuriuose egzistuoja vienodos arba panašios gyvenimo sąlygos susidarymo, susiformavo įvairios socialinės apsaugos formos ir nevienodos apimties apsaugos sistemos (Schulte - Mimberg ir kt., 1998). Kiekvienos šalies socialinė politika bei šalies socialinis draudimas priklauso nuo šalies istorinių, kultūrinių, socialinių, ekonominių, politinių ir kitų sąlygų. Todėl kiekvienos šalies socialinio draudimo sistema yra unikalios tyrimo objektas.

Nors Lietuvos Respublikos nepriklausomybė buvo paskelbta 1918 metais, tačiau oficialiai Lietuvoje socialinis draudimas savo istoriją skaičiuoja tik nuo 1926 m. kovo 23 d., kai Respublikos prezidentas A. Stulginskis paskelbė Vyriausiosios socialinio draudimo valdybos įstatymą. Valdyba buvo įsteigta prie Vidaus reikalų ministerijos „socialinio draudimo reikalams tvarkyti“. Valdybos iniciatyva buvo steigiamos ligonių kasos, rūpintasi socialine globa, steigtos našlaičių ir senelių prieglaudos. Labiausiai buvo išplėtotas ligos draudimas ir tik prieš antrąjį pasaulinį karą buvo įvestas nelaimingų atsitikimų darbe draudimas. Okupavus Lietuvą buvo pritaikytas sovietinis socialinio draudimo modelis. Socialinio draudimo išmokos nepriklausė nuo įmokų mokėjimo fakto, o Lietuva atskiro valstybinio socialinio draudimo biudžeto neturėjo.

Lietuvoje atkūrus nepriklausomybę ir kuriant naują socialinio draudimo sistemą, buvo siekiama pereiti nuo valstybės teikiamo „aprūpinimo“ negalintiems dirbti ir neturintiems nuolatinių pajamų gyventojams, prie jų įmokomis įgyjamų teisių į išmokas, numatytas įstatymo. Atmetus sovietinį ekonominį-socialinį modelį, šalies politinėms jėgoms reikėjo pasiūlyti naują, alternatyvų šalies raidos vystymosi modelį, kuris būtų pažangesnis už prieš tai įgyvendintą ir 50 metų gyvavusį komunizmo modelį. Nuo pat pradžių buvo siekiama, kad naujoji socialinio draudimo sistema būtų savarankiška, socialinio draudimo biudžetas būtų atskirtas nuo valstybės biudžeto ir būtų projektuojama trišalė valdymo sistema. Tokiu atveju socialinę sistemą buvo galima rinktis pagal

vieną iš trijų pagrindinių Gosta Esping-Anderseno gerovės kapitalizmo tipologijos principų – 1) socialdemokratinę gerovės valstybę, besiremiančią universaliu – instituciniu socialinės politikos modeliu, kuriam svarbiausias buvo socialinės pilietybės teisės principas, 2) konservatyvią – korporatyvinę gerovės valstybę, besiremiančią „bismarkiniu“ socialinės politikos modeliu, kuriam svarbiausias buvo darbo rinkos principas ir 3) liberalią gerovės valstybę, besiremiančią marginaliniu – likutiniu gerovės modeliu, kuriam svarbiausias buvo rinkos principas (Guogis, 2011).

A. Guogio (2012) teigimu, buvo nuspręsta pasekti vakarų demokratių valstybių pavyzdžiais ir patirtimi. Ir taip 1990-aisiais Lietuvoje buvo pradėtas įgyvendinti vokiško stiliaus „bismarkinis“ korporatyvus socialinės apsaugos modelis, kurio pagrindą sudarė Valstybinio socialinio draudimo einamųjų įmokų ir išmokų sistema, kurios išmokos priklauso nuo darbo rinkos funkcionavimo. Ši socialinės apsaugos sistema sukurta pagal Vokietijos valstybės vadovo Oto Bismarko (Otto von Bismarck, 1815-1898) pasiūlymus, kai valstybės tikslas yra rūpintis visų gyventojų gerove, ypač palaikant labiausiai remtinus gyventojus, pasitelkiant tam tikras institucijas bei išteklius. Pagrindinis šios sistemos tikslas - garantuoti pajamas apdraustiesiems netekus darbingumo. Šiame modelyje išmokų dydis yra susijęs su mokėtų įmokų dydžiu. Pagal Bismarko modelį socialinis draudimas skirtas tik dirbantiems ir tik samdomiems darbuotojams. Ši sistema apima išmokas, kurių dydis, o dažnai ir mokėjimo trukmė, priklauso nuo darbo stažo ir nuo pajamų dydžio gauto iki socialinės rizikos atsiradimo. Socialinio draudimo schemas yra finansuojamos iš darbuotojų ir darbdavių. Modelis paremtas einamuoju mokėjimo (*pay as you go*) principu ir gerai veikia tada, kada gera šalies ūkio padėtis, kai plečiasi darbo rinka, kai auga ekonomika. Gerėjant ekonominei situacijai, mažėja bedarbių skaičius, Sodra geriau surenka mokesčius, neturi biudžeto deficito. Tačiau ekonomikai susidūrus su sunkumais, modelis stringa (Guogis, 2006). Pagal šį modelį socialinę apsaugą galima skirstyti į socialinį draudimą, socialinį aprūpinimą (gerovę) ir socialinę rūpybą (pagalbą, paramą). Nors šis modelis kilo iš Vokietijos, bet yra taikomas Nyderlanduose, Belgijoje, Liuksemburge, Prancūzijoje ir naujosiose ES narėse (Guogis, 2008).

Lietuvai žengiant pirmąją reformos žingsnį, 1990 m. vasario 13 d. Aukščiausiosios Tarybos priimtu nutarimu „Dėl Lietuvos TSR Valstybinio socialinio draudimo pertvarkymo“ (1990 m. kovo 7 d.) socialinis draudimas buvo perimtas iš profesinių sąjungų. Jų funkcijas pradėjo vykdyti 1990 m. kovo 15 d. įsteigta Vyriausioji valstybinio socialinio draudimo valdyba (Sodra) prie Darbo ir socialinio aprūpinimo ministerijos. Nuo tada Vyriausioji valstybinio socialinio draudimo valdyba tapo pagrindine valstybinio socialinio draudimo įstaiga respublikoje, o socialinis draudimas pradėjo naują raidos etapą. 1990 m. buvo priimtas Valstybinio socialinio aprūpinimo pagrindų įstatymas, 1991 m. įsigaliojo Valstybinio socialinio draudimo įstatymas, 1995 metais įvyko pensijų reforma, vėliau prasidėjus daugeliui reformų socialinio draudimo funkcijos buvo perduotos ligonių kasoms,

vėliau priimtas Pensijų fondų įstatymas, taip pat 2013 m. privalomasis sveikatos draudimas atskiriamas nuo valstybinio socialinio draudimo (Sodra, 2016).

Galima teigti, kad socialinis draudimas sudaro daugumos šiuolaikinių visuomenių socialinės apsaugos ir net visos gerovės valstybės pagrindą. Autoriaus D. Pieters (2006) teigimu, nėra vieningo socialinės apsaugos sistemos apibrėžimo. Skirtingi autoriai skirtingai apibūdina socialinės apsaugos sistemą. Kai kurios šalys socialinės apsaugos apibrėžimus reglamentavo įstatymuose, kituose teisiniuose aktuose. Tarptautiniu mastu socialinės apsaugos sistemos apibrėžimus pateikia Tarptautinė socialinės apsaugos sistemos asociacija (TSAA), kuri socialinę apsaugą apibrėžia kaip įstatymiškai įtvirtintą gyventojų pajamų garantiją, siejamą su senatvės, nedarbingumo, negalios, našlystės, vaikų auginimo ir nedarbo rizikomis. Socialinės apsaugos sistema gyventojams teikia ir medicinos paslaugas. Šią sistemą sudaro socialinio draudimo ir socialinės apsaugos posistemės.

Visuotinėje žmogaus teisių deklaracijoje socialinė apsauga yra traktuojama kaip universali žmogaus teisė. Kai kuriose šalyse, tokiose kaip Brazilija, Vokietija, socialinę apsaugą garantuoja konstitucija. Šalys turi įvairias apsaugos sistemas, tačiau labiausiai paplitusios socialinės apsaugos programos yra senatvės, negalios ir našlystės. Po jų seka nelaimingų atsitikimų darbe, profesinių ligų, ligos ir motinystės, paramos šeimoms ir nedarbo programos. Tarptautinė nedarbo organizacija (TDO) nurodo šias socialinės apsaugos sudedamąsias dalis, tai sveikatos priežiūra, ligos išmokos, motinystės išmokos, negalios išmokos, nelaimingų atsitikimų darbe išmokos, šeimos išmokos, našlystės išmokos. Konvencija numato ir šiuos pagrindinius socialinės apsaugos principus, tai numatytų išmokų garantiją, darbdavių ir darbuotojų dalyvavimą administruojant socialinės apsaugos schemas, bendrą valstybės atsakomybę teikiant socialines išmokas ir tinkamai administruojant institucijas, kolektyvinį išmokų finansavimą per socialinio draudimo įmokas ir bendrą mokesčių sistemą. Konvencijos yra išskiriamos trys schemas: universalumo; socialinio draudimo, siejant su pajamomis arba laikantis lygiavos principo, arba šių dviejų principų kombinacijas; socialinės paramos.

Skiriami du pagrindiniai apsaugos nuo socialinių rizikų principai – universalumo ir nuopelnų, arba užsitarnautos teisės. Universalumo principas reiškia, jog socialiai drausti turi būti visi dirbantys asmenys, o užsitarnautos teisės – jog teisę į socialines išmokas asmuo užsitarnauja mokėdamas įmokas. Pastaroji teisė būdinga socialiniam draudimui ir nėra pagrįsta poreikiu, bet sąsaja su atlyginimu. Socialinis draudimas reiškiasi ir kitais principais: mokėtinumo – iš dirbančio asmens yra daromi atskaitymai; perskirstymo – užtikrinamos bent minimaliai pakankamos socialinės išmokos, nors ir labai prastai buvo apmokamas dirbančiojo darbas; pajamų patikros nebuvimo – išmokų dydžiui neturi įtakos gavėjo dabartinės pajamos; indeksacijos – išmokų didėjimas yra siejamas su atlyginimo didėjimu, kai išmokos perskaičiuojamos pagal atlyginimų augimo indeksus; apsaugos nuo infliacijos – panašiai kaip išmokų indeksavimas pagal atlyginimus, taip pat taikomas

indeksavimas ir pagal kainų augimą; privalomumo – pagrindinės dirbančiųjų grupės įstatymu privalomai įtraukiamos į socialinį draudimą. Analizuojant gerovės valstybes išryškėja, kad šių principų taikymą socialinės apsaugos sistemos laiko vienu iš svarbiausių.

C. Dieckhoener ir A. Peichl (2009), remdamiesi G. Bonoli (1997) teigimu, jog gerovės valstybių modeliai skirstomi pagal socialinės apsaugos sistemos dalijimą į socialinį draudimą ir socialinę paramą, atliko tyrimą, kuriame pateikiamas modifikuotas G. Esping-Andersen (1990) skirstymas į keturis gerovės šalių modelius. Konservatyvųjį modelį apibūdina vienodai reikšminga socialinio draudimo ir socialinės paramos svarba. Socialdemokratinį modelį – didelė socialinės paramos reikšmė ir santykinai nereikšmingas socialinis draudimas. Liberalųjį modelį – maža valstybinio socialinio draudimo ir socialinės paramos reikšmė. Pietinį modelį – didelė socialinio draudimo ir maža socialinės paramos reikšmė.

Lyginant su kai kuriomis Vakarų Europos valstybėmis, kuriose socialinė apsauga suprantama labai plačiai ir apima tokias sritis kaip sveikatos apsaugos ir darbo aplinkos klausimai. Lietuvos socialinė apsauga apima tris sudėtines dalis: socialinį draudimą, socialinę paramą ir specialiąsias (papildomas) socialines išmokas. Lietuvos socialinės apsaugos modeliui yra būdinga socialinių išmokų sistema, priklausanti nuo dirbančiojo buvusio (ar esamo) dalyvavimo darbo rinkoje rezultatų. Socialinės apsaugos sistema, yra valstybės nustatytų socialinių – ekonominių priemonių visuma, teikianti gyvenimui reikalingų lėšų ir paslaugų tiems šalies gyventojams, kurie dėl įstatymų numatytų priežasčių negali apsirūpinti iš darbo pajamų (Guogis, 2008).

Lietuvoje, kaip ir daugelyje kitų šalių pagrindinė socialinės apsaugos dalis yra socialinis draudimas. Jo sampratą įtvirtina Lietuvos Respublikos Konstitucija, kurios 52 straipsnis sako, kad valstybė laiduoja piliečių teisę gauti senatvės ar invalidumo pensijas, socialinę paramą nedarbo, ligos, našlystės, maitintojo netekimo ir kitais įstatymų numatytais atvejais. Socialinio draudimo klausimai paliečiami ir Konstitucijos 48 straipsnyje, kur sakoma, kad kiekvienas žmogus gali laisvai pasirinkti darbą bei verslą <...>gauti teisingą apmokėjimą už darbą ir socialinę apsaugą nedarbo atveju (LR Konstitucija, 2004).

Dar konkretnė ir tikslesnė valstybinio socialinio draudimo samprata yra pateikiama 1991 m. birželio 20 d. įsigaliojusiam Valstybinio socialinio draudimo įstatyme. Valstybinis socialinis draudimas jame apibūdintas kaip valstybės nustatytų socialinių ekonominių priemonių sistema, teikianti apdraustiesiems Respublikos gyventojams, taip pat įstatymo numatytais atvejais jų šeimų nariams gyvenimui reikalingas lėšas ir paslaugas, jeigu jie negali dėl įstatymo numatytų priežasčių apsirūpinti iš darbo ir kitokių pajamų, arba dėl įstatymo numatytų svarbių priežasčių turi papildomų išlaidų (LR Valstybinio socialinio draudimo įstatymas, 1991). Atlikus mokslinės literatūros analizę, galima teigti, kad daugelio autorių valstybinio socialinio draudimo sampratos yra panašios (1 lentelė).

Valstybinio socialinio draudimo samprata

Autorius, metai	Valstybinio socialinio draudimo samprata
G. Esping-Andersen, Myles	Pajamų perskirstymo mechanizmas.
V. Grafova, 2014	Ekonominių santykių reguliavimo priemonė, praradimų kompensuojamoji priemonė.
L. Šapalienė, 2008	Socialinės apsaugos sistemos dalis, kurios priemonėmis kompensuojamos beveik visų šalies gyventojų dėl patirtų draudiminių įvykių patirtos išlaidos ir prarastos pajamos.
D. Bernotas, A. Guogis, 2006	Tai sistema, apimanti kiekvieną, kas susiduria su tam tikra rizika.
A. Guogis, 2000	Vienas labiausiai priimtinių ir daugelyje pasaulio valstybių plačiai paplitusių pajamų perskirstymo formų, kai kiekvienas žino, kad jo ir darbdavio mokamos įmokos bus naudojamos išimtinai įstatymais reglamentuotoms, griežtą socialinę paskirtį turinčioms išmokoms.

Šaltinis: sudaryta darbo autorės

Lietuvos socialinis draudimas yra socialinės apsaugos sistemos dalis (Buškevičiūtė, 2006), finansuojama specialiomis įmokomis ir skirta aprūpinti asmenims netekusiems pajamų dėl konkretaus įvykio (nedarbo, ligos, senatvės), arba gali apmokėti papildomas išlaidas, apimanti beveik visus Lietuvos gyventojus, tiek samdomus darbuotojus, tiek savarankiškai dirbančius asmenis, kurie moka socialinio draudimo įmokas, o atsitikus draudiminių įvykiui, gauti socialinio draudimo išmokas (O. G. Rakauskienė, 2006). Šis svarbus rinkos infrastuktūros komponentas užima ne paskutinę vietą žmogaus gyvenime. Jo vaidmuo yra perskirstyti pajamas. Apie šį instrumentą, kurio tikslas – garantuoti pajamas apdraustiesiems netekus darbingumo dėl ligos, motinystės, senatvės, netekto darbingumo (invalidumo), kadangi gerovės valstybei būdinga visų visuomenės narių galimybių lygybė, gėrybių paskirstymas ir visuomenės atsakomybė už neįstengiančiuosius pasirūpinti savimi, kalba ir R. Lazutka (2013), pavadindamas jį „gerovės valstybės stuburu, pasireiškiančiu šiais principais:

- Mokėtumo, kai iš dirbančio asmens yra daromi atskaitymai;
- Perskirstymo, kai užtikrinamos bent minimaliai pakankamos socialinės išmokos, nors ir labai prastai buvo apmokamas dirbančiojo darbas;
- Pajamų patikros nebuvimo, kai išmokų dydžiui neturi įtakos gavėjo dabartinės pajamos;
- Indeksacijos, kai išmokos perskaičiuojamos pagal atlyginimų augimo indeksus;
- Apsaugos nuo infliacijos, kai taikomas indeksavimas pagal kainų augimą;
- Privalomumo, kai pagrindinės dirbančiųjų grupės įstatymu privalomai įtraukiami į socialinį draudimą“.

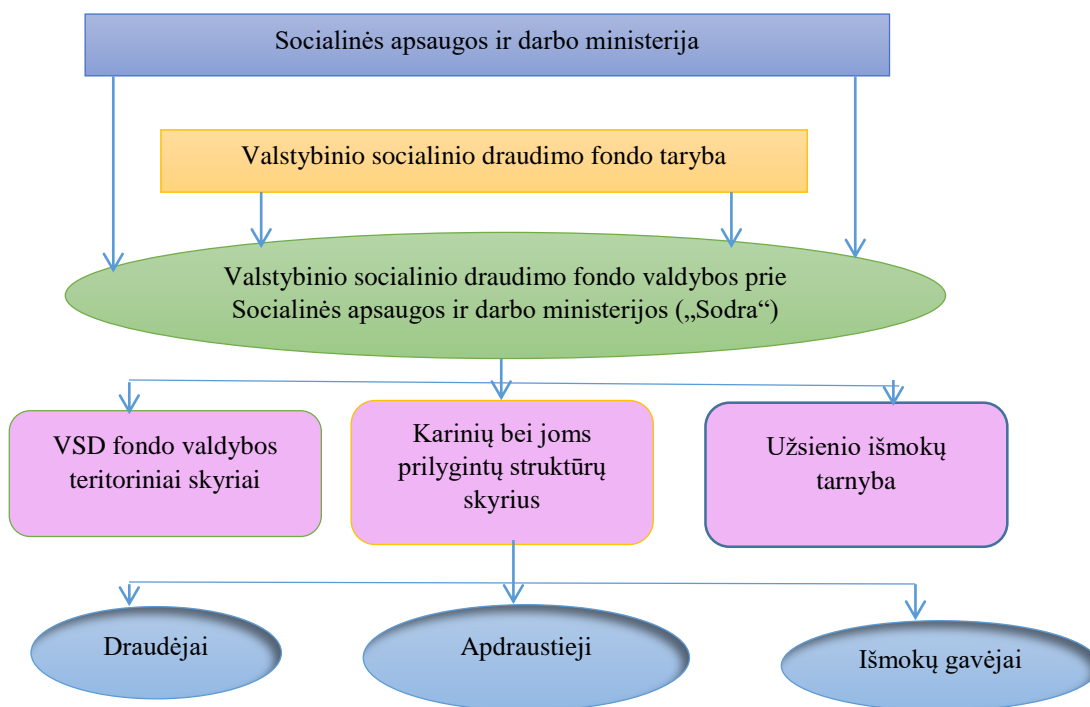
R. Lazutkos (2013) teigimu, analizuojant gerovės valstybes išryškėja, jog principų taikymo paplitimą socialinės apsaugos sistemoje laiko vienu iš svarbiausių kriterijų. Taip pat autorius akcentuoja: „valstybinis socialinis draudimas yra neatsiejama žmogaus gyvenimo dalis, lydinti jį

nuo gimimo iki mirties, ir sudėtingomis situacijomis teikianti teisės aktais numatytas garantijas. Socialinis draudimas, kaip ir visa socialinė apsauga, remiasi fundamentaliais universalumo, kartu solidarumo, tęstinumo bei priimtų įsipareigojimų vykdymo principais“.

Apibendrinant galima teigti, socialinio draudimo sistema apima išmokas, kurių dydis, o dažnai ir mokėjimo trukmė, priklauso nuo darbo stažo ir nuo pajamų dydžio gauto iki socialinės rizikos atsiradimo, o socialinio draudimo schemas yra finansuojamos iš darbuotojų ir darbdavių. Galima teigti, kad socialinis draudimas yra socialinės apsaugos sistemos posistemė, kurios subjektai - apdraustieji asmenys, kartu su savo šeimų nariais turintys teisę į prarastų darbo pajamų kompensavimą, esant būtinai kompensavimo sąlygai – dėl draudiminių įvykių prarastų darbo pajamų. Apdraustųjų asmenų teisių į socialinę paramą garantavimas siejamas su jų (ar už juos) mokamomis socialinio draudimo įmokomis. Tai yra neatsiejama žmogaus gyvenimo dalis, sudėtingomis situacijomis teikianti teisės aktais numatytas garantijas, sukurtas siekiant perskirstyti pajamas, besiremiantis fundamentaliais universalumo, kartu solidarumo, tęstinumo bei priimtų įsipareigojimų vykdymo principais.

1.2. Socialinio draudimo valdymo sistemos struktūra

Lietuvos socialinio draudimo valdymo sistemą sudaro: Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos, Fondo tarybos, Fondo valdybos, Fondo valdybos teritorinių skyrių ir kitų įstaigų (1 pav.).

1 pav. Valstybinio socialinio draudimo valdymo sistema

Šaltinis: sudaryta autorės pagal Sodros duomenis (2016).

Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerija, vykdydama socialinio draudimo valdymo funkcijas ir įgyvendindama šioje srityje valstybės politiką, formuoja socialinės apsaugos politiką. Kartu su pavaldžiomis institucijomis, socialiniais partneriais bei kitomis suinteresuotomis organizacijomis įgyvendina kiekvieno žmogaus darbo ir socialinę apsaugą, rūpinasi jo socialine gerove.

Valstybinio socialinio draudimo Fondo taryba prižiūri Sodros veiklą. Tai lygiateisio trišalio bendradarbiavimo pagrindu sudaryta kolegiali institucija, nagrinėjanti ir priimanti sprendimus socialinio draudimo politikos įgyvendinimo klausimais. Taryba stebi, kaip įgyvendinami socialinį draudimą reglamentuojantys teisės aktai, svarsto ir teikia išvadą dėl valstybinio socialinio draudimo fondo biudžeto projekto bei prižiūri jo vykdymą.

Sodros valdyba yra socialinį draudimo fondą administruojanti centrinė institucija, kuri koordinuoja, metodiškai vadovauja ir užtikrina jai pavaldžių teritorinių skyrių ir įstaigų efektyvų ir kokybišką darbą bei juos kontroliuoja. Valdyba organizuoja privalomąjį ir savanorišką valstybinį socialinį draudimą, rengia ir vykdo valstybinio socialinio draudimo fondo biudžetą, administruoja socialinio draudimo įmokas, organizuoja teisingą Sodros Registro duomenų tvarkymą, užtikrina valstybinio socialinio draudimo mokamų išmokų teisingą paskaičiavimą, skyrimą bei mokėjimą, administruoja pensijų kaupimo dalyvių ir pensijų kaupimo sutarčių registrą, organizuoja kaupiamųjų pensijų įmokų pervedimą į pensijų kaupimo bendrovių valdomus pensijų kaupimo fondus. Šiuo metu Sodros valdybai yra pavaldžios 12 įstaigų.

Teritoriniai Sodros skyriai renka valstybinio socialinio draudimo įmokas ir vykdo jų išieškojimą, tvarko apdraustųjų asmenų duomenis, kontroliuoja laikinojo nedarbingumo nustatymo teisėtumą ir pagrįstumą bei atsako, kad teisingai ir laiku būtų skiriamos ir išmokamos pensijos, pašalpos bei kitos išmokos.

Karinių ir joms prilygintų struktūrų skyrius teisės aktų nustatyta tvarka Lietuvos Respublikos teritorijoje organizuoja karinių ir joms prilygintų struktūrų pareigūnų valstybinį socialinį draudimą ir užtikrina Krašto apsaugos, Vidaus reikalų ministerijos, operatyvinių Muitinės departamento ir Muitinės kriminalinės tarnybos pareigūnų bei Valstybės saugumo departamento valstybinio socialinio draudimu apdraustų asmenų duomenų tvarkymą, priskaičiuotų įmokų, baudų, delspinigių surinkimą ir išieškojimą, teisingą valstybinio socialinio draudimo išmokų skyrimą ir mokėjimą.

Užsienio išmokų tarnyba įgyvendina ES teisiną ir tarpvalstybines sutartis, administracinius ir tarpžinybinius socialinio aprūpinimo srities susitarimus, reglamentuojančius išmokų skyrimą bei mokėjimą migruojantiems asmenims.

Valstybinė mokesčių inspekcija vykdydama LR valstybinio socialinio draudimo įstatymą bei Mokesčių administravimo įstatymą, vykdo draudėjų registraciją, kontroliuoja draudėjų ir

apdraustųjų socialinio draudimo įmokų apskaičiavimo teisingumą. Reikalui esant atstovauja Fondo interesus įmonėse, viešosiose įstaigose, kurioms yra iškeltos bankroto bylos ar vykdoma restruktūrizacija.

Prie valstybinio socialinio draudimo valdymo struktūros yra priskiriama ir kitų institucijų veikla, kaip Lietuvos darbo biržos, valstybinių ligonių kasų, bei pensijų kaupimo bendrovių, taip pat šiai sistemai priklauso draudėjai, apdraustieji bei išmokų gavėjai. Reikia pabrėžti tai, kad Lietuvos darbo birža koordinuoja įstatymų numatyta tvarka nedarbo ir kitas numatytas pinigines išmokas, valstybinė ligonių kasa įstatymų numatyta tvarka disponuoja iš Fondo gautomis lėšomis bei vykdo Privalomojo sveikatos draudimo fondo biudžetą, o pensijų kaupimo bendrovės teisės aktų nustatyta tvarka sudariusios duomenų teikimo sutartį su Fondo valdyba sudarinėja pensijų kaupimo sutartis su asmenimis, pareiškusiais norą ir turinčiais teisę tapti pensijų kaupimo dalyviais (Sodra, 2016).

Apibendrinant galima teigti, valstybinis socialinis draudimas sudaro didžiausią socialinės apsaugos sistemos dalį, o jos veiklą koordinuoja ir vykdo daugelis institucijų. Pabrėžtina tai, kad pagrindinis šios sistemos tikslas – garantuoti pajamas apdraustiems asmenims tuo atveju, jeigu jie neteks darbingumo dėl ligos, motinystės, senatvės, netekto darbingumo (invalidumo) ir kitais atvejais.

1.3. Valstybinio socialinio draudimo įmokos

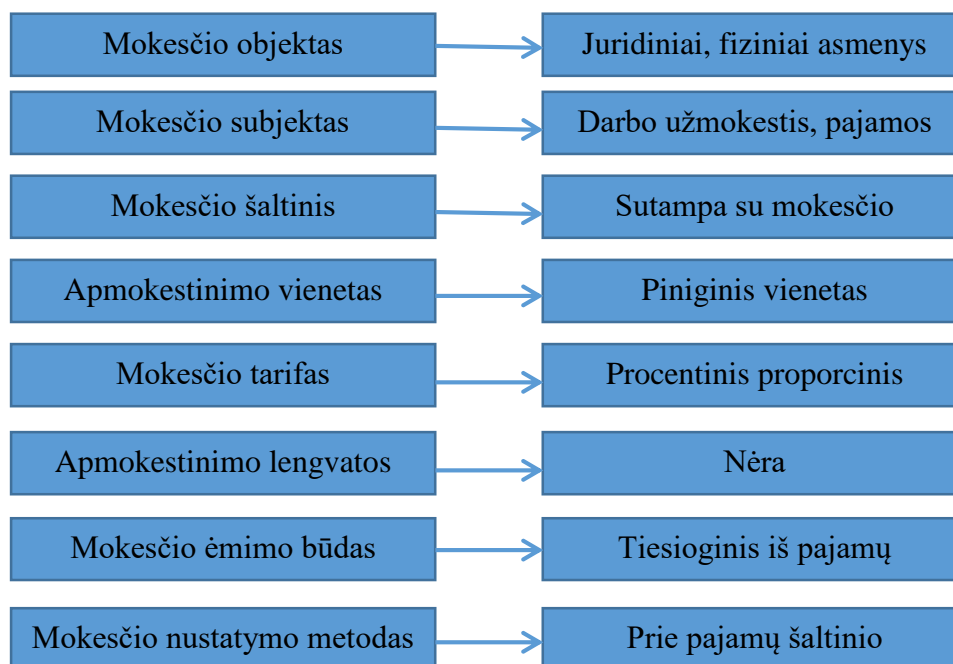
Valstybinio socialinio draudimo įmokos (toliau – socialinio draudimo įmokos) – apdraustųjų asmenų ir (arba) jų draudėjų mokamos įstatymų nustatytos dydžio įmokos. „Verslo žinių“ žodyne valstybinio socialinio draudimo įmoka apibūdinama kaip Privaloma įmoka į valstybinio socialinio draudimo fondą, kurią moka darbuotojas ir jo darbdavys. Įmokos dydis, darbuotojo ir darbdavio mokamų įmokų santykis skiriasi įvairiose šalyse. Mokantieji valstybinio socialinio draudimo įmokas yra laikomi apdraustais šiuo draudimu ir gali pretenduoti į valstybės pensiją, nedarbo ir kitas pašalpas. Valstybinio socialinio draudimo įmoka labiau atitinka valstybinio mokesčio ar subsidijos, o ne draudimo įmokos požymius, nes ji yra privaloma, mokama į valstybinį fondą, gaunamos išmokos nėra susijusios arba mažai susijusios su įmokų dydžiu. Autorės E. Buškevičiūtės (2006) teigimu, socialinio draudimo įmokos turi tikslinę paskirtį ir yra surenkamos į atskirą VSD Fondo biudžetą. Fondo biudžeto pajamos yra numatomos kiekvienai valstybinio socialinio draudimo įmokų mokėtojų grupei, atsižvelgiant į šalies ūkio plėtros makroekonominės prognozes, planuojamus įmokų tarifus tam tikroms draudimo rūšims, paskutinių dviejų metų draudžiamųjų pajamų bazės bei valstybinio socialinio draudimo apdraustųjų skaičiaus kitimą (V. Aleknavičienė, 2005).

Valstybinio socialinio draudimo įmokų mokėtojus nustato LR Valstybinio socialinio draudimo įstatymas, pagal kurį įmokas privalo mokėti:

✓ draudėjai – visi viešieji ir privatūs juridiniai asmenys, kurie privalo apskaičiuoti, išskaityti ir įmokėti į Valstybinio socialinio draudimo fondo biudžetą valstybinio socialinio draudimo įmokas, taip pat fiziniai asmenys, kurie patys privalo mokėti valstybinio socialinio draudimo įmokas Lietuvos Respublikos Vyriausybės nustatyta tvarka;

✓ individualių įmonių savininkai; asmenys, užsiimantys individualia veikla, tarp jų – advokatai, advokatų padėjėjai, antstoliai, notarai; tikrųjų ūkinių bendrijų nariai, komanditinių ūkinių bendrijų tikrieji nariai, mažųjų bendrijų nariai; verslo liudijimus įsigiję asmenys; ūkininkai ir jų partneriai, tuo atveju, kai žemės ūkio valdos ar ūkio ekonominis dydis atlikus skaičiavimus, galiojančius praėjusių metų paskutinę dieną, yra lygus arba didesnis nei 4 ekonominio dydžio vienetai; šeimynų dalyviai (LR VSDĮ, 1991).

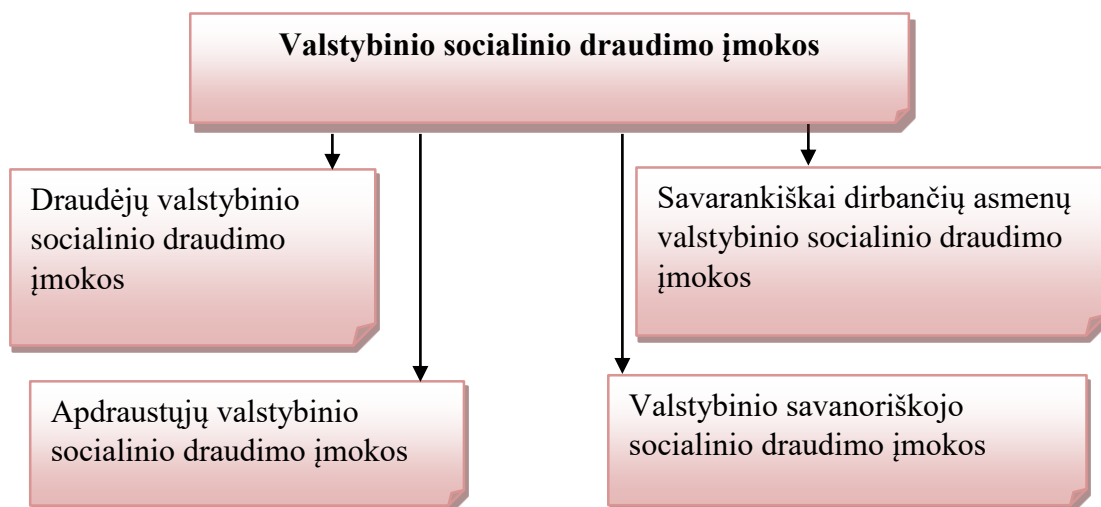
Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio draudimo fondo biudžeto sandaros įstatymas nustato socialinio draudimo fondo biudžeto surinkimo tvarką bei rodiklius, kuriais vadovaujantis mokamos valstybinio socialinio draudimo įmokos, o įmokų mokėjimo tvarką nustato Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio draudimo fondo biudžeto sudarymo ir vykdymo taisyklės, kurios yra parengtos vadovaujantis Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio draudimo įstatymu. Valstybės mokesčių sistema sudaroma atsižvelgiant į apmokestinimo principus ir apmokestinimui keliamus tam tikrus uždavinius. Pats pagrindinis apmokestinimo uždavinys yra gauti pajamų, o kiekvienas mokestis – tai sudėtinga sistema, kuri apima keletą tarpusavyje suderintų elementų (2 pav.).

2 pav. Lietuvos mokesčių elementai

Šaltinis: sudaryta darbo autorės remiantis K. Levišauskaite, G. Rūškiu, (2003).

Valstybinio socialinio draudimo įmokos yra viena iš valstybinio socialinio draudimo fondo biudžeto sudedamųjų dalių, sudarančių biudžeto pajamų pagrindą, kurias į valstybinio socialinio draudimo fondo biudžetą moka tiek darbuotojai, tiek darbdaviai, tiek savarankiškai dirbantys ar savanoriškai apsidraudę asmenys (3 pav.).

3 pav. Valstybinio socialinio draudimo įmokų rūšys

Šaltinis: sudaryta darbo autorės remiantis LR VSDĮ.

Įmokos yra priskaičiuojamos ir mokamos už asmenis nuo tos dienos, kurią žmogus pradeda dirbti. Draudėjai socialinio draudimo įmokas skaičiuoja nuo kiekvienam apdraustajam asmeniui apskaičiuotos darbo užmokesčio sumos, kuri negali būti mažesnė už minimalią mėnesinę algą. Taip pat įmokos yra skaičiuojamos ir nuo su darbo santykiais susijusių įvairių kompensacinio ir skatinamojo pobūdžio išmokų, pajamų gaunamų iš sportininko ar atlikėjo veiklos, bei nuo pajamų gaunamų dirbant pagal autorines sutartis, o taip pat ir nuo pajamų gaunamų pagal rašytines slapto bendradarbiavimo sutartis, neatsižvelgiant į jų mokėjimo šaltinius. Kai darbuotojai dirba ne visą darbo laiką, tuomet įmokos priskaičiuojamos ir mokamos nuo faktiško darbo užmokesčio, kuris negali būti mažesnis už minimalią mėnesinę algą, perskaičiuoto proporcingai dirbtam laikui.

Apdraustieji, kurie gauna darbo užmokestį, jiems nustatytos socialinio draudimo įmokos dalį moka nuo jiems apskaičiuotų draudžiamųjų pajamų. Įmokas išskaito ir sumoka draudėjas.

Įmokos yra mokamos ir už asmenis, kurių sutuoktiniai yra deleguoti į pareigas diplomatinėse atstovybėse, konsulines įstaigas, tarptautines ar ES institucijas, arba atlieka specialiąsias misijas karo tarnyboje ar diplomatinėse atstovybėse. Šių asmenų įmokos yra skaičiuojamos nuo 0,5 atitinkamo valstybės tarnautojo ar profesinės karo tarnybos kario pareiginės algos už tą laikotarpį, kurį asmuo praleidžia užsienyje dėl to, kad ten gyvena kartu su deleguotu sutuoktiniu. Šias įmokas įstatymų numatyta tvarka moka asmens sutuoktinį delegavusi Lietuvos Respublikos deleguojančioji institucija.

Už asmenis, kurie yra draudžiami valstybės lėšomis, įmokas į valstybinio socialinio draudimo fondo biudžetą priskaičiuoja ir sumoka Socialinės apsaugos ir darbo ministerija iš šiam tikslui numatytų Lietuvos Respublikos valstybės biudžeto lėšų.

Individualių įmonių savininkų, mažųjų bendrijų, jų narių, komanditinių ūkinių bendrijų narių įmokos yra skaičiuojamos nuo jų įregistravimo Juridinių asmenų registre dienos. Įmokos jiems yra skaičiuojamos nuo sumos išsiimtos asmeniniams poreikiams, kuri negali būti mažesnė už minimaliąją mėnesinę algą, bet negali būti didesnė kaip einamųjų metų draudžiamųjų pajamų 4 dydžių suma per mėnesį. Įmokos turi būti priskaičiuojamos kartą per mėnesį ir sumokėtos iki einamojo mėnesio paskutinės dienos. Verslo liudijimus įsigiję asmenys socialinio draudimo įmokas moka už verslo liudijimo galiojimo laikotarpį. Įmokos dydis sudaro 50 proc. valstybinės socialinio draudimo bazinės pensijos.

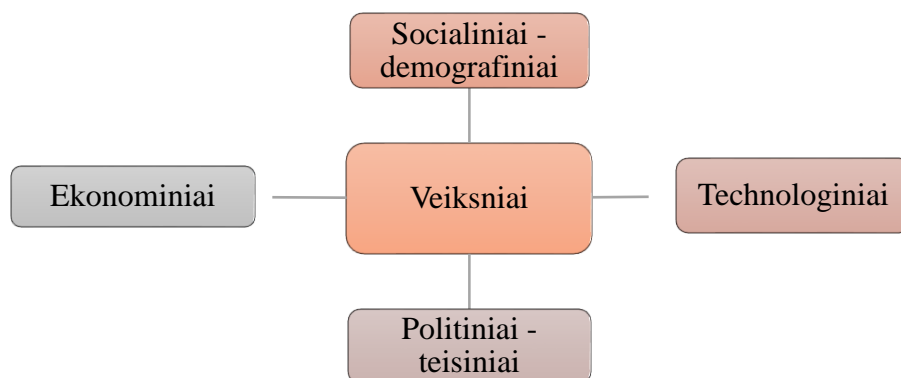
Individualią veiklą vykdančias asmenys socialinio draudimo įmokas prisiskaičiuoja ir sumoka nuo pusės Valstybinei mokesčių inspekcijai deklaruotų pajamų sumos gautos už veiklos vykdymą (neatėmus privalomojo sveikatos draudimo ir valstybinio socialinio draudimo įmokų), bet ne nuo didesnės kaip einamųjų metų draudžiamųjų pajamų 4 dydžių suma per mėnesį. Socialinio draudimo įmokos, kai jų bazė priklauso nuo asmens pajamų, gautų praėjusiais metais, turi būti sumokėtos į Fondo biudžetą iki metinės pajamų deklaracijos pateikimo Valstybinei mokesčių inspekcijai termino paskutinės dienos. Asmenys vykdančios individualią žemės ūkio veiklą ir jų partneriai, kurių pajamos mokesčiniu laikotarpiu nėra apmokestinamos gyventojų pajamų mokesčiu, socialinio draudimo įmokas apsiskaičiuoja ir sumoka nuo minimalios mėnesinės algos. Įmokos turi būti sumokėtos ne vėliau kaip iki einamo mėnesio paskutinės dienos. Tie individualią žemės ūkio veiklą vykdančias asmenys ir jų partneriai, kurių pajamos mokesčiniu laikotarpiu apmokestinamos gyventojų pajamų mokesčiu, mėnesio socialinio draudimo įmokas apsiskaičiuoja ir sumoka nuo jų pačių pasirinktos sumos, tačiau ne mažesnės negu minimalioji mėnesinė alga ir ne didesnės kaip einamųjų metų draudžiamosios pajamos per mėnesį. Įmokos turi būti sumokėtos iki metinės pajamų deklaracijos pateikimo Valstybinei mokesčių inspekcijai termino paskutinės dienos (LR VSDĮ, 1991).

Apibendrinant galima teigti, kad valstybinio socialinio draudimo įmokos turi tikslingą paskirtį ir yra surenkamos į atskirą VSD Fondo biudžetą. Kas ir kaip turi mokėti socialinio draudimo įmokas nustato LR Valstybinio socialinio draudimo įstatymas. Įmokos yra viena pagrindinių Fondo biudžeto sudedamųjų dalių, sudarančių biudžeto pajamų pagrindą.

1.4. Valstybinio socialinio draudimo įmokų surinkimo lygį lemiantys veiksniai

Siekiant, kad socialinio draudimo sistema būtų stabili ir efektyvi, būtina subalansuoti socialinio draudimo biudžetą. Tai yra sudėtingas procesas, nes stabilumas priklauso ne tik nuo pačios

socialinio draudimo sistemos bet ir daugelio kitų veiksnių. Autoriaus A. Sakalo (1998) teigimu, ekonomikos sąlygos yra nepastovios ir nuolat kintančios. Jokia sistema nėra izoliuota, todėl ją veikia įvairūs veiksniai. Todėl autorius klasifikuoja veiksnius, įtakojančius valstybinio socialinio draudimo sistemą į keturias pagrindines grupes (4 pav.).

4 pav. Veiksniai įtakoiantys socialinio draudimo sistemą

Šaltinis: sudaryta darbo autorės remiantis A. Sakalu (1998).

Nuo šalyje vykstančių ekonominių pokyčių didele dalimi priklauso ir valstybinio socialinio draudimo surenkamų įmokų lygis, o taip pat ir iš biudžeto mokamos išmokos, todėl šis klausimas pastaruoju metu sukelia daug diskusijų ne tik spaudoje, bet ir mokslinėje literatūroje. Savo mokslinėse publikacijose autoriai teigia, kad surenkamų į biudžetą įmokų suma priklauso nuo šalies makroekonominių rodiklių pokyčių ir savo darbuose įvardija veiksnius, kurių pokyčiai nulemia socialinio draudimo įmokų surinkimo lygį (2 lentelė).

2 lentelė

Veiksniai lemiantys VSD įmokų surinkimo lygį

Autorius	Veiksniai įtakoiantys VSD įmokų surinkimą
V. Abalkina (2014)	Įmokų tarifas; apdraustųjų skaičius
A. Bartkus (2008)	Darbo užmokestis; apdraustųjų skaičius; mokesčių politika
J. Buškevičiūtė (2007)	Apdraustųjų skaičius
G. Černius (2009)	Mokesčių tarifas
D. Dranicikaitė, K. Karpinaitė (2010)	Draudėjų ir apdraustųjų įmokos; apdraustųjų skaičius
V. Grafova, (2014)	Nedraudiminio pobūdžio įmokos; Valstybinio socialinio draudimo teisinio reguliavimo neužbaigtumas; Vyriausybės išsipareigojimų disbalansas; darbingo amžiaus žmonių skaičius; verslo draudimo problemos

P. Gucko (2011)	Įmokų tarifas; neapskaityta ekonomika
Lenkina (2012)	Užimtumo politika; darbo rinkos reguliavimas; migracija (emigracija)
G. Nigmatulina (2011)	Įmokų tarifai; infliacija; BVP; darbo užmokestis
A. Simanavičienė, L. Užkurytė, (2009)	Užimtumo lygis; nedarbas; įmonių bankrotai; didėjantis nemokių įmonių skaičius
D. Skučienė (2011)	Užimtumo lygis
M. Sinkevičius (2011)	Nedarbas
N. Silina (2012)	Įmokų tarifai; šešėlinė ekonomika
A. Patapas, N. Gudonis (2014)	Neapskaityta ekonomika; maži atlyginimai; didelė mokesčių našta
S. Jašinas, V. Avdejeva (2009)	Įmokų tarifai

Šaltinis: sudaryta darbo autorės.

Mokslininkų teigimu, socialinio draudimo įmokų surinkimas šiuo metu yra viena iš aktualiausių problemų. Dėl didelių įmokų tarifų, didėjančio bedarbių skaičiaus, vis didėjančio šešėlinės ekonomikos masto ir socialinio draudimo fondus surenkama vis mažiau įmokų (K. Bistрова, 2012, L. Vasiučenkova, 2014), todėl pastaraisiais metais socialinio draudimo sistemos veikla yra atsidūrusi padidinto dėmesio zonoje, o fondo išlaidos viršija pajamas. Taip yra todėl, kad įmokos ir socialinio draudimo fondus yra skaičiuojamos nuo tam tikros darbo užmokesčio sumos. K. Bistрова (2012) sako, kad pagal statistikos departamento pateiktus duomenis, kai kuriose pramonės šakose atlyginimai viršija nustatytus dydžius nuo kurių mokamos įmokos, tokiu būdu į fondus neatkeliauja nemaža dalis lėšų. Toks netobulas administravimas yra susijęs su teisiniu reglamentavimu (E. Kiriliuk, 2014) ir apsunkina įmokų surinkimą. Tokiu būdu surenkamų socialinio draudimo įmokų nepakanka išmokoms, ko pasėkoje susidaro biudžeto deficitas. Kaip teigia M. Smirnova (2012), T. Filipova (2012) bei N. Silina (2012), biudžeto deficito problemą paaštrina sumažinti įmokų tarifai, tiksliau - lengvatiniai tarifai, taikomi tik kai kurioms mokesčių mokėtojų grupėms. Autorių nuomone, toks sprendimas yra neapgalvotas, klaidingas ir netgi žalingas. Tokiu būdu yra atveriamas kelias neribotiems neseniai priimtų teisės aktų koregavimams. Šių autorių nuomonei pritaria ir socialinio draudimo biudžeto deficito susidarymą tyrę S. Jašinas ir V. Avdejeva (2009), kurie savo išvadoje sako, kad norint, jog įmokų surinkimas taptų efektyvus, būtina optimizuoti socialinio draudimo įmokų tarifą jį diferencijuojant atsižvelgiant į įmonės dydį.

Socialinio draudimo sferoje egzistuoja visa eilė ir kitų nedelsiant sprendtinų problemų, tokių kaip nedraudiminių principų išsaugojimas (egzistuoja nedraudiminio pobūdžio išmokos, nėra jokio ryšio tarp mokamų įmokų ir išmokų dydžių), teisinio reguliavimo stoka, jo neužbaigtumas, Vyriausybės

įsipareigojimų disbalansas ir turimų finansinių išteklių stoka, darbingo amžiaus žmonių skaičiaus mažėjimas, įvairios verslo draudimo problemos. Įmokų surinkimui įtakos turi ir vystantys ekonomikos pokyčiai, bei demografiniai veiksniai, kurie veikia apdraustųjų skaičių ir sumokamų įmokų kiekį į socialinio draudimo fondus (E. Pachomovas, 2013). Kadangi socialinis draudimas yra vienai iš svarbiausių ekonominių santykių reguliavimo priemonių, šios problemos turi būti sprendžiamos nedelsiant.

Tokie autoriai kaip V. Grafova (2014); A. Guogis, A. Bitinas (2011); A. Bartkus (2008); P. Gucko (2011); T. Griančenko (2015); L. Vasiučenkova (2015); N. Silina (2012); A. Patapas, N. Gudonis (2014) tyrę veiksnius lemiančius socialinio draudimo įmokų surinkimo lygį, atskleidė, kad mokesčių ir socialinio draudimo įmokų kaita, darbo rinkos reguliavimas, mokesčių moralė yra lemiamos ir šešėlinės ekonomikos. Kintant šiam rodikliui, kinta ir surenkamų į biudžetą įmokų lygis. Šešėlinės ekonomikos neigiamą įtaką šalies socialinei bei ekonominei raidai pasireiškia nelegalaus darbo ir neapskaitomų pajamų augimu, socialinės diferenciacijos plėtra, nepasitikėjimu valstybe bei korupcijos lygio kilimu (J. Krumplytė, 2008), sukurdamą didžiulį pajamų, turinčių įplaukti į biudžetą, stygių (B. Martinkus ir kt., 2006). Tokiu būdu išryškėja ekonominė pasekmė – mokesčių institucijos surenka mažiau mokesčių, socialinės apsaugos institucijos negauna įmokų iš deklaruotos veiklos, o tai žlugdo visos socialinės apsaugos sistemos darbą. Dėl pastaraisiais metais didėjančio šešėlinės ekonomikos masto į socialinio draudimo fondus surenkama vis mažiau lėšų (K. Bistrova, 2012), todėl socialinio draudimo sistemos veikla yra atsidūrusi padidinto dėmesio zonoje.

A. Guogis ir A. Bitinas (2011) analizuodami Valstybinio socialinio draudimo fondo finansavimą ir aiškindamiesi įmokų surinkimo problemas, įvardijo blogą teisinį reglamentavimą, šešėlinės ekonomikos daromą įtaką, apmokestinamų pajamų keitimą neapmokestinamomis, vengimą mokėti mokesčius.

BVP kaip veiksnyis veikiantis socialinio draudimo įmokų surinkimą buvo analizuojamas skirtingų mokslininkų darbuose: A. Bartkaus (2008), D. Dranickaitės, K. Karpinaitės (2010), V. Abalkinos (2014), G. Nigmatūlinos (2011). Jo augimas, kitaip dar vadinamas ekonomine plėtra, rodo gerėjančią šalies ekonominę padėtį. Jai augant suaktyvėja darbo rinkos aktyvumas, randasi naujų verslo subjektų, didėja užimtų gyventojų skaičius, mažėja nedarbo lygis šalyje, tuo pačiu didėja ir surenkamų į biudžetą valstybinio socialinio draudimo įmokų lygis. Tačiau, jeigu šalies BVP ima mažėti, tuomet atsiranda atvirkštinis reiškinys – šalyje mažėja prekių gamyba ir paslaugų teikimas, auga nedarbo lygis, randasi darbo jėgos perteklius, mažėja apdraustųjų valstybiniu socialiniu draudimu asmenų skaičius, tuo pačiu mažėja ir surenkamų į biudžetą socialinio draudimo įmokų lygis. G. Nigmatūlinos (2011) nuomone, socialinio draudimo įmokų surinkimui įtaką daro tokie veiksniai kaip infliacija, BVP, darbo užmokestis. J. Krumplytė (2010) pabrėžia, kad didelę įtaką biudžetui daro nelegalus darbas, kurio rezultatai nėra įtraukti į formaliai apskaitomą bendrąjį

vidaus produktą, o taip pat formaliai registruotą nedarbo lygį. Autorė siūlo tirti nelegalaus darbo reiškinį ir matuoti jo daromą poveikį nacionaliniam konsoliduotam biudžetui, t. y. kiek mokesčių yra prarandama.

A. Simanavičienė ir L. Užkurytė (2009) atliko tyrimą, kurio tikslas – įvertinti situaciją darbo rinkoje, išsiaiškinti, ar jaučiamos nedarbo šalyje pasekmės, atskleidžiant darbdavių priimamus sprendimus sudėtingėjant šalyje ekonominėms sąlygoms. Tyrimas atskleidė, kad aktualiomis tampa užimtumo lygis ir nedarbo problemos, didėja valstybės ir socialinio draudimo skolos, auga bankrutuojančių įmonių skaičius.

D. Skučienė (2011) atliko tyrimą, kuriame vertino Lietuvos socialinio draudimo kompensuojamąją gerovę ES kontekste ir nustatė, kad Lietuvoje yra didelis socialinio draudimo mokesčio tarifas tenkantis darbdaviui, nedidelis dirbančiųjų įmokų tarifas, senatvės pensijų ir nedarbo išmokų dalis nuo BVP yra labai maža.

A. Bitinas (2006) teigia, kad efektyviausias sprendimas yra derinti priemones, proporcingai paskirstant padidėjusias išlaidas įvairioms visuomenės grupėms, taip pat skatinant darbo rinką.

E. Buškevičiūtė (2007) teigia, kad socialinio draudimo blogą įmokų surinkimą lemia asmenų pasitraukimas iš socialinio draudimo sistemos, nepakankama išmokų indeksacija, demografinis spaudimas, ekonominiai veiksniai.

Apibendrinant galima teigti, kad siekiant, jog socialinio draudimo sistema veiktų efektyviai, ji turi būti subalansuota. Sistemos veikla priklauso nuo šalies ekonomikoje vykstančių pokyčių. Prie didžiausių poveikį socialinio draudimo sistemai turinčių veiksnių galima priskirti BVP, infliaciją, šešėlinę ekonomiką, nedarbo lygį, užimtumo lygį emigraciją ir kitus veiksnius, tokius kaip politinius – teisinius, technologinius, kurių pokyčiai daro įtaką įmokų surinkimui.

2. VALSTYBINIO SOCIALINIO DRAUDIMO ĮMOKAS LEMIANČIŲ VEIKSNIŲ POKYČIŲ VERTINIMAS

2.1. Tyrimo metodika

Pirmojoje šio magistrinio darbo dalyje teoriniu aspektu išnagrinėjus valstybinės socialinės apsaugos ir socialinio draudimo sampratą, atskleista socialinio draudimo svarba socialinės apsaugos sistemoje. Aptarus aktualiausias valstybinio socialinio draudimo įmokų surinkimo problemas ir identifikavus veiksniai, kurių pokyčiai gali turėti įtaką įmokų surinkimo lygiui, bus atliekamas šių veiksmų poveikio tyrimas.

Tyrimui atlikti yra pasirinktas 2005 – 2015 m. laikotarpis. Remiantis mokslinės literatūros analize, tyrimui atrinkti veiksniai, kurie, įvairių mokslininkų nuomone, labiausiai lemia valstybinio socialinio draudimo įmokų surinkimo lygį. Veiksniai šiame magistro darbe yra suskirstyti į tris veiksmų grupes: ekonominius veiksmus, darbo rinkos veiksmus ir kitus veiksmus. Tyrimas bus atliekamas su tikslu išanalizuoti ir įvertinti šių veiksmų pokyčių įtaką valstybinio socialinio draudimo įmokų surinkimo lygiui.

Antrojoje šio darbo dalyje bus atliekama valstybinio socialinio draudimo fondo įmokų struktūros analizė, bei veiksmų, lemiančių valstybinio socialinio draudimo įmokų surinkimo lygį, pokyčių vertinimas.

Trečiojoje šio magistrinio darbo dalyje atlikta veiksmų, įtakojuusių valstybinio socialinio draudimo įmokų surinkimo lygį, poveikio vertinimo analizė.

Tyrimui atlikti bus naudojami Lietuvos Statistikos departamento skelbiami duomenys bei Valstybinio socialinio draudimo fondo valdybos statistinių duomenų portalo „Atvira Sodra“ duomenys.

Norint įvertinti, kaip tiriamuoju laikotarpiu laiko atžvilgiu kito tyrimui atrinkti veiksniai, bus skaičiuojami dinamikos santykiniai dydžiai. Dinamikos dydžiai bus skaičiuojami kiekvieno paskesnio laikotarpio duomenis lyginant su prieš jį einančio laikotarpio duomenimis. Grandininiai dinamikos santykiniai dydžiai parodys tiriamųjų veiksmų vieno laikotarpio pokyčius.

Grandininius dinamikos padidėjimo tempų skaičiavimas:

$$S_{\text{dinamikos grandininis}} = (q_n / q_{n-1}) \times 100\%; \quad (1)$$

q_n – einamojo laikotarpio duomenys ;

q_{n-1} – duomenys laikotarpio, einančio prieš einamąjį laikotarpį.

Be grandininių dinamikos dydžių šiame darbe bus skaičiuojami veiksmų struktūros santykiniai dydžiai. Šie dydžiai leis pamatyti nagrinėjamos visumos sudėtį, tai yra tos visumos dalių lyginamąjį svorį visoje visumoje. Struktūros santykiniai dydžiai bus apskaičiuoti visumos dalių vienetų skaičių

padalijus iš visos visumos vienetų skaičiaus. Šiame darbe struktūros santykiniai dydžiai išreiškiami procentais (dar gali būti išreiškiami koeficientais).

$$S_{\text{struktūra}} = \text{Visumos dalis } (A_i) / \text{Visa visuma } (A). \quad (2)$$

Struktūros santykinų dydžių bus apskaičiuota tiek, kiek visumos dalių yra visoje visumoje. Sudėjus visų dalių procentus (koeficientus), atitinkamai gausis 100 proc., arba 1 koeficientas.

Norint palyginti kaip per tą patį laikotarpį kito skirtingi veiksniai, darbe bus naudojamas palyginimo metodas. Šiame darbe palyginimo metodas naudojamas siekiant palyginti valstybinio socialinio draudimo įmokų surinkimo lygio kitimą su jų surinkimą lemiančiu veiksnių kitimu. Palyginimo santykis parodys kaip kito tuo pačiu laikotarpiu skirtingi veiksniai. Tam panaudosime grafinius statistinių duomenų vaizdavimus. Diagramos šiame darbe leis palyginti veiksnius, jų struktūrą bei dinamiką.

Norint pamatyti ar tiriamas veiksnys tiriamuoju laikotarpiu turėjo tendenciją didėti, bus skaičiuojami vidurkiai. Jie bus skaičiuojami ne iš visų dinamikos eilučių, bet tik iš trijų, kas kartą atmetant po vieną ankstesnę narį ir įtraukiant po vieną naują eilutės narį.

$$x_1 = (x_1 + x_2 + x_3) / 3; \quad (3)$$

$$x_2 = (x_2 + x_3 + x_4) / 3 \text{ ir t. t.} \quad (4)$$

Šiame magistro darbe rezultatams tvarkyti bei statistinei analizei atlikti taip pat bus naudojamas statistinis socialinių mokslų paketas (SPSS). Tyrimo uždaviniams pasiekti bus naudojami skirtingi statistinės analizės metodai.

Ryšiams tarp priklausomo kintamojo ir lygi lemiančių veiksnių nustatyti bus naudojama koreliacinė analizė. Koreliacinių ryšių stiprumas bus tikrinamas naudojant Pearsono koreliacijos koeficientą.

Koreliacinio ryšio stiprumas vertinamas tarp -1 ir 1. Kuo r reikšmė absoliučiu didumu arčiau 1, tuo tiesinė Y priklausomybė nuo X stipresnė. Jei $r > 0$, tai didėjant X , Y taip pat linkęs didėti. Jeigu $r < 0$, tai didėjant X , Y linkęs mažėti.

Toliau bus atliekama regresinė analizė, kurios tikslas – nustatyti statistinį modelį, kurio pagalba vieno kintamojo reikšmės galima būtų prognozuoti kito kintamojo reikšmėmis.

Matematinis regresijos modelio užrašas yra toks:

$$Y = C + b_1X_1 + b_2X_2 + b_3X_3 + \dots + b_nX_n \quad (5)$$

Čia:

Y – priklausomas kintamasis ;

C – konstanta;

X – nepriklausomas kintamasis;

b – konstantų įverčiai;

Darbe bus skaičiuojami tokie rodikliai:

Determinacijos koeficientas (R^2).

$$R^2 = r^2_{xy}. \quad (6)$$

Šis koeficientas lygins skirtumus tarp Y reikšmių, kai atsižvelgiama į regresijos modelį, su skirtumais tarp Y reikšmių, kai į modelį neatsižvelgiama. R^2 interpretacija padės suvokti kiek procentų Y elgesio šiuose modeliuose paaiškins nepriklausomų kintamųjų X_1 , X_2 , X_3 ir t. t. elgesys. Determinacijos koeficientas įgyja reikšmes iš intervalo [0, 1]. Kuo determinacijos reikšmė arčiau vieneto, tuo modelyje esantys nepriklausomi kintamieji geriau paaiškina Y elgesį. Blogai, kai $R^2 < 0,20$, tačiau dalis statistikų mano, kad ir tokio modelio dar negalima atmesti, ypač jei modelis atitinka ekonominę logiką (V. Čekanavičius, 2011). Koreguotas determinacijos koeficientas šiame darbe bus neaktualus, nes tyrime stebėjimų yra kelis kartus daugiau negu regresorių.

Ar su priklausomu kintamuoju *valstybinio socialinio draudimo įmokos* modelyje yra susijusių regresorių parodys ANOVA *p-reikšmė*. Jeigu *p* reikšmė bus didesnė už 0,05, tai regresijos modelio tinkamumas bus abejotinas (gausime, kad Y nepriklauso nuo kintamųjų X_1 , X_2 , X_3 ir t.t.), tačiau gavus, kad *p* reikšmė yra mažesnė už 0,05, gausime patvirtinimą, kad modelį galima tirti toliau.

T (Stjudento) testai padės nuspręsti, ar kintamąjį reikės šalinti iš modelio. Jeigu atitinkamo testo *p* reikšmė bus $< 0,05$, tai parodys, kad kintamasis yra statistiškai reikšmingas ir jis bus paliktas modelyje, tačiau *p* reikšmei esant $\geq 0,05$, kintamasis iš modelio bus šalinamas, o regresinė analizė bus kartojama be jo, tačiau, jei po kintamojo pašalinimo ženkliai sumažės R^2 , tuomet kintamąjį į modelį grąžinsime.

Norint patikrinti, ar regresoriai stipriai koreliuoja tarpusavyje, kiekvienam regresoriui bus skaičiuojamas *dispersijos mažėjimo daugiklis (VIF)*. Jei $VIF > 4$, tai modelyje egzistuoja multikolinearumas, vadinasi modelis neteisingai atspindi Y ir regresoriaus priklausomybę. Šią problemą spręsimė iš modelio pašalinant vieną ar kelis stipriai tarpusavyje koreliuojančius kintamuosius.

Norint nustatyti ar duomenyse nėra išskirčių, kurios gali radikaliai pakeisti regresijos modelio lygties parametro įverčius, bus tikrinamos Kuko mato, standartizuotos liekanos bei stebėjimo įtakos indekso reikšmės.

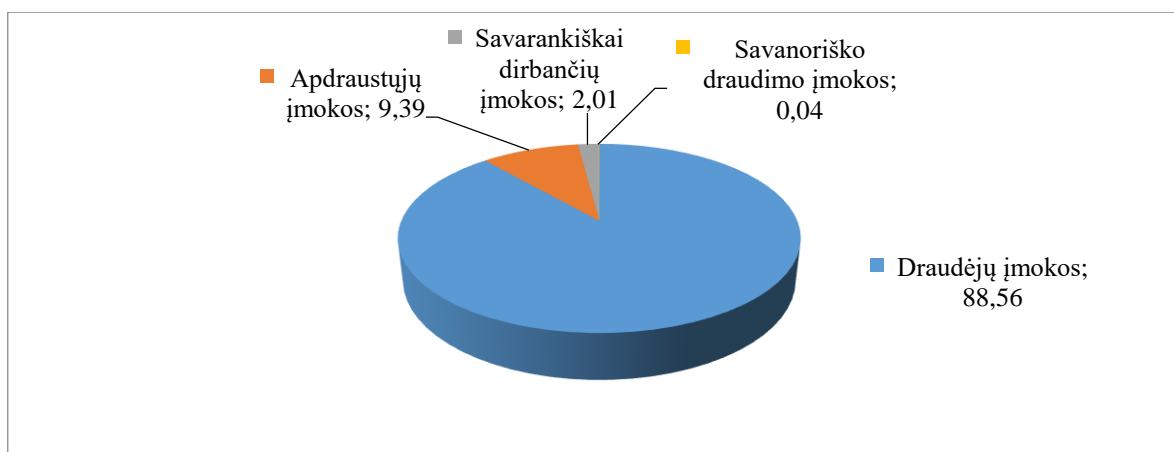
Taip pat bus tikrinama, ar duomenyse neegzistuoja autokoreliacija. Tam bus atliekamas *Durbino – Watsono* testas, kadangi turime stebėjimus laike. Jei bus nustatyta, kad autokoreliacija egzistuoja, arba *d* reikšmė papuola į neapibrėžtumo sritį, problema bus sprendžiama transformuojant duomenis.

Heteroskedastiškumo diagnostika šiame darbe bus atliekama remiantis Goldfield - Qandt testu. Testas atliekamas su 95 proc. reikšmingumu.

2.2. Valstybinio socialinio draudimo fondo įmokų struktūros ir biudžeto dinamikos analizė

Valstybinio socialinio draudimo įmokos yra viena ekonominių santykių sritis, kurioje formuojasi tarpusavyje stipriai susiję darbuotojų, darbdavių bei valstybės interesai. Kadangi socialinio draudimo įmokos turi tikslinę paskirtį, jos yra surenkamos į atskirą – VSD Fondo biudžetą. Įmokas į fondo biudžetą moka darbdaviai, dirbantieji, savarankiškai dirbantys asmenys, savanoriškai besidraudžiantys asmenys.

Valstybinio socialinio draudimo įmokos, mokamos darbdavių ir apdraustųjų sudaro apie 90 proc. visų į Valstybinio socialinio draudimo fondo biudžetą surenkamų lėšų. Didžiausią dalį sudaro darbdavių mokamos įmokos – apie 89 proc. visų įmokų dalies, darbuotojų mokamos įmokos sudaro apie 9 proc., savarankiškai dirbančių asmenų – apie 2 proc. punktus, o apsidraudusių valstybinio savanoriškojo socialinio draudimo įmokos sudaro apie 0,04 proc. (5 pav.).

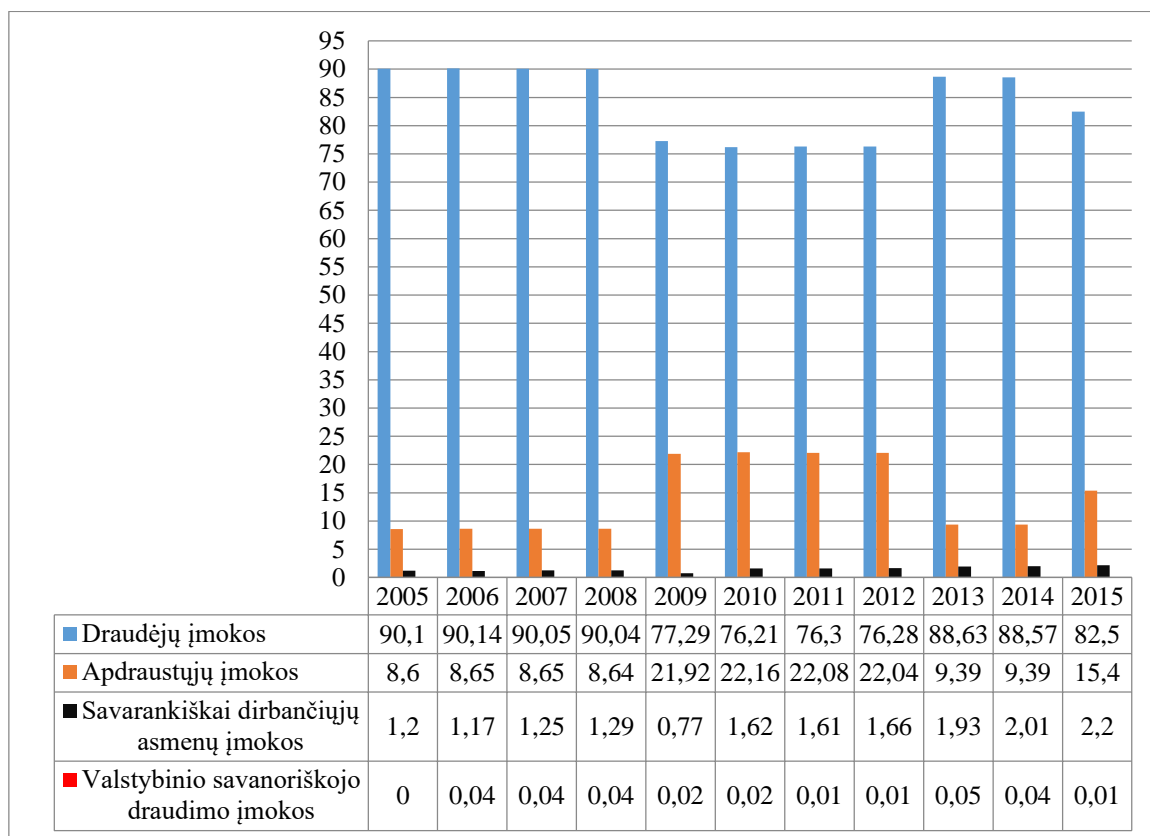
5 pav. 2014 m. surinktų VSD įmokų pasiskirstymas Fondo biudžete, proc.

Šaltinis: sudaryta darbo autorės remiantis Sodros 2014 m. duomenimis.

LR Valstybinio socialinio draudimo fondo biudžeto sudarymo ir vykdymo taisyklės numato, kad fondo pajamos prognozuojamos kiekvienai socialinio draudimo įmokų mokėtojų grupei, atsižvelgiant į šalies ūkio plėtros makroekonominės prognozes, planuojamus socialinio draudimo įmokų tarifus atskiroms socialinio draudimo rūšims, paskutinių dviejų metų draudžiamųjų pajamų bazės ir valstybinio socialinio draudimo apdraustųjų skaičiaus kitimą.

Savarankiškai dirbančių asmenų socialinio draudimo įmokos prognozuojamos atsižvelgiant į jų valstybiniam socialiniam draudimui deklaruojamų pajamų dydį, numatomą valstybinės socialinio draudimo pensijos pagrindinės dalies dydį ir šių asmenų skaičiaus kitimą per paskutinius dvejus metus (LR VSD biudžeto sudarymo ir vykdymo taisyklės, 2005).

Duomenų analizė atskleidžia, kad analizuojamu 2005 -2015 m. laikotarpiu į VSDF biudžetą didžiausią sumokėtų įmokų dalį sudarė draudėjų ir apdraustųjų įmokų dalis. Draudėjų VSD mokamų įmokų dalis svyravo nuo 90,14 proc. 2006 m. iki 76,3 proc. 2011 m., o apdraustųjų - nuo 8,6 proc. 2005 m. iki 22,16 proc. 2010 m. Likusi įmokų dalis, surenkama iš savarankiškai dirbančių asmenų, svyravo nuo 0,77 proc. 2009 m. iki 2,2 proc. 2015 m. (6 pav.).

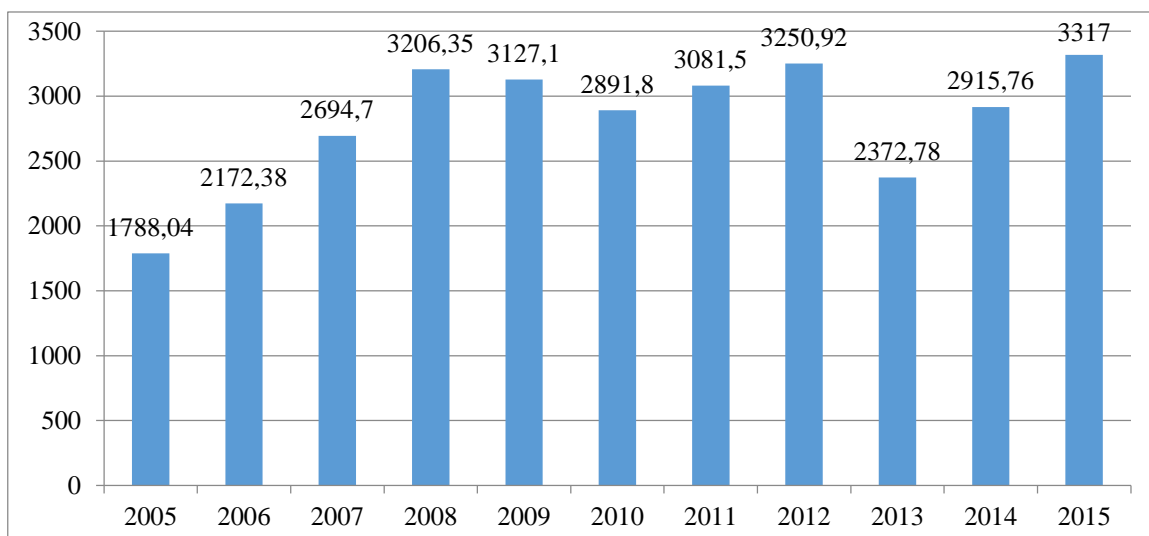
6 pav. Valstybinio socialinio draudimo įmokų procentinė dalis Fondo biudžete pagal atskiras draudimo rūšis 2005 – 2015 m. laikotarpiu

Šaltinis: sudaryta darbo autorės remiantis Sodros duomenimis.

Valstybinio savanoriškojo draudimo įmokų dalis biudžete per tiriamąjį laikotarpį kito nuo 0 proc. 2005 m. iki 0,05 proc. 2013 m. Tolimesnė duomenų analizė atskleidžia, draudėjų sumokėtų įmokų į biudžetą dalis buvo 2005 – 2008 m., tačiau nuo 2009 m. situacija keitėsi – draudėjų įmokų dalis biudžete nuo 90,04 proc., 2008 m. sumažėjo iki 77,29 proc. 2010 m. Tuo pat metu apdraustųjų įmokų dalis biudžete išaugo nuo 8,64 proc. 2008 m. iki 21,92 proc. 2009 m. ir panaši išliko iki 2012 m. Situacija pasikeitė 2013 m., kuomet draudėjų sumokėtų įmokų dalis biudžete padidėjo iki 88,63 proc., o apdraustųjų dalis sudarė tik 9,39 proc. 2014 m. draudėjų dalis biudžete sudarė 88,57 proc. visų sumokėtų įmokų, o apdraustųjų išliko nepakitusi lyginant su praėjusiais 2013 m. 2015 m. draudėjų sumokamų įmokų dalis biudžete padidėjo iki 82,5 proc., o apdraustųjų

sumažėjo iki 15,4 proc. Savarankiškai dirbančių asmenų ir valstybiniu savanoriškuoju draudimu apsidraudusių asmenų dalis biudžete kito nežymiai (1 priedas).

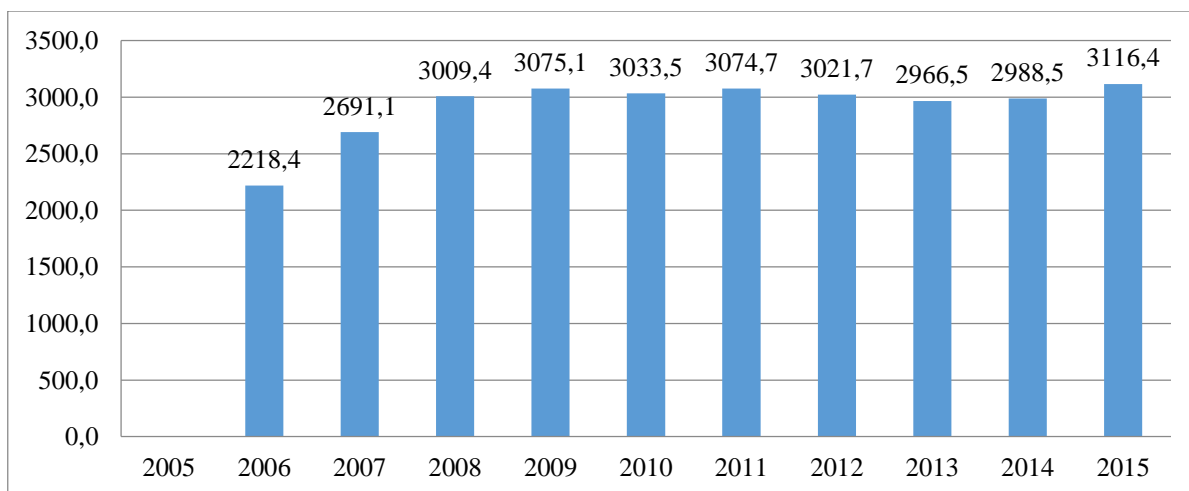
Analizuojant bazinius santykinius dydžius matome, kad vis dėlto įmokų surinkimas 2005-2015 m. buvo didėjantis ir kito nuo 1788,04 mln. eur. 2005 m. iki 3317 mln. eur. 2015 m. (7 pav.).

7 pav. 2005-2015 m. įmokų kitimo dinamika, mln. eur.

Šaltinis: sudaryta darbo autorės Sodros duomenimis.

Norint išryškinti valstybinio socialinio draudimo įmokų surinkimo tendencijas, šiame darbe buvo paskaičiuoti surinktų valstybinio socialinio draudimo įmokų 2005 – 2015 m. vidutiniai pokyčiai. Apskaičiavus vidutinius pokyčius matyti, kad 2006 – 2009 m. laikotarpiu surenkamų į biudžetą įmokų lygis didėjo, 2010 m. jis labai nedaug sumažėjo, 2011 m. padidėjo, tačiau nuo 2012 m. iki 2014 m. turėjo tendenciją mažėti ir tik tai 2015 m. įmokų surinkimas vėl padidėjo ir pasiekė patį didžiausią lygį per visą tiriamąjį laikotarpį (8 pav.).

8 pav. Valstybinio socialinio draudimo įmokų vidutinių pokyčių dinamika, mln. eur.

Šaltinis: sudaryta darbo autorės remiantis Sodros duomenimis.

Apibendrinant galima teigti, kad valstybinio socialinio draudimo įmokos yra viena svarbiausių ekonominių santykių sritis, kurioje formuojasi darbuotojų, darbdavių ir valstybės interesai. Valstybinio socialinio draudimo įmokos yra surenkamos į atskirą – VSD Fondo biudžetą. Didžiausią dalį šiame biudžete sudaro darbdavių ir apdraustųjų mokamos įmokos – 99 proc. likusį 1 proc. sudaro savarankiškai dirbančių asmenų ir apsidraudusių valstybiniu socialiniu draudimu mokamos įmokos. Pabrėžtina tai, kad valstybinio socialinio draudimo įmokos sudaro 90 proc. visų Fondo biudžeto pajamų, kurios yra prognozuojamos atsižvelgiant į šalies makroekonominės prognozes, planuojamus draudžiamųjų pajamų bazės ir apdraustųjų socialiniu draudimu asmenų skaičiaus kitimą. Atlikta duomenų analizė atskleidžia, kad 2005 – 2015 m. laikotarpiu surenkamų į Fondo biudžetą įmokų lygis atskirais metais svyravo, t. y. vienais metais didėdavo, kitais – mažėdavo. Tokius įmokų surinkimo svyravimus lėmė šalies makroekonominė padėtis.

2.3. Veiksnių, lemiančių valstybinio socialinio draudimo įmokų surinkimo lygį, pokyčių vertinimas

Dažniausiai mokslininkų darbuose įvardintus veiksnius, kurių rodiklių pokyčiai įtakoja valstybinio socialinio draudimo įmokų surinkimo lygį, galima suskirstyti į tris pagrindines grupes (9 pav.).

Veiksnių grupė	Rodikliai
Ekonominiai veiksniai	<ul style="list-style-type: none"> • BVP; • Infliacija; • Šešėlinė ekonomika; • TUI;
Darbo rinkos veiksniai	<ul style="list-style-type: none"> • Nedarbo lygis; • Užimtumo lygis; • Apdraustųjų skaičius; • Draudėjų skaičius; • VDU; • Emigracija.
Kiti veiksniai	<ul style="list-style-type: none"> • Teisinis reglamentavimas • Įmokų tarifai.

9 pav. Veiksnių grupės, kurių rodiklių pokyčiai daro poveikį valstybinio socialinio draudimo įmokų surinkimo lygiui

Šaltinis: sudaryta darbo autorės.

Todėl šiame magistriniame darbe išsamiau panagrinėsiu veiksmus, kurie lemia valstybinio socialinio draudimo įmokų surinkimo lygį, pokyčius.

2.3.1. Darbo rinkos veiksnių, lemiančių valstybinio socialinio draudimo įmokų surinkimo lygį, pokyčių vertinimas

Nedarbo lygis - svarbus ekonominei padėčiai šalyje apibūdinti rodiklis, parodantis santykį tarp nedirbančių asmenų ir visų dirbančių asmenų. Nedarbo lygio dydis bei jo kitimas daro įtaką ne tik šalies ekonominei plėtrai, bet ir mokesčius administruojančioms institucijoms, kurios yra atsakingos už mokesčių surinkimą bei tikslinį jų panaudojimą. Nedarbo lygio nukrypimas nuo natūralaus nedarbo lygio, t. y. 3,5 proc. atsiranda tuomet, kai prastėja šalies ekonomikos bei įmonių finansinė padėtis arba auga darbo našumas (R. Kuodis, 2008).

Nedarbo lygis Lietuvoje per analizuojamą dešimtmetį nuolat svyravo (3 lentelė).

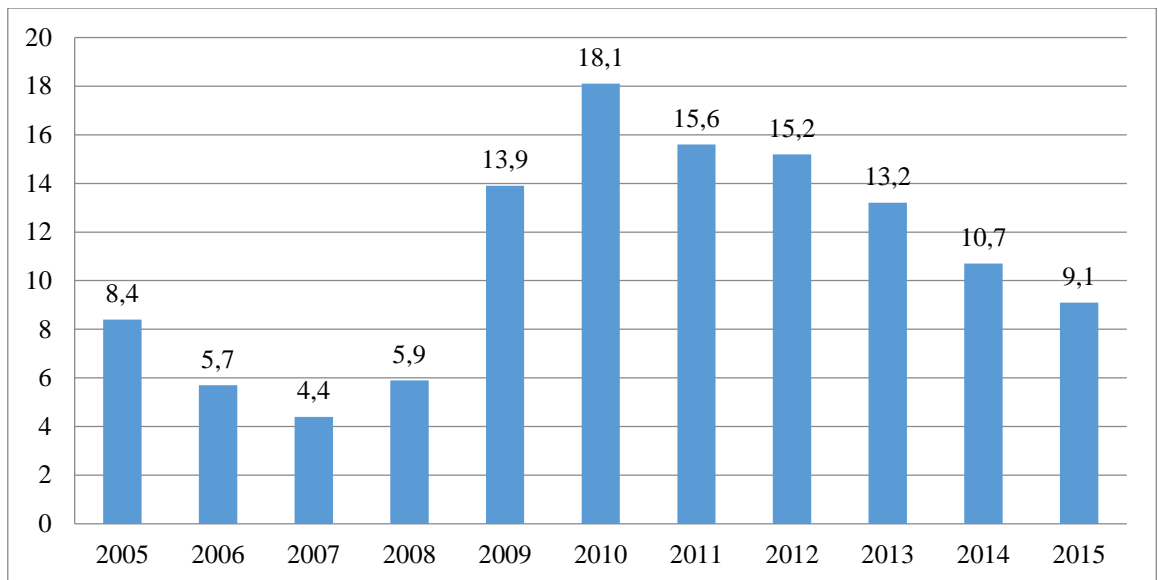
3 lentelė

Gyventojų užimtumo ir nedarbo rodikliai Lietuvoje 2005 – 2015 m. laikotarpiu

Metai	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Nedarbo lygis, proc.	8,4	5,7	4,4	5,9	13,9	18,1	15,6	15,2	13,2	10,7	9,1
Bedarbiai, tūkst.	132,8	88,9	68,9	93,4	224,3	290,7	248,5	228	196,8	158	134
Užimtieji, tūkst.	1454	1475,9	1505,8	1490,2	1387,5	1319,6	1342,1	1275,7	1292,8	1319	1334,9

Šaltinis: sudaryta darbo autorės remiantis Lietuvos statistikos departamento duomenimis

Remiantis statistikos departamento duomenimis, analizuojamu laikotarpiu nedarbo lygio pokyčiai Lietuvoje svyravo – nuo 4,4 proc. 2007 m. iki 18,1 proc. 2010 m. Aukšti nedarbo lygio rodikliai buvo fiksuoti ekonominės krizės metu ir dar kelerius metus jai pasibaigus, t. y. 2009 – 2013 m. laikotarpiu. 2014 m. nedarbo lygis siekė 10,7 proc. Kylant nedarbo lygiui didėjo ir bedarbių skaičius. Daugiausiai bedarbių per tiriamąjį laikotarpį buvo užregistruota 2010 m. – 290,7 tūkst., o mažiausiai 2007 m. – 68,9 tūkst. 2015 m. Lietuvoje buvo užregistruoti 134 tūkst. bedarbių, o nedarbo lygis siekė 9,1 proc. (10 pav.) .

10 pav. Nedarbo lygio pokyčiai 2005 – 2015 m. laikotarpiu

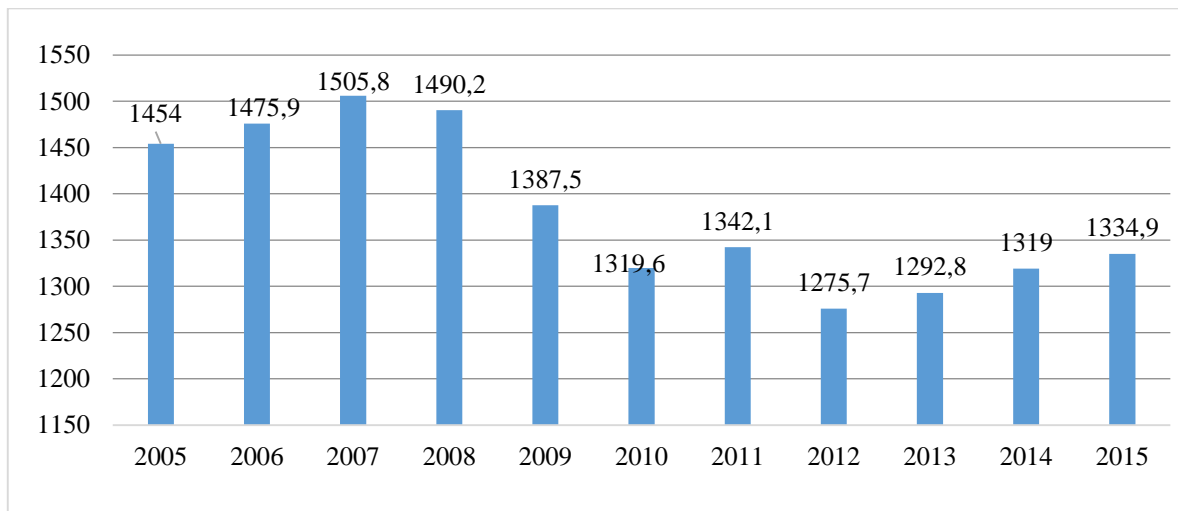
Šaltinis: sudaryta darbo autorės remiantis statistikos departamento duomenimis

Skirtingai nei nedarbas, užimtumas yra darbinė žmonių veikla, kuomet žmogus teisėtai kuria materialines vertybes, teikia paslaugas siekdamas patenkinti tiek savo, tiek ir visuomenės poreikius. Net ir laikinai dėl ligos, poilsio, atostogų nedirbantis žmogus yra skaitomas užimtu, svarbu, kad tuo momentu jis būtų susijęs darbo santykiais su įmone, įstaiga, organizacija, arba vykdytų savo veiklą. Užimtų asmenų kategorijai taip pat priskiriama ir tam tikra dalis dirbančių nedarbingo amžiaus asmenų (pensininkų, paauglių), šeimos įmonėje dirbantys apmokami ir neapmokami šeimos nariai, žemdirbiai, kariškiai ir kt.

Gyventojų užimtumo skatinimas bei jo išlaikymas yra vienas iš svarbiausių darbo rinkos politikos tikslų, sudarant kiekvienam galimybę užsidirbti pragyvenimui laisvai pasirinkamu darbu (Ruškys, 2003). Užimtumas yra labai svarbus rodiklis sprendžiant apie šalies ekonominę būklę. Kuo daugiau darbuotojų yra užimti, tuo efektyviau išnaudojami darbo jėgos ir kiti gamybos ištekliai, pagaminamas potencialus nacionalinis produktas, pasiekiami potenciali prekių ir paslaugų gamybos apimtis. Kadangi užimtumas lemia ne tik žmonių finansinę padėtį, ekonomikos augimą, bet ir finansų sistemos tvarumą (mokesčių surinkimą bei tikslingą jų panaudojimą) - šį tikslą būtina įgyvendinti bei jį kontroliuoti, atsižvelgus ne tik į darbo rinkoje susiklosčiusią padėtį, bet ir kitus ekonominius, socialinius bei politinius veiksnius.

2005 m. Lietuvoje buvo fiksuotas 1 mln. 454 tūkst. užimtų gyventojų, 2006 m. - 1 mln. 475,9 tūkst. 15 – 64 m. amžiaus užimtų gyventojų, t. y. 21,9 tūkst. daugiau negu praėjusiais 2005 m. Nuo 2005 m. užimtų gyventojų skaičius didėjo. Šis didėjimas tęsėsi iki 2008 m. pabaigos. 2009 m. užimtųjų skaičius, lyginant su ankstesniais 2008 m., sumažėjo 102,7 tūkst., 2010 m. dar 68,1 tūkst. 2011 m. užimtų gyventojų skaičius padidėjo iki 1 mln. 342,1 tūkst., arba 1,71 proc. lyginant su

ankstesniais 2010 m. tačiau 2012 m. užimtųjų skaičius vėl sumažėjo 4,95 proc. arba 66,4 tūkst. 2013 – 2015 m. laikotarpiu užimtų gyventojų skaičius augo. Tiriamojo laikotarpio pabaigoje Lietuvoje dirbo 1 mln. 334,9 tūkst. gyventojų, tačiau 2007 m. lygio dar nepasiekė. Lyginant 2015 m. Lietuvoje dirbančių 15 – 64 m. amžiaus asmenų skaičių su 2005 m. gauname, kad 2015 m. užimtų gyventojų 8,19 proc. buvo mažiau negu 2005 m. (11 pav.).

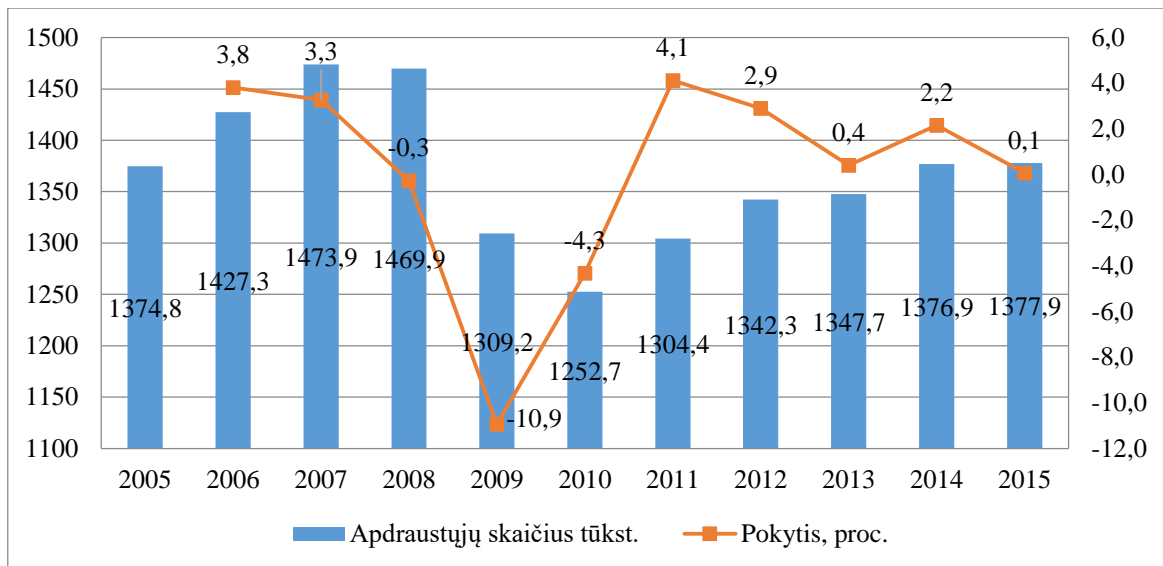

11 pav. Užimtųjų gyventojų skaičiaus 2005-2015 m. pokyčių dinamika, tūkst..

Šaltinis: sudaryta darbo autorės remiantis Lietuvos statistikos departamento duomenimis

Finansinis VSD sistemos tvarumas pasiekiamas tik tuomet, kai auga užimtų gyventojų skaičius. Augant užimtų gyventojų skaičiui kyla ir surenkamų į Fondo biudžetą įmokų lygis, arba atvirkščiai – mažėjant užimtumui ir įmokų surenkama mažiau.

Kitas svarbus veiksnys, tai apdraustųjų skaičius. Apdraustaisiais yra laikomi ne tik asmenys dirbantys pagal darbo sutartis, tačiau ir tie asmenys, kurie savanoriškai moka valstybinio socialinio draudimo įmokas, taip pat asmenys, kurie yra draudžiami valstybės lėšomis, tokių kaip: slaugantys neįgalius asmenis, vienas iš tėvų auginantis vaiką iki trejų metų, dvasininkai, kitaip tariant tai visi fiziniai asmenys, kurie valstybinio socialinio draudimo įmokas moka patys arba už juos šias įmokas moka darbdavys. Todėl šių asmenų skaičiaus pokyčiai daro įtaką į biudžetą surenkamų įmokų lygiui. Analizuojant 2005-2015 m. apdraustųjų gyventojų skaičiaus kitimą atskleidžiama, kad apdraustųjų asmenų skaičius šiuo laikotarpiu buvo didėjantis (12 pav.).

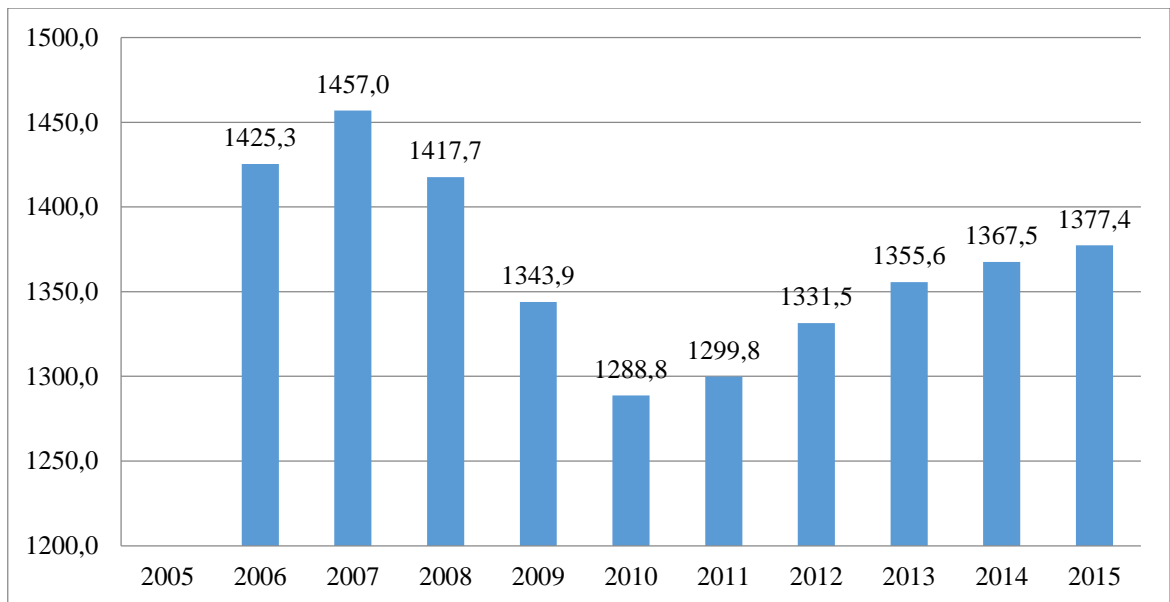

12 pav. Apdraustųjų skaičiaus ir jo pokyčiai 2005 -2015 m. laikotarpiu

Šaltinis: sudaryta darbo autorės remiantis Sodros duomenimis.

2006 m. lyginant su praėjusiais 2005 m. apdraustųjų asmenų skaičius padidėjo 3,8 proc. Panašus apdraustųjų asmenų skaičiaus didėjimas buvo ir 2007 m., kuomet apdraustųjų valstybiniu socialiniu draudimu asmenų skaičius padidėjo 3,3 proc. punkto. Tačiau 2008 m. apdraustųjų skaičius pradėjo mažėti ir tas mažėjimas tęsėsi iki pat 2010 m. pabaigos. 2011 m. apdraustųjų asmenų skaičius pokytis įgavo teigiamą 4,1 proc. reikšmę ir toliau kas metai didėjo. 2015 m. lyginant su prieš tai buvusiais 2014 m. apdraustųjų asmenų skaičius padidėjo labai nežymiai, vos 0,1 proc. punktu. Nors nuo 2011 m. apdraustųjų valstybiniu socialiniu draudimu skaičius didėja, tačiau iki tiriamojo laikotarpio pabaigos jis nesiekė 2007 m. lygio. 2015 m. lyginant su 2014 m., apdraustųjų skaičius padidėjo tik 0,1 proc..

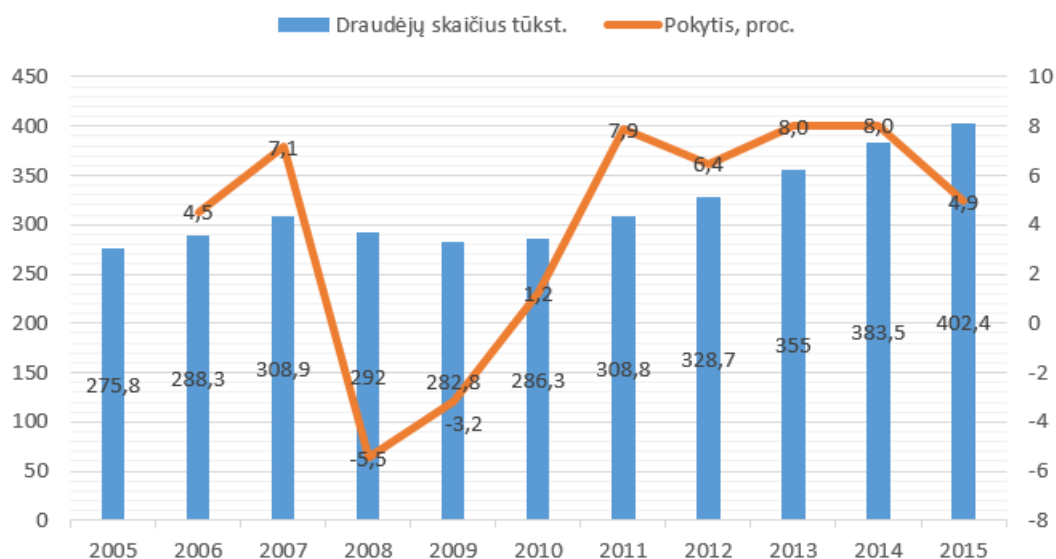
Apskaičiavus per tiriamąjį laikotarpį apdraustųjų asmenų vidutinius pokyčius matome, kad 2007 – 2010 m. laikotarpiu apdraustųjų asmenų skaičius tendencingai mažėjo, tačiau nuo 2011 m. šis skaičius pradėjo augti ir augo iki tiriamojo laikotarpio pabaigos (13 pav.).

13 pav. Apdraustųjų asmenų vidutinių pokyčių dinamika, tūkst.

Šaltinis: sudaryta darbo autorės remiantis Sodros duomenimis

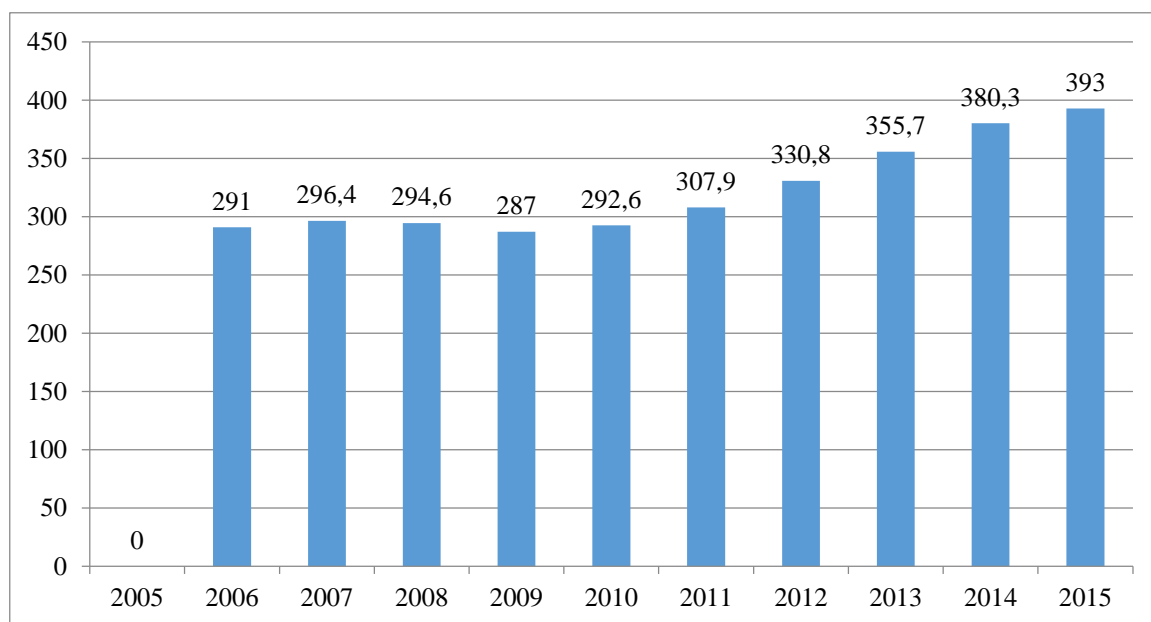
Svarbus veiksnys yra ir draudėjų skaičius. Analizuojant 2005 – 2015 m. duomenis atskleidžiama, kad nuo 2005 m. iki 2007 m. draudėjų skaičius didėjo (14 pav.). 2006 m. draudėjų skaičius buvo 4,5 proc. punkto didesnis negu praėjusiais 2005 m. 2007 m. draudėjų skaičius išaugo dar 7,1 proc. punkto ir siekė 308,90 tūkst. Manytina, kad draudėjų skaičiaus didėjimui įtakos turėjo nuo 2004 m. sausio 1 d. pradėti privalomai drausti asmenys besiverčiantys individualia veikla. 2008 m. metais draudėjų skaičius sumažėjo 5,5 proc. iki 292 tūkst. Tokiam staigiam šio rodiklio mažėjimui įtakos galėjo turėti 2008 krizės metu išaugęs bankrotų skaičius. Draudėjų skaičiaus mažėjimas tęsėsi iki pat 2009 m. pabaigos, teigiamą reikšmę jis įgavo tik 2010 m., kuomet Sodroje buvo užregistruota 1,2 proc. didesnis draudėjų skaičius lyginant su praėjusiais metais. 2011 m. draudėjų skaičius pasiekė 2007 m. lygį. Tais metais Sodros registre buvo užregistruoti 308,8 tūkst. draudėjų. Nuo 2011 m. iki tiriamo laikotarpio pabaigos, t. y. iki 2015 m. kas metai draudėjų skaičius didėjo. 2015 m. Sodros duomenimis buvo įregistruoti 402,4 tūkst. draudėjų, arba 4,9 proc. daugiau negu 2014 m.

14 pav. Draudėjų skaičius ir jo grandininiai pokyčiai 2005 - 2015 m. laikotarpiu

Šaltinis: sudaryta darbo autorės remiantis Sodros duomenimis.

Išanalizavus draudėjų skaičiaus kitimo tendencijas vidutinius pokyčius matome, kad draudėjų skaičius per tiriamąjį laikotarpį turėjo tendenciją didėti. Tik 2008 - 2009 m. jis buvo sumažėjęs, tačiau nuo 2010 m. aiškiai matyti draudėjų skaičiaus didėjimo tendencija (15 pav.).

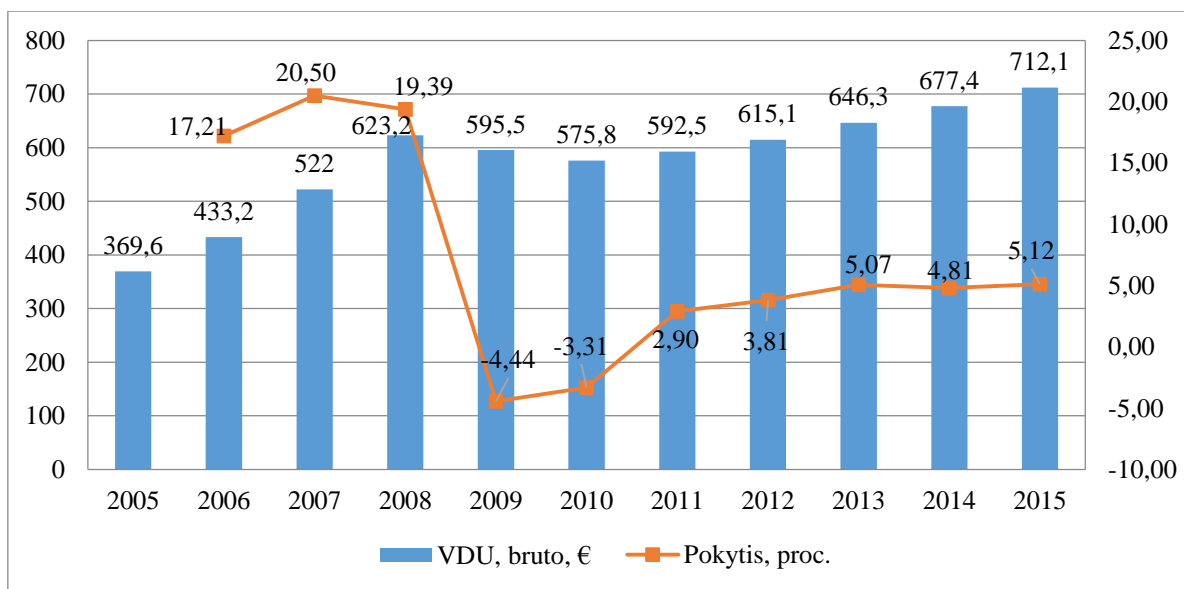

15 pav. Draudėjų skaičiaus vidutinių pokyčių dinamika, tūkst.

Šaltinis: sudaryta darbo autorės remiantis Sodros duomenimis

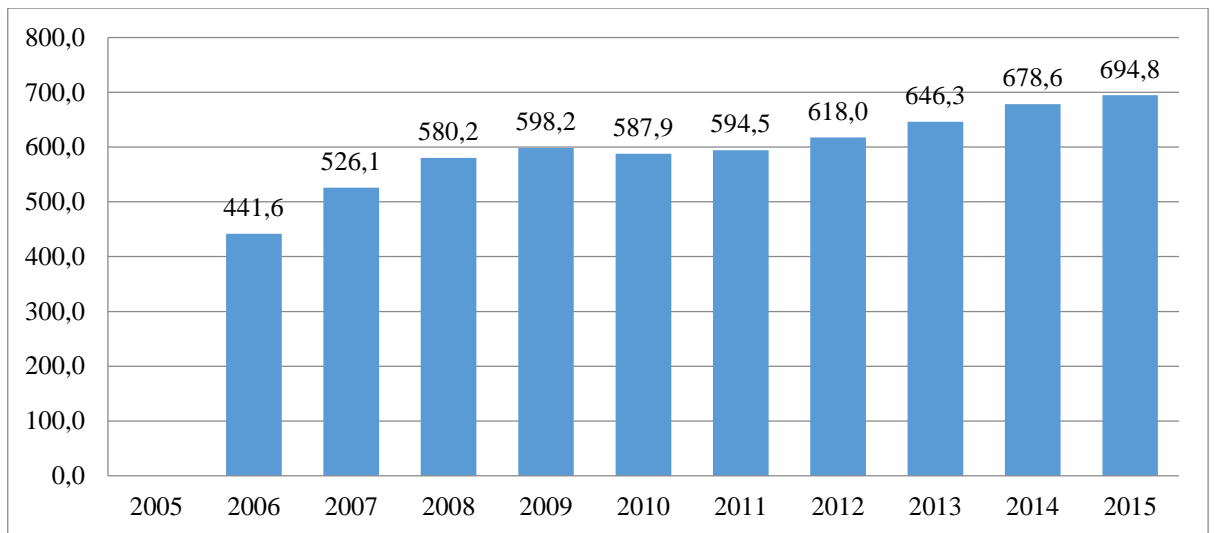
Vidutinis darbo užmokestis. Šis ekonominis rodiklis, parodantis mėnesio darbo jėgos kainą, mokslininkų (D. Dranickaitė, K. Karpinaitė (2010); G. Černius (2009); M. Sinkevičius (2011); G. Nigmatulina (2011); V. Abalkina (2014); T. Griančenko (2015); K. Bistrova; E. Buškevičiūtė (2007)) įvardijamas kaip vienas svarbiausių veiksnių, kurio pokyčiai daro tiesioginę įtaką valstybinio socialinio draudimo lygio kitimui. Pasak V. Žukausko (2008), vidutinio darbo užmokesčio augimas priklauso nuo didėjančio investuotojų kapitalo, kuris lemia darbo našumą. Augantis darbo našumas didina darbuotojų paklausą, kuri sudaro prielaidą kelti darbo užmokestį. Kintant vidutiniam darbo užmokesčiui ta pačia linkme kinta ir surenkamų į biudžetą valstybinio socialinio draudimo įmokų kiekis. Todėl surenkamų įmokų lygis tiesiogiai priklauso nuo vidutinio darbo užmokesčio pokyčių.

Statistikos departamento duomenimis, Lietuvoje vidutinis darbo užmokestis 2015 m. ketvirtame ketvirtyje buvo 712,1 euro. Lyginant su praėjusių 2013 m. tuo pačiu laikotarpiu vidutinis darbo užmokestis išaugo 5,40 proc.. Per visą analizuojamąjį 2005 – 2015 m. laikotarpį vidutinis darbo užmokestis didėjo. Analizuojamo laikotarpio 2005 – 2008 m. vidutinis mėnesinis darbo užmokestis Lietuvoje sparčiais tempais didėjo, tačiau prasidėjus pasaulinei finansinei krizei jis nustojo augti ir du metus paeiliui mažėjo (16 pav.). Toks mažas vidutinio mėnesinio darbo užmokesčio augimas Lietuvoje mažina darbo rinkos patrauklumą vietos gyventojams.

16 pav. Vidutinis mėnesinis bruto darbo užmokestis ir jo pokyčiai 2005 – 2015 m. laikotarpiu
Šaltinis: sudarytas darbo autorės remiantis statistikos departamento duomenimis.

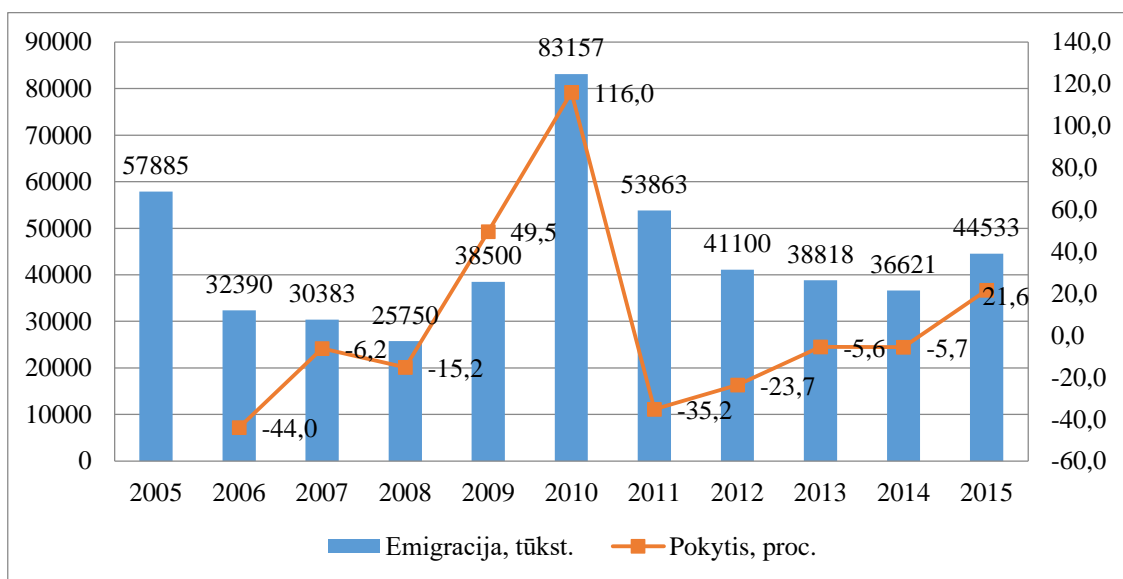
Paskaičiavus VDU vidurkius (17 pav.), išryškėja šio rodiklio augimo tendencija. Išimtis yra 2010 m., kai rodiklis nežymiai sumažėjo, tačiau 2011 – 2015 m. laikotarpiu jis sparčiai augo.

17 pav. Vidutinio darbo užmokesčio vidurkių pokyčiai, eur.

Šaltinis: sudaryta darbo autorės remiantis statistikos departamento duomenimis

Apie emigraciją šiandien yra plačiai diskutuojama tiek viešojoje erdvėje, tiek akademinėje ir politinėje aplinkose. Emigracija yra siejama su gyventojų skaičiaus ir struktūros kitimu. Socialinio draudimo atžvilgiu emigracija gali būti siejama su apdraustųjų socialiniu draudimu skaičiaus mažėjimu. Emigracijos priežastimi A. Sipavičienė (2007) įvardija socialinius ir ekonominius procesus, tokius kaip: maži atlyginimai, darbo užmokesčio bei kainų asimetrija ir kt., taip pat įvardijamas ir vyraujantis darbuotojų teisių pažeidinėjimas, nusikalstamumas, žmonių socialinis pažeidžiamumas, bei didesnės profesinio tobulėjimo galimybės užsienyje (Stankūnienė ir kt., 2007). 2005 m. iš Lietuvos emigravo 57,90 tūkst. žmonių (18 pav.).

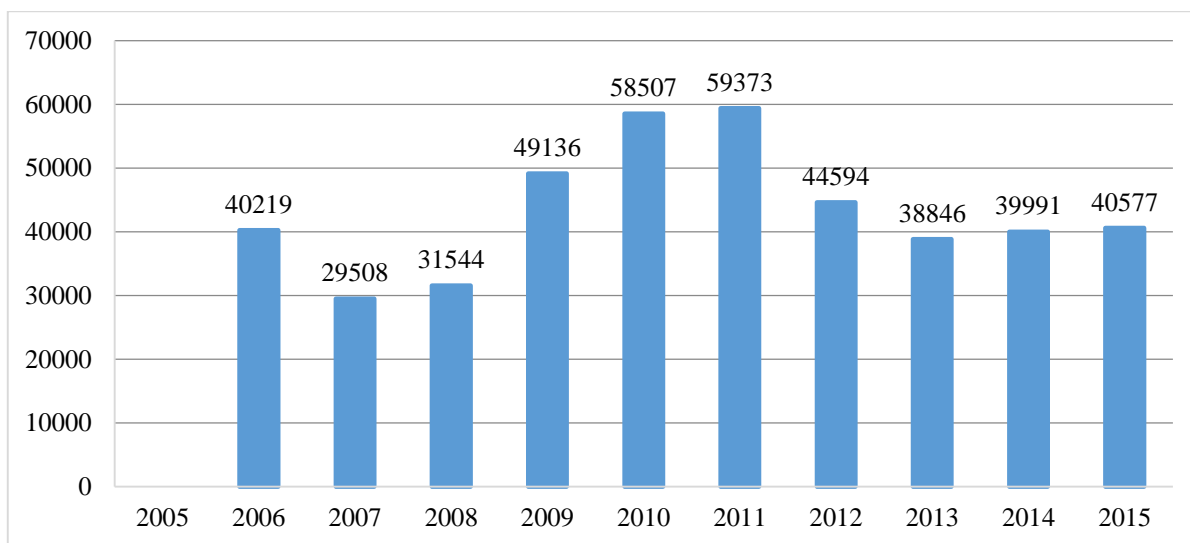

18 pav. Gyventojų emigracijos grandininiai pokyčiai 2005 – 2015 m.

Šaltinis: sudaryta darbo autorės pagal <http://osp.stat.gov.lt/informaciniai-pranesimai?eventId=63829>

Vėlesniais metais emigravusiųjų skaičius mažėjo. Prasidėjus 2008 m. pasaulinei finansų krizei iš Lietuvos emigravusių asmenų skaičiaus lyginant su 2008 m. padidėjo 49,8 proc., o 2010 m. lyginant su 2009 m. šis skaičius šoktelėjo iki 116,10 proc. 2011 – 2014 m. laikotarpiu emigruojančiu iš Lietuvos skaičius mažėjo, tačiau Lietuvos statistikos departamento skelbiamais duomenimis 2015 m. iš Lietuvos emigravo 44,53 tūkst. gyventojų. Lyginant su praėjusiais metais emigravusių asmenų skaičius padidėjo net 21,6 proc.

Apskaičiavus emigracijos rodiklio vidurkius (19 pav.) matome, kad atskirais metais emigravusių iš Lietuvos asmenų skaičius smarkiai svyruoja, tai padidėja, tai sumažėja.

19 pav. Emigracijos vidutiniai pokyčiai, tūkst.

Šaltinis: sudaryta darbo autorės remiantis statistikos departamento duomenimis

2006 – 2007 m. ir 2012 – 2013 m. laikotarpiais emigrantų skaičius turėjo tendenciją mažėti, tačiau 2008 – 2011 m. ir 2014 – 2015 m. emigracija didėjo.

Emigracija yra dinamiškas ir vis didesnę mastą įgaunantis procesas, sąlygojantis demografinius, socialinius, ekonominius pokyčius šalyje (Karalevičienė, Matuzevičiūtė, 2009). Iš pateiktų duomenų matome, kad emigracijos mastai vis dar išlieka dideli. Tai reiškia, kad iš šalies emigravo darbo jėga, o kartu ir potencialūs Sodros įmokų mokėtojai.

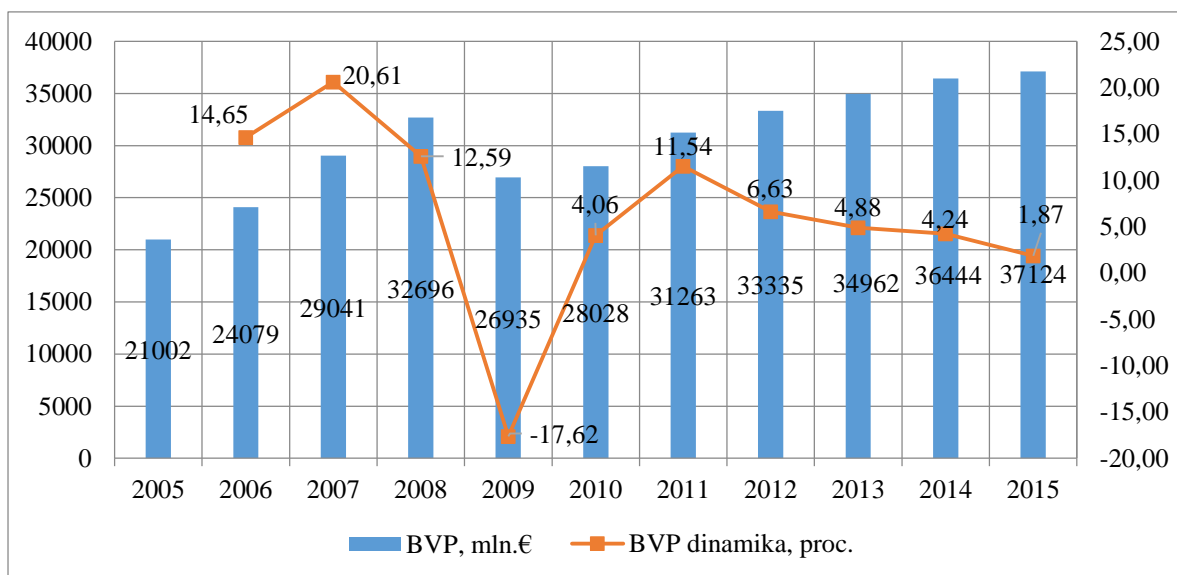
Apibendrinant galima teigti, kad valstybinio socialinio draudimo įmokų surinkimą lemiantys darbo rinkos veiksniai tiriamuoju laikotarpiu kito nevienodai. Šalyje didėjant užimtų gyventojų skaičiui mažėjo nedarbo lygis. Pats didžiausias užimtųjų skaičius buvo 2007 m.. Tais pačiais metais nedarbo lygio ir bedarbystės rodikliai buvo patys mažiausi per tiriamąjį laikotarpį, tačiau nuo 2008 m. situacija pasikeitė – užimtumo lygis mažėja, didėja bedarbystė, kyla nedarbo lygis. Tokia tendencija išlieka iki 2013 m. Situacija keičiasi 2014 -2015 m., kuomet užimtumo lygis vėl pradeda didėti, o bedarbystė ir nedarbas mažėja. Stebint tiriamojo laikotarpio draudėjų ir apdraustųjų

skaičiaus pokyčius pastebėta, kad šie rodikliai per tiriamąjį laikotarpį daugiau didėjo, negu mažėjo. Rodiklių mažėjimas buvo užfiksuotas 2007 -2010 m., tačiau toliau jie vėl didėjo. Emigracijos rodikliai judėjo priešinga linkme draudėjų ir apdraustųjų skaičiaus pokyčiams – didėjant draudėjų ir apdraustųjų skaičiui emigracija mažėjo, o mažėjant draudėjų ir apdraustųjų skaičiui – emigracijos rodikliai didėjo.

2.3.2. Ekonominių ir kitų veiksnių, lemiančių valstybinio socialinio draudimo įmokų surinkimo lygį, pokyčių vertinimas

Svarbus veiksnys, įtakojantis valstybinio socialinio draudimo įmokų surinkimo lygį, yra šalies Bendrasis vidaus produktas (toliau – BVP). BVP – tai rodiklis, kuris parodo per tam tikrą laikotarpį tam tikroje šalyje sukurtų prekių ir paslaugų sumą, išreikštą pinigais, kiekvieną prekę skaičiuojant tik vieną kartą (J. Šeputienė, 2012).

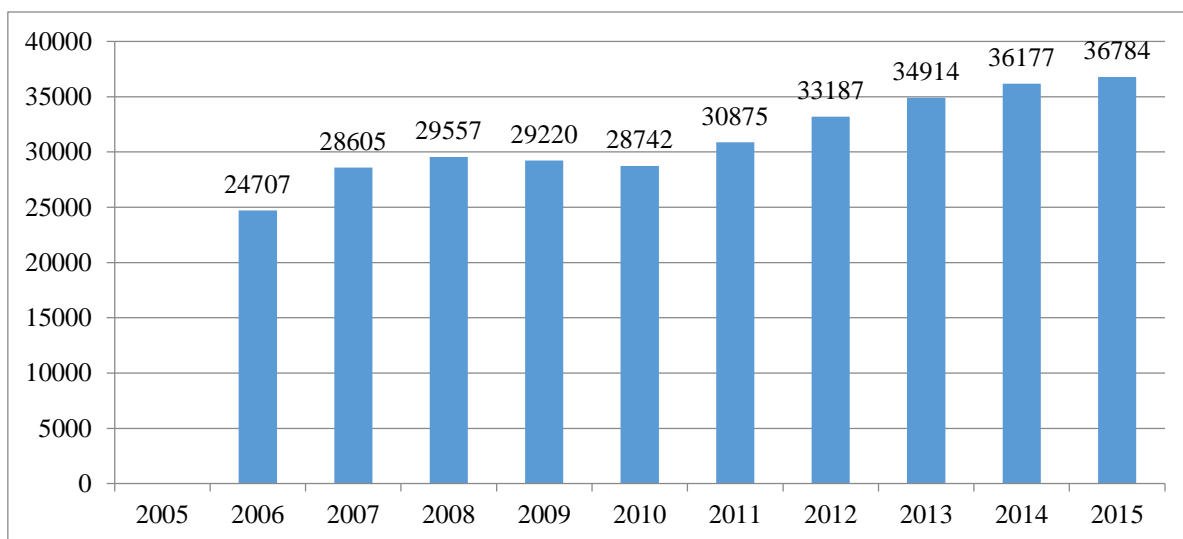
BVP rodiklio 2005 - 2015 m. laikotarpio analizė atskleidžia šio rodiklio didėjimą. 2006 m. lyginant su 2007 m. BVP augimas padidėjo 14,65 proc. punkto, 2007 m. lyginant su 2008 m. – net 20,6 proc. Toks ūkio augimas tęsėsi iki 2008 m. pabaigos, tačiau 2009 m. įvyko staigus BVP kritimas žemyn. BVP sumažėjo net 17,62 proc. Toks staigus kritimas yra siejamas su 2008 m. prasidėjusia pasauline finansų krize. Nuo 2010 m. BVP pradeda vėl didėti ir ši tendencija išlieka stabili iki pat analizuojamojo laikotarpio pabaigos, t. y. iki 2015 m. (20 pav.). Tokie ekonominiai nuosmukiai ir pakilimai sudaro ekonominį Socialinio draudimo sistemos finansinės padėties pagrindą.

20 pav. BVP dinamika 2005 -2014 m. laikotarpiu

Šaltinis: sudaryta darbo autorės.

Statistiniai duomenys atskleidžia, kad BVP atskirais metais svyravo, t. y. tai didėjo tai mažėjo. Apskaičiavus BVP vidurkius matyti, kad BVP per visą tiriamąjį laikotarpį turėjo tendenciją augti (21 pav.).

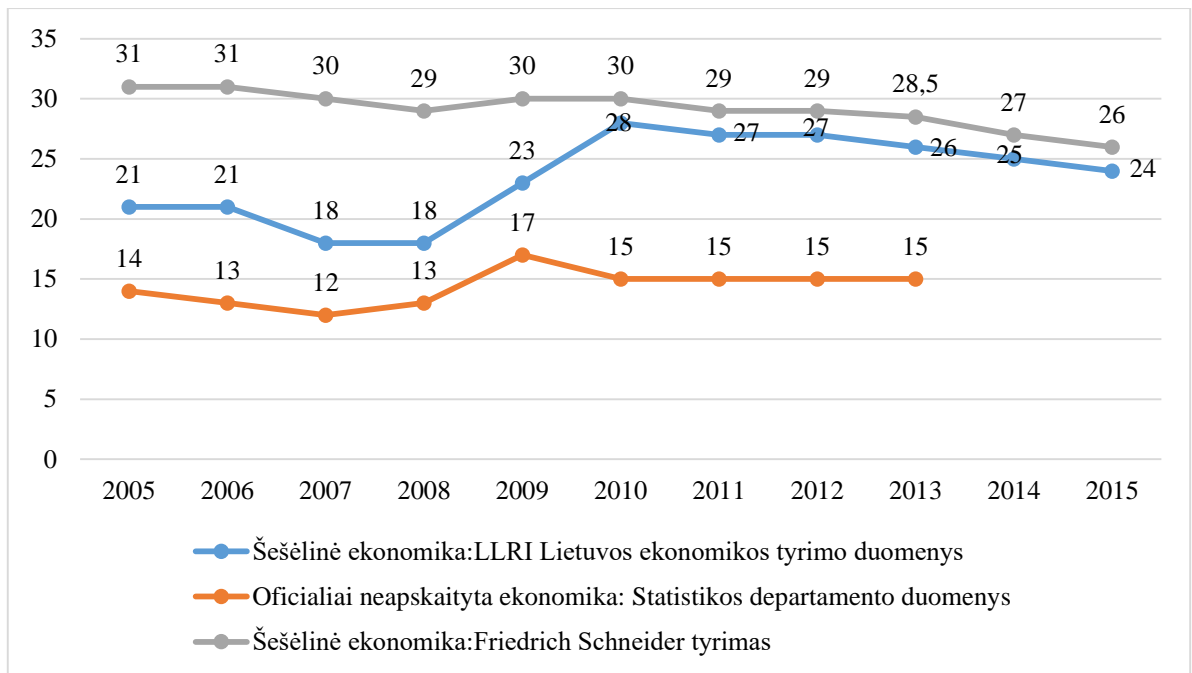

21 pav. BVP vidurkiai 2005 2015 m. laikotarpiu, tūkst..

Šaltinis: sudaryta darbo autorės

A. Guogis ir A. Bitinas (2011) teigia, kad mokesčių vengimas ir vadinamoji šešėlinė ekonomika Lietuvoje, kai kuriais skaičiavimais, sudaro apie 20 proc. visos ekonomikos. Mokslininkų ji yra įvardijama kaip atlyginimų išmokėjimas „vokeliuose“, kontrabanda, darbdavių nesąžiningumas, kuomet socialinio draudimo įmokomis apmokestinamąsias pajamas stengiamasi pakeisti neapmokestinamomis pajamomis.

Įvairūs šaltiniai apie šešėlinę ekonomiką Lietuvoje pateikia skirtingus duomenis. Jų teigimu šešėlinė ekonomika Lietuvoje sudaro nuo 14 iki 31 proc. visos pridėtinės vertės. Toks rezultatų skirtumas gaunamas dėl skirtingai atliekamų tyrimų, tačiau jie visi turi panašią kryptį. LLRI atlikto Lietuvos ekonomikos tyrimo duomenimis 2005 – 2015 m. laikotarpiu Lietuvoje šešėlinė ekonomika svyravo nuo 21 iki 28 proc. (22 pav.).

22 pav. Šešėlinės ekonomikos dalis Lietuvos nuo BVP, proc.

Šaltinis: sudaryta darbo autorės remiantis LLRI Lietuvos ekonomikos tyrimo duomenimis

Statistinių duomenų analizė atskleidžia, kad nuo tiriamojo laikotarpio pradžios, t. y. 2005 m. iki 2008 m. Lietuvoje šešėlinės ekonomikos proc. bendrajame vidaus produkte mažėjo nuo 21 proc. 2005 m. iki 18 proc. 2008m., tačiau šešėlinė ekonomika sparčiai didėjo 2009 – 2010 m. laikotarpiu - nuo 23 proc. 2009 m. iki 28 proc. 2010 m. 2011 m. šešėlinės ekonomikos procentas bendrajame vidaus produkte sumažėjo vienu procentu lyginant su praėjusiais 2010 m. ir nepakitęs išlieka ir 2012 m. Nuo 2013 m. šešėlinė ekonomika po truputį mažėjo ir 2015 m. pasiekė 24 proc. bendrajame vidaus produkte.

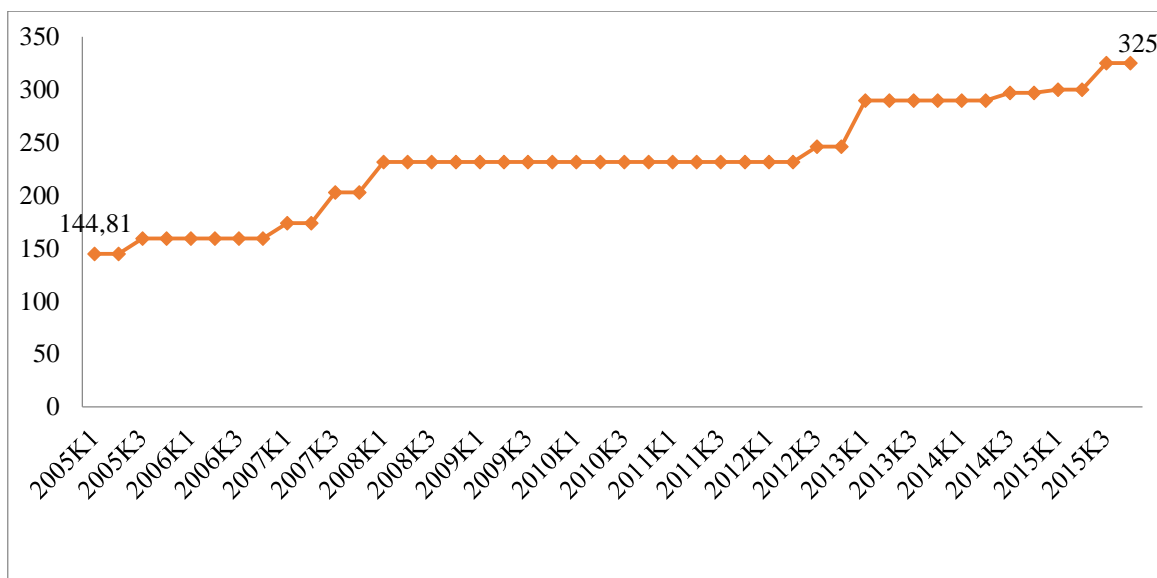
Kito tyrėjo, profesoriaus Friedricho Scheiderio pateiktų tyrimų duomenys rodo, kad tiriamuoju laikotarpiu šešėlinės ekonomikos dalis Lietuvos BVP nors ir nežymiai, tačiau tendencingai mažėjo. 2005 m. šešėlio dalis sudarė 31 proc. nuo BVP, o 2008 m. sumažėjo iki 29 proc., tačiau prasidėjus ekonominei krizei 2009 – 2010 m. laikotarpiu šešėlis išaugo vienu procentu ir siekė 30 proc. nuo BVP. 2011 – 2015 m. šešėlinė ekonomika nors pamažu, po vieną procentą kas metai, tačiau mažėjo ir 2015 m. ji siekė 26 proc. BVP.

Lietuvos statistikos departamento duomenimis 2005 m. neapskaitytos ekonomikos dalis BVP siekė 14 proc. ir iki 2007 m. sumažėjo iki 12 proc. BVP. 2008 m. neapskaitytos ekonomikos dalis BVP padidėjo vienu procentu, o 2009 m. net 16 proc. Nuo 2010 m. iki 2013 m. neapskaitytos ekonomikos dalis sudarė 15 proc. nuo BVP.

Mokslininkai ištyrė, kad tarp šešėlinės ekonomikos ir tarp darbo jėgos apmokestinimo yra ryšys. Kuo mažiau pajamų dirbantieji gauna po mokesčių atskaičiavimo, tuo didesnis šalyje bus

darbo rinkos šešėlis. Darbdaviai, norėdami kad išmokos būtų neapmokestinamos, jas maskuoja kaip išmokomis komandiruočių išlaidoms kompensuoti, tantjemomis, draudimo įmokomis, darbdavio mokamomis draudimo įmonei už darbuotojų gyvybės, nelaimingų atsitikimų darbe, ar civilinės atsakomybės draudimą, kuomet draudimo sutartyje numatoma, kad atsitikus draudiminiam įvykiui, draudimo suma bus išmokėta darbdaviui, o civilinės atsakomybės atveju – darbdaviui ar trečiajam asmeniui (A. Guogis, A. Bitinas, 2011). Tokiu atveju socialinio draudimo fondo biudžetas praranda nemažą dalį įmokų.

Minimalus mėnesinis darbo užmokestis, dar įvardijamas kaip minimalioji mėnesinė alga (MMA), yra vyriausybės nustatomas minimalus atlygis asmeniui patekusiam į darbo rinką, bet tuo pačiu tai riba, nustatanti kiek turi sukurti žmogus, siekiantis pradėti dirbti. Šio dydžio padidinimas duoda teigiamą naudą ekonominei plėtrai bei valstybinio socialinio draudimo įmokų surinkimo lygiui. Duomenų analinė atskleidžia, kad 2005 – 2015 m. laikotarpiu minimali mėnesinė alga Lietuvoje buvo didėjanti (23 pav.).

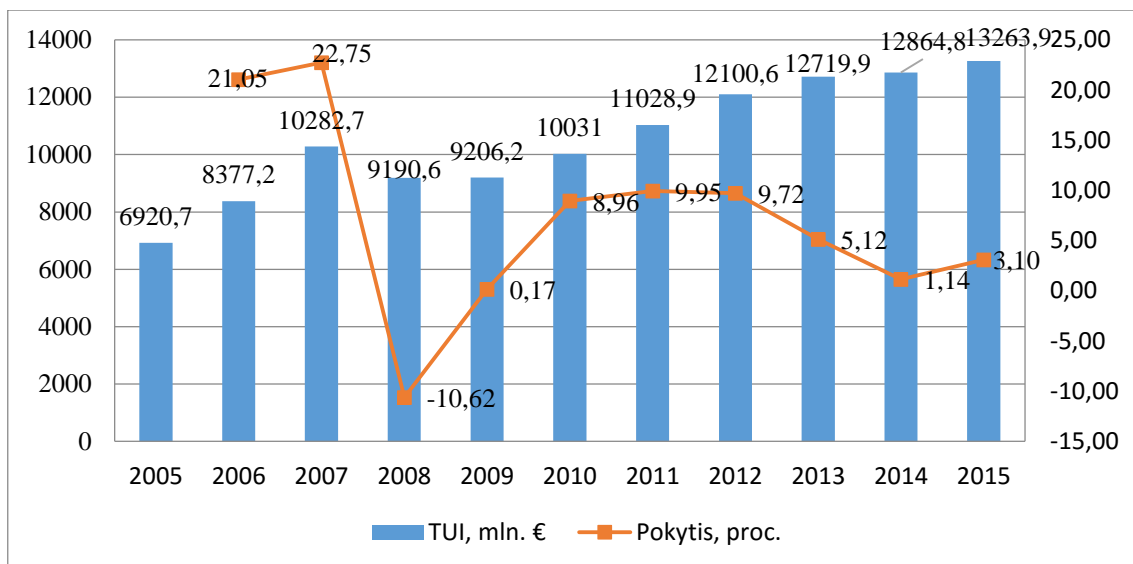
23 pav. Minimalios mėnesinės algos 2005 -2015 m. laikotarpiu kitimo dinamika

Šaltinis: sudaryta darbo autorės remiantis Sodros duomenimis.

2005 m. pirmajame ketvirtyje MMA Lietuvoje buvo 144,81 euro. Nuo 2005 m. liepos mėnesio 1 d. MMA buvo padidinta 14,48 euro (10 proc.) ir nesikeitė iki pat 2006 m. pabaigos. 2007 m. sausio 1 d. MMA padidėjo dar 14,48 eurais, arba 9,1 proc. ir siekė 173,77 euro. 2007 m. liepos mėnesio 1 d. Lietuvoje MMA didinama 16,67 proc. iki 202,73 eurų. 2008 m. sausio 1 d. vyriausybei padidinus MMA iki 231,70 eurų, ji nesikeitė iki pat 2012 m. liepos 1 d. Iki tiriamojo laikotarpio pabaigos MMA buvo didinama dar tris kartus: 2012 m. liepos 1 d. ji buvo padidinta 6 proc. ir siekė 246,18 eurų, 2013 m. sausio 1 d. MMA padidėjo iki 289,62 eurų, 2014 m. liepos 1 d.

padidinta iki 296,86 eurų, o 2015 m. iki 325 eurų. Per visą analizuojamą laikotarpį Lietuvoje MMA buvo didinama aštuonis kartus. Lyginant tiriamojo laikotarpio pradžioje buvusią MMA su tiriamojo laikotarpio pabaigoje esančia MMA, matome, kad per tuos 11 metų MMA Lietuvoje padidėjo 2,24 karto. Statistinių duomenų analizė atskleidžia, kad krizės laikotarpiu MMA šalyje išliko stabili, tačiau jai pasibaigus – pradėjo augti. Minimalios mėnesinės algos pokyčiai veikia vidutinį darbo užmokestį, o kartu ir surenkamų į biudžetą Sodros įmokų lygį. Tačiau ne visuomet MMA didinimas duoda teigiamą naudą – įmonės neturinčios finansinių išteklių didinti atlyginimus dėl padidėjusios MMA, šią problemą ima iš dalies spręsti arba įdarbinant darbuotojus nelegaliai, taip išvengdamos darbo jėgai tenkančios mokesčių naštos, arba mažindamos oficialių darbuotojų darbo laiką ir dalį atlyginimų mokėdamos „vokeliuose“. Taigi, aukšta arba didinama MMA skatina darbo rinkos šešėlio augimą. Todėl galima teigti, kad MMA padidinimas duoda tiek teigiamą, tiek neigiamą reikšmę ekonomikos augimui bei į biudžetą surenkamų socialinio draudimo įmokų lygiui.

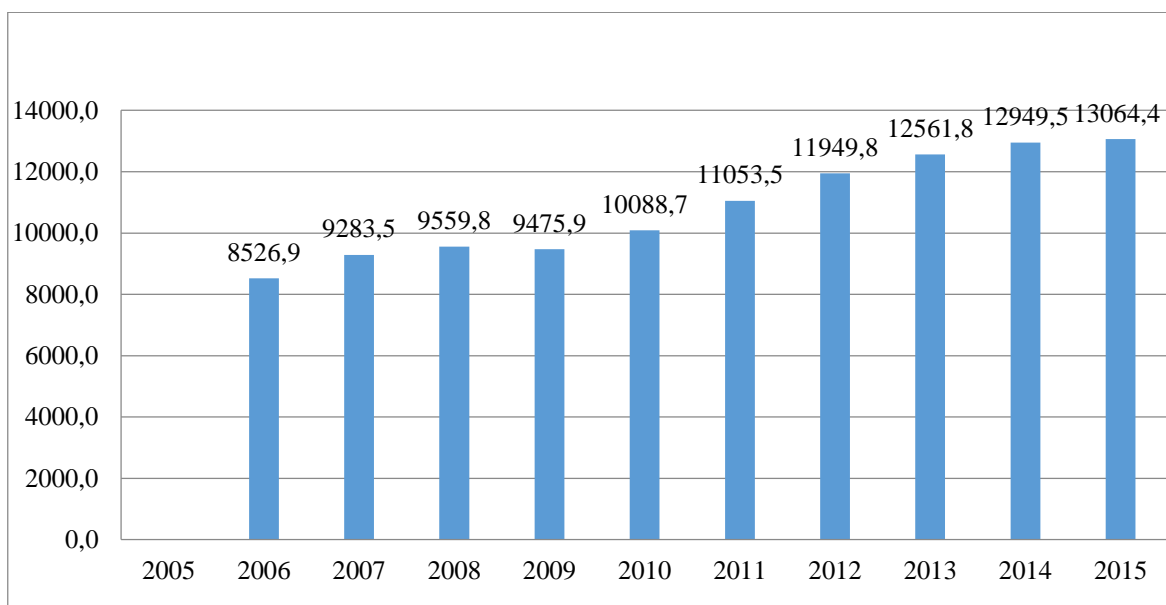
Tiesioginės užsienio investicijos daugelyje pasaulio šalių vertinamos itin palankiai. Jos buvo ir yra laikomos svarbiu produktyvumą, o kartu ir ekonominį augimą skatinančiu veiksmu (Kalašinskaitė, 2009). Investicijos, ypač užsienio investicijos, traktuojamos kaip pagrindinis kelias modernizuoti ekonomikoje naudojamas technologijas, pakelti gyvenimo lygį, todėl jos yra svarbios šalies ūkio vystymuisi. Tiesioginių užsienio investicijų apimtis lemia šalies gyvenimo sričių, tarp jų ir darbo užmokesčio, lygį. Tiesioginės užsienio investicijos sietinos su pasenusių technologijų atnaujinimu ar naujų diegimu, naujų darbo vietų kūrimu ar investicijomis į žmogiškąjį kapitalą, gaminamų produktų ar teikiamų paslaugų konkurencingumu rinkoje. Nuo tiesioginių užsienio investicijų apimties tiesiogiai priklauso ir darbo užmokesčio kitimas (Rudytė ir kt., 2008). Tiesioginės užsienio investicijos didina ekonomikos augimą pritraukdamos piniginius srautus, kurie finansuoja projektus, kurių vietinis kapitalas negalėtų patenkinti, padeda kurti naujas darbo vietas ir tai yra bene svarbiausia užsienio investicijų priėmimo priežastis. Tarptautinėse įmonėse mokami atlyginimai yra didesni nei vidaus įmonėse, be to, tobulėja darbo jėga, gerėja jos kokybė. Tiesioginių užsienio investicijų teigiamų poveikių kombinacija leidžia pasiekti bendro gyvenimo lygio kilimą, šalies įtakos stiprėjimą pasaulinėje rinkoje ir tarptautinėje konkurencijoje (Kvainauskaitė, 2005). Didindamos šalies BVP tarptautinės užsienio investicijos kartu sąlygoja ir padidėjusias mokesčių įplaukas į valstybės bei Sodros biudžetus.

24 pav. TUI grandininiai pokyčiai proc. 2005 – 2015 m. laikotarpiu

Šaltinis: sudaryta darbo autorės remiantis statistikos departamento duomenimis.

Iš 24 paveiksle pateiktos informacijos matome, kad per visa tiriamąjį laikotarpį, išskyrus 2008 m., TUI turėjo tendenciją didėti. 2005 – 2007 m. laikotarpiu kas metai TUI didėjo daugiau kaip 20 proc. 2008 m. prasidėjus ekonominei krizei TUI lyginant su praėjusiais 2007 m. sumažėjo 10,62 proc. arba 1092,1 mln. eur., tačiau jau kitais 2009 m. TUI nors ir nežymiai, bet pradėjo didėti ir iki pat tiriamojo laikotarpio pabaigos, t. y. iki 2015 m. didėjo.

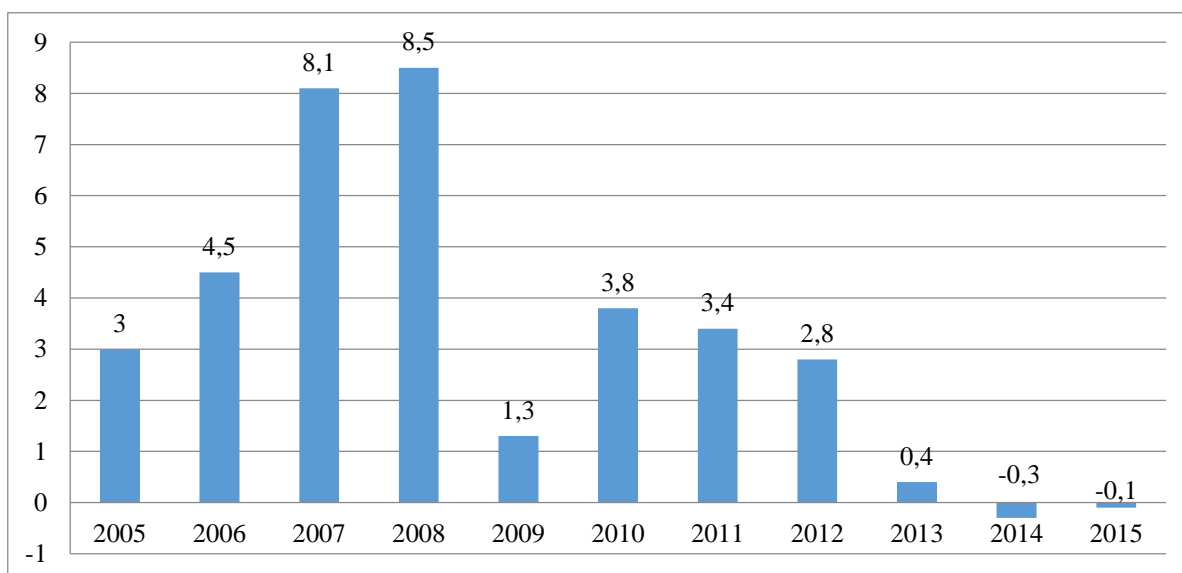

25 pav. TUI vidurkių dinamikai, mln. eur

Šaltinis: sudaryta darbo autorės remiantis statistikos departamento duomenimis.

Kaip matome iš 24 pav. pateiktų duomenų, TUI atskirais metais svyravo, tai didėjo, tai mažėjo. Paskaičiavus TUI 2005 – 2015 m. vidurkius (25 pav.) išaiškėjo, kad TUI turi tendenciją didėti. Išimtis yra 2009 m., kai TUI sumažėjo, tačiau nuo 2010 m. iki 2015 m. TUI ženkliai augo.

Viena aktualiausių šiuolaikinės ekonomikos problemų – infliacija. Ji pasireiškia kainų kilimu ir pinigų perkamosios galios nuvertėjimu. Nors infliacija labiau yra susijusi su finansais, tačiau ji paliečia ir ekonominę gyvenimo sritį. Nuo jos lygio pokyčių priklauso apdraustųjų darbo užmokesčio fondas – didėjant infliacijai yra didinami ir atlyginimai nuo kurių yra priskaičiuojamo valstybinio socialinio draudimo įmokos. Analizuojant 2005 - 2014 m. laikotarpį atskleidžiama, kad nuo 2005 m. iki 2008 m. šalyje infliacija augo. Tuo tarpu 2009 m. pastebimas infliacijos mažėjimas. Akcentuotina, kad nuo 2008 iki 2015 m. infliacijos rodiklis Lietuvoje buvo mažėjantis ir tai vertinama teigiamai (26 pav.).

26 pav. Vidutinė metinė infliacija 2005 – 2015 m. laikotarpiu

Šaltinis: sudaryta darbo autorės remiantis statistikos departamento duomenimis.

Valstybinio socialinio draudimo įmokų surinkimo lygiui įtakos turi ir *teisinių reglamentavimas* – naujai priimami teisės aktai arba jau galiojančių keitimas. Pasak Meidūno ir Puzinausko (2003), į valstybinį socialinio draudimo fondo biudžetą surenkamų įmokų dalis priklauso nuo įmokų tarifo dydžio (4 lentelė).

Bendrojo valstybinio socialinio draudimo įmokų tarifo pasiskirstymas pagal atskiras draudimo rūšis 2005 – 2015 m. laikotarpiu

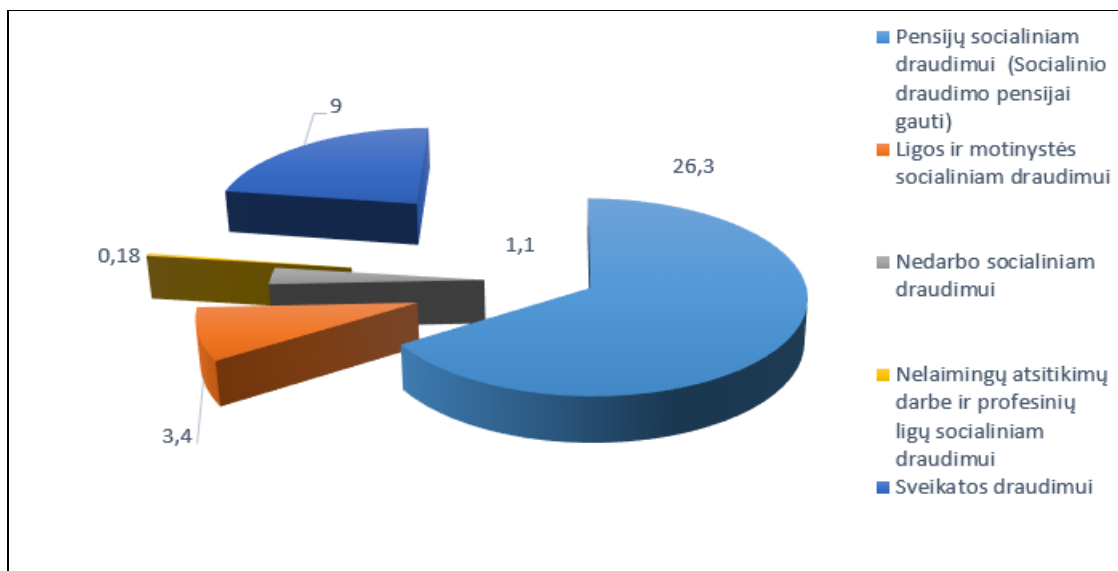
Metai	Bendras tarifas (%)	Pensijų socialiniam draudimui (%) (Socialinio draudimo pensijai gauti)	Ligos ir motinystės socialiniam draudimui (%)	Nedarbo socialiniam draudimui (%)	Nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialiniam draudimui (%)	Sveikatos draudimui (%)	
2005	34	26	3,3	1,4	0,3	-	3
2006	33,7	26,1	3,3	1,3	0,2	I – 1,00 II – 0,53 III – 0,28	3
2007	33,7	26,2	3,3	1,2	0,2	I – 1,00 II – 0,44 III – 0,28	3
2008	33,7	26,35	3,4	0,95	0,2	I – 1,00 II – 0,41 III – 0,28	3
2009	39,8	26,3	3,4	1	0,2	I – 1,00 II – 0,40 III – 0,28	3 + 6
2010	39,8	26,3	3,4	1,1	0,2	I – 0,9 II – 0,33 III – 0,28	3 + 6
2011	39,8	26,3	3,4	1,1	0,2	I – 0,9 II – 0,38 III – 0,18	3 + 6
2012	39,8	26,3	3,4	1,1	0,2	I – 0,18 II – 0,42 III – 0,28 IV – 1,8	3 + 6
2013	39,8	26,3	3,4	1,1	0,2	I – 0,18 II – 0,42 III – 0,9 IV – 1,8	3 + 6
2014	39,8	26,3	3,4	1,1	0,2	I – 0,18 II – 0,37 III – 0,9 IV – 1,8	3 + 6
2015	39,98	26,3	3,4	1,1	0,2	I – 0,18 II – 0,37 III – 0,9 IV – 1,8	3 + 6

Šaltinis: sudaryta darbo autorės remiantis Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos duomenimis

Darbdavių bendras socialinio draudimo įmokų tarifas yra 30,98 proc., tačiau jei draudėjas yra priskirtas nelaimingų atsitikimų darbe ar profesinių ligų socialinio draudimo grupei, tuomet jis moka Valstybinio socialinio draudimo Fondo Tarybos nutarimu patvirtintus didesnius tarifo procentus.

Savarankiškai dirbančių asmenų, išskyrus besiverčiančių individualia veikla turint verslo liudijimą, tarifas sudaro 37,5 proc., tiek pat moka ir asmenys gaunantys pajamas iš sporto ar atlikėjo veiklos ir tuo metu jie nesusiję su draudėju darbo santykiais. Tačiau asmenys, kurie yra susiję su

draudėju darbo santykiais ir dar gauna pajamų iš sportininko ar atlikėjo veiklos, moka 39,8 proc. dydžio įmokas. Asmenys gaunantys pajamas pagal autorines sutartis ir nesusiję su draudėju darbo santykiais, moka 38,7 proc. dydžio įmokas. Individualių įmonių, MB savininkai moka 35,3 proc. dydžio įmokas.

27 pav. Valstybinio socialinio draudimo įmokų tarifo struktūra

Šaltinis: sudaryta darbo autorės remiantis Sodros duomenimis

Apibendrinant galima teigti, kad šalies ekonominiai rodikliai, kurių pokyčiai lemia valstybinio socialinio draudimo įmokų surinkimo lygį, per tiriamąjį 2005 - 2015 m. laikotarpį turėjo tendenciją augti. Išimtis buvo tik 2009 – 2010 m., kuomet šalyje buvo ekonominė krizė, tačiau nuo 2011 m. iki tiriamojo laikotarpio pabaigos, t. y. iki 2015 m. rodikliai didėjo. Valstybinio socialinio draudimo įmokų surinkimo lygį lemia ir įmokų tarifai. Pats didžiausias įmokų tarifas yra draudėjo – 30,98 proc., tačiau jei draudėjas yra priskirtas vienai iš keturių nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo įmokų tarifų grupei, tai jo mokamų įmokų dydis priklauso nuo tais metais Valstybinio socialinio draudimo Fondo Tarybos nutarimu patvirtinto tos grupės, kuriai priskirtas draudėjas, tarifo dydžio.

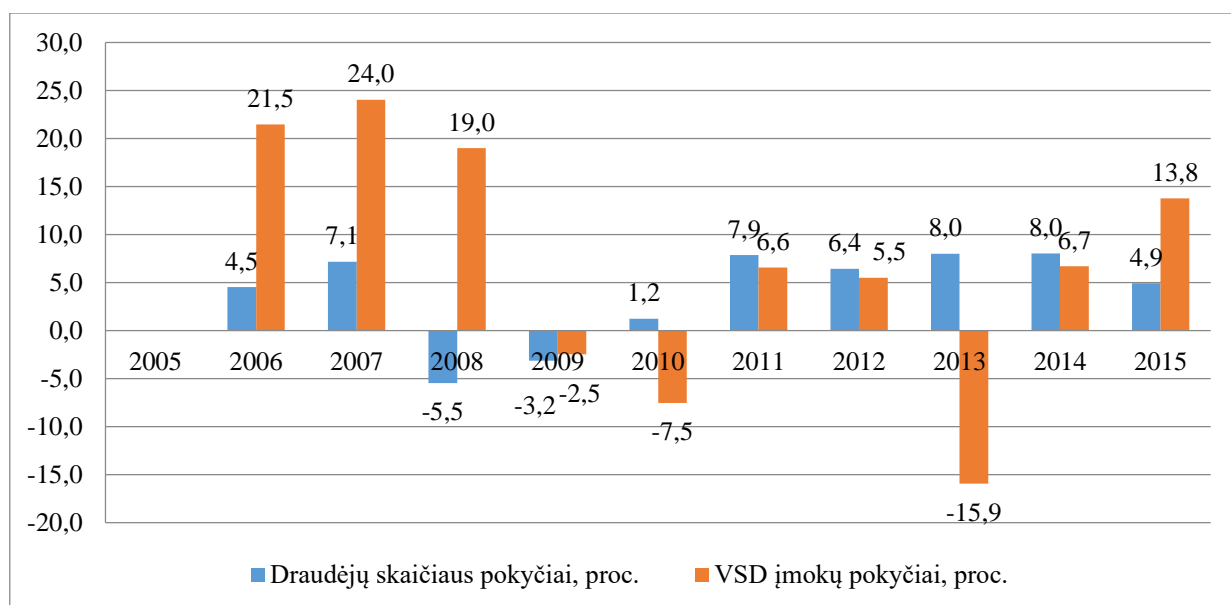
3. VEIKSNIŲ LĖMUSIŲ VALSTYBINIO SOCIALINIO DRAUDIMO ĮMOKŲ SURINKIMO LYGĮ, POVEIKIO VERTINIMO ANALIZĖ 2005-2015 M. LAIKOTARPIU

3.1. Darbo rinkos veiksnių pokyčių poveikio vertinimo valstybinio socialinio draudimo įmokų surinkimo lygiui 2005 – 2015 m. laikotarpio analizė

Darbo rinka yra viena iš sudedamųjų ekonomikos dalių, kuri be savo pagrindinės funkcijos – darbo jėgos paskirstymo tarp ekonominių veiklų, profesijų, teritorijų, įmonių, atlieka dar dvi socialines – ekonomines funkcijas: paskirsto nacionalines pajamas per gyventojų pajamas mokėdama darbo užmokestį, ir tokiu būdu keičia ekonominę ir socialinę aplinką, formuodama visuomenės raidos esmines gaires (V. Navickas ir kt., 2012).

Daugiausiai įmokų į valstybinio socialinio draudimo fondą sumoka darbdaviai (draudėjai), jų sumokamos įmokos sudaro 89 proc. visų surinktų įmokų. Galima daryti prielaidą, kad draudėjų skaičius ir jo pokyčiai gali lemti valstybinio socialinio draudimo įmokų lygį.

Iš 28 paveiksle pateiktų duomenų matome, kad draudėjų skaičius 2006 m. lyginant su 2005 m. išaugo 4,5 proc., o 2007 m. lyginant su 2006 m. – 7,1 proc. 2008 m. draudėjų skaičius sumažėjo 5,5 proc. ir sudarė 94,53 proc. 2007 m. lygio. 2009 m. draudėjų skaičius sumažėjo 3,2 proc. ir sudarė 96,8 proc. 2008 m. lygio. 2010 m. draudėjų skaičius lyginant su 2009 m. išaugo 1,2 proc. ir turėjo tendenciją didėti iki tiriamojo laikotarpio pabaigos.

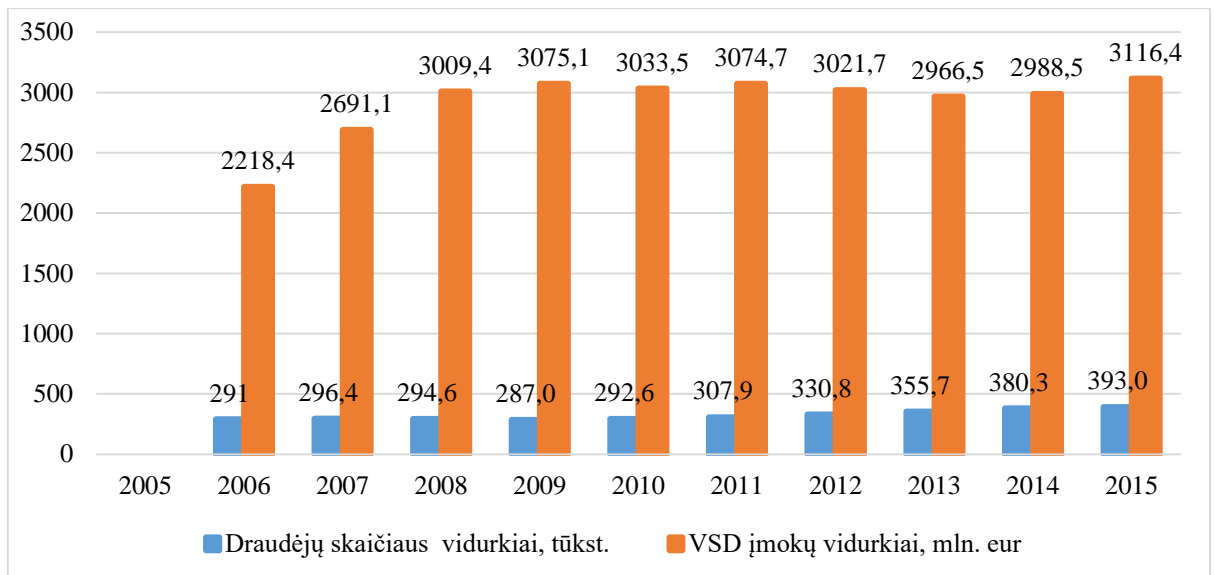

28 pav. Draudėjų skaičiaus ir VSD įmokų grandininis pokyčių diagrama

Šaltinis: sudaryta darbo autorės remiantis Sodros duomenimis

Analizuojant toliau diagramoje pateiktus duomenis matome, kad surenkamų įmokų lygis nuo tiriamojo laikotarpio pradžios iki 2008 m. didėjo. 2006 m. į biudžetą įmokų surinkta 21,5 proc. daugiau negu 2005 m. 2007 m. surinktų įmokų lygis išaugo 24 proc. lyginant su 2006 m., 2008 m. įmokų lygis išaugo 19 proc. lyginant su 2007 m. Tokį pokytį galėjo lemti 2006 m. birželio 8 d. priimto „Lietuvos Respublikos ligos ir motinystės socialinio draudimo įstatymo 2, 3, 5, 6, 7, 8, 10, 16, 17, 19, 20, 21, 22 straipsnių pakeitimo ir papildymo, trečiojo skirsnio pavadinimo pakeitimo ir įstatymo papildymo 18(1), 18(2), 18(3) straipsniais įstatymas“ (Valstybės žinios, 2006-06-28, Nr. 72-2676), kuris numatė padidinti motinystės (tėvystės) pašalpų kompensuojamuosius dydžius ir prailginti šių pašalpų mokėjimo laiką. Tais metais atsirado daug asmenų, kuriems buvo dirbtinai padidintos draudžiamosios pajamos, kad vėliau šie asmenys gautų dideles išmokas. 2009 m. surenkamų įmokų lygis sumažėjo 2,5 proc. ir sudarė 97,5 proc. 2008 m. lygio. 2010 m. surenkamų įmokų lygis sumažėjo 7,5 proc. ir sudarė 92,5 proc. 2009 m. lygio. Įtakos tam galėjo turėti emigravusių iš šalies asmenų skaičius. Prasidėjus ekonominei krizei, padidėjus savarankiškai dirbančių asmenų mokestinei bazei, kilo nepasitenkinimas šio tipo draudėjų tarpe. Savarankiškai dirbantys asmenys ėmė uždarinėti savo veiklas ir dalis jų emigravo iš Lietuvos. Tuo pat metu išaugo bankrutuojančių įmonių skaičius. Visa tai lėmė įmokų surinkimo lygį - bankrutuojant įmonėms, ženkliai sumažėjo surenkamų į biudžetą įmokų dalis. 2011 – 2012 m. įmokų surinkimo lygis augo – 2011 m. jis išaugo 6,6 proc., o 2012 m. 5,5 proc. lyginant su praėjusiais metais. Šiuos pokyčius lėmė mažėjanti krizė, padidinti savarankiškai dirbančių asmenų įmokų tarifai bei padidėjusi mokesčių bazė. Tai signalizuoja ekonomikos atsigavimą. 2013 m. įmokų lygis sumažėjo 15,9 proc. ir siekė 84,10 proc. 2012 m. lygio. Tokį sumažėjimą lėmė nuo 2013 m. sausio 1 d. į Valstybinio socialinio draudimo fondo biudžeto apskaitą neįtraukiamos sveikatos draudimo įmokos. 2014 m. įmokų surinkimo lygis išaugo 6,7 proc. lyginant su 2013 m., o 2015 m. išaugo 13,8 proc. lyginant su 2014 m.

Ar keičiantis draudėjų skaičiui keitėsi ir valstybinio socialinio draudimo įmokų surinkimo lygis, išsiaiškinsime paanalizavę 29 pav. kuriame yra palyginti šių dviejų rodiklių vidurkiai. Iš paveiksle pateiktų duomenų matome, kad didėjant draudėjų skaičiui surenkamų įmokų lygis ne visais laikotarpiais juda ta pačia kryptimi. Matome, kad 2006 – 2007 m. laikotarpiu draudėjų skaičius didėjo, o 2008 – 2009 m. – mažėjo. Tuo metu į Fondo biudžetą surenkamų valstybinio socialinio draudimo įmokų lygis didėjo nuo 2006 iki 2009 m. 2010 m. įmokų surinkimo lygis mažėjo, tačiau draudėjų skaičius tais metais išaugo. 2011 m. abu rodikliai turėjo tendenciją didėti. Nuo 2012 m. iki 2015 m. draudėjų skaičius augo, o įmokų 2012 – 2013 m. buvo surinkta mažiau, didėti pradėjo tik 2014 m. Tačiau, nepaisant to, kad skirtingais laikotarpiais šie rodikliai judėjo priešinga linkme, iš diagramoje pavaizduotų duomenų matome, kad per visą tiriamąjį laikotarpį abu rodikliai turėjo tendenciją augti.

29 pav. Draudėjų skaičiaus valstybinio socialinio draudimo įmokų vidurkiai 2005-2015 m.

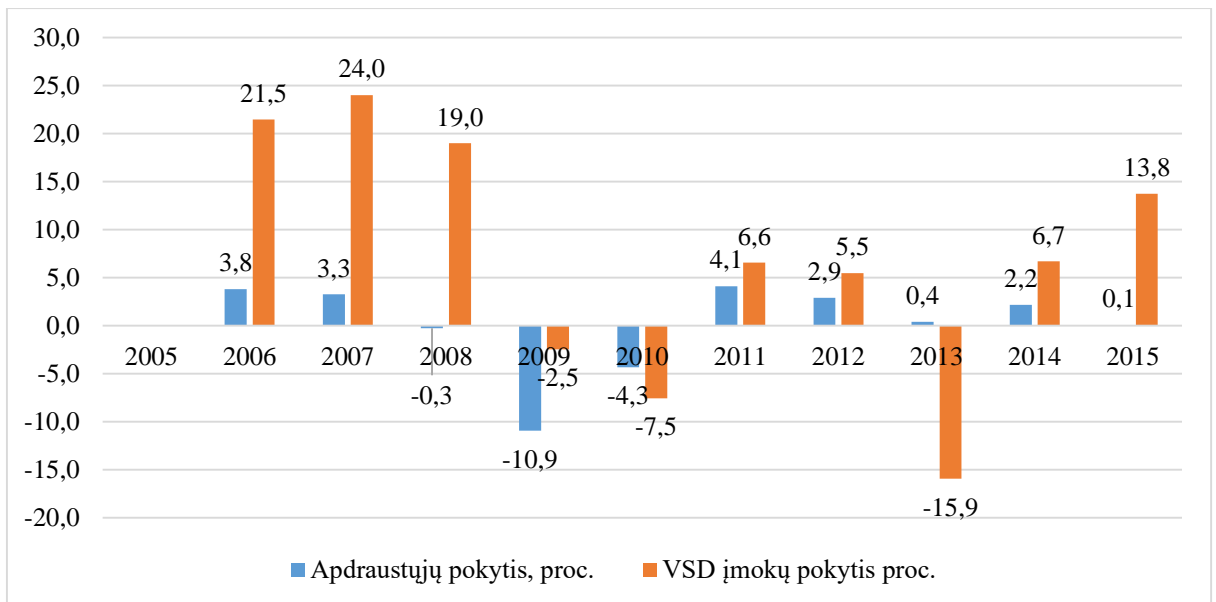
Šaltinis: sudaryta darbo autorės

Krizės metu abu rodikliai mažėjo, tačiau nuo 2010 m. situacija ėmė keistis ir šie abu rodikliai pradėjo keistis teigiama linkme. Besikeičiantis draudėjų, užregistruotų Sodros Registre skaičius, lėmė ir surenkamų į Valstybinio socialinio draudimo fondo biudžetą įmokų lygį, todėl galima daryti išvadą, kad draudėjų skaičiaus pokytis lemia socialinio draudimo įmokų surinkimo lygį.

Išsiaiškinus, kad valstybinio socialinio draudimo įmokų surinkimo pokyčiui turi įtakos draudėjų skaičius, šio darbo autorė daro prielaidą, kad ne mažesnę įtaką gali turėti ir valstybiniu socialiniu draudimu apdraustų asmenų skaičius. Kadangi socialinio draudimo įmokos apskaičiuojamos nuo visų draudėjo turimų apdraustųjų priskaičiuotos darbo užmokesčio sumos, kuri turi būti ne mažesnė kaip minimali mėnesinė alga, bei kompensacinio ar skatinamojo pobūdžio išmokų, susijusių su darbo santykiais, tai galima daryti prielaidą, kad didėjant tokių asmenų skaičiui, turėtų didėti ir jų sumokamų į VSDF biudžetą įmokų sumos.

Savarankiškai dirbantys asmenys nustatyto dydžio įmokas prisiskaičiuoja ir sumoka nuo jų pačių pasirinktos ir valstybiniam socialiniam draudimui deklaruotos pajamų sumos, todėl toliau panagrinėsime ar savarankiškai dirbančių asmenų skaičiaus pokyčiai turi poveikį valstybinio socialinio draudimo įmokų surinkimo lygiui.

Apdraustųjų asmenų skaičiaus pokytis grafiškai bus lyginamas su surenkamų valstybinio socialinio draudimo įmokų lygiu kitimu (30 pav.), siekiant pamatyti ar tarp jų yra ryšys, ar didėjant apdraustųjų skaičiui didėja ir surenkamų įmokų lygis.

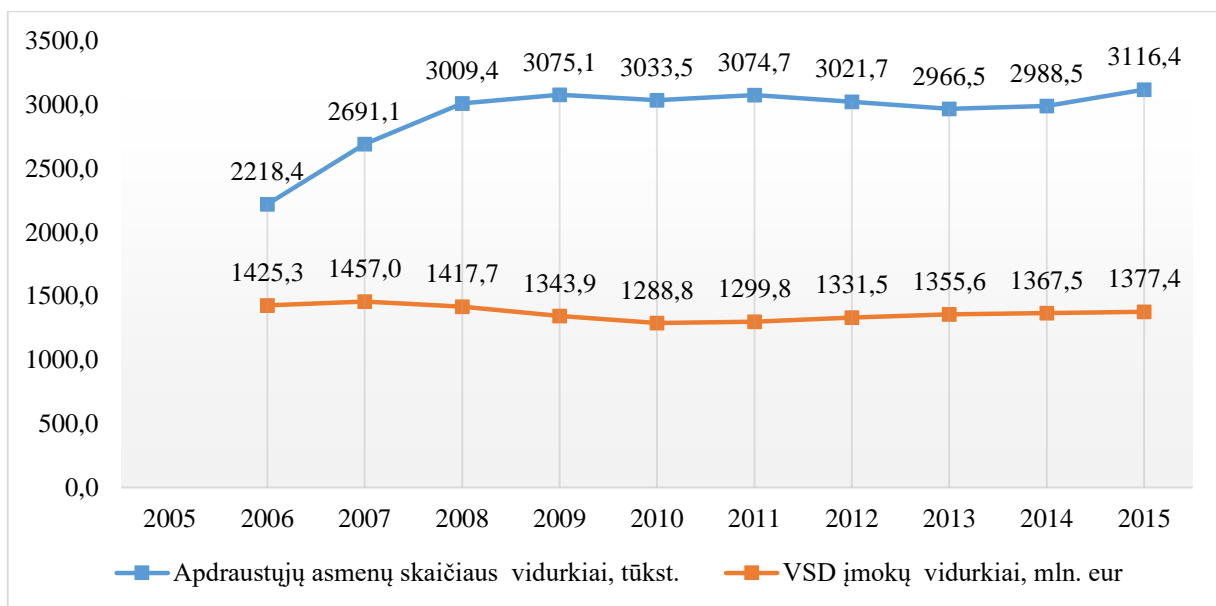
30 pav. Socialiniu draudimu apdraustų asmenų ir socialinio draudimo įmokų dinamika, proc.

Šaltinis: sudaryta darbo autorės remiantis Sodros duomenimis

Sudarytame grafike matome, kad apdraustųjų socialiniu draudimu skaičiaus augimo tempai nuo tiriamojo laikotarpio pradžios kas metai didėjo vidutiniškai apie 3,55 proc., tačiau 2008 m. šis rodiklis sumažėjo 0,3 proc. lyginant su 2007 m. ir sudarė 99,73 proc. 2007 m. lygio. 2009 m. palyginti su 2008 m., rodiklis sumažėjo 10,9 proc. ir sudarė 89,1 proc. 2008 m. lygio. Autorės nuomone, tam galėjo turėti įtakos tuo metu prasidėjusi finansinė krizė, kurios metu padidėjo įmonių bankrotų skaičius, augo nedarbo lygis, daugėjo emigruojančių iš šalies darbingo amžiaus asmenų. Nuo 2010 m. apdraustų asmenų skaičius, bei jo augimo tempai, nors nežymiai, bet pradeda augti, tik 2013 m. augimo tempas, lyginat su praėjusiais metais, buvo mažesnis, siekė vos 0,4 proc. ir sudarė 100,40 proc. 2012 m. lygio. Vėlesniais metais apdraustųjų socialiniu draudimu asmenų skaičius pamažu didėja. 2014 m. jis padidėjo 2,2 proc. punkto ir sudarė 102,17 proc. praėjusių 2014 m. lygio, o 2015 m. apdraustųjų asmenų pokytį lyginant su 2014 m., išaugo 0,1 proc. punktu, arba 100,73 proc.

Ar šio rodiklio pokyčiai galėjo lemti socialinio draudimo įmokų surinkimo kitimą, paaiškės lyginant minėtų rodiklių vidurkius (31 pav.). Pagal 31 paveiksle pateiktus duomenis matome, kad keičiantis apdraustųjų skaičiui, keičiasi ir surenkamų įmokų lygis. Nuo 2007 m. apdraustųjų skaičius pradeda mažėti, kol 2008 m. šio skaičiaus rodikliai įgauna neigiamą reikšmę. 2009 m. įmokų surinkimo lygis taip pat sparčiai mažėja. Iš grafike pateiktų duomenų matosi, kad abu rodikliai mažėja arba didėja viena linkme – didėjant apdraustųjų skaičiui, didėja ir įmokų surinkimo lygis, arba atvirkščiai – mažėjant apdraustųjų skaičiui, įmokų surinkimo lygis taip pat mažėja. Tik 2013 m. atsiranda skirtumas – apdraustųjų skaičius augimo tempas teigiamas, o įmokų surinkimo - neigiamas. Šio įmokų surinkimo lygio sumažėjimo priežastis buvo aptarta anksčiau.

Tačiau analizuojant visą tiriamąjį laikotarpį, įmokų surinkimo lygio didėjimo tempas buvo 2,5 karto didesnis už apdraustųjų skaičiaus didėjimą. Ypatingai didelis skirtumas matosi 2006 – 2008 m., kuomet surenkamos įmokos didėjo 6,7 karto sparčiau negu apdraustųjų skaičius. Tokį spartų įmokų augimo lygį 2006 m. galėjo lemti MMA didinimas, vidutinio darbo užmokesčio (bruto) augimas, gerėjantis įmokų administravimo efektyvumas, bei tuo pačiu metu gerėjantys šalies ekonominiai rodikliai. Dar viena priežastis, galėjusi turėti įtakos surenkamų įmokų dydžiui, tai nuo 2008 m. sausio 1 d. pakeista motinystės ir motinystės (tėvystės) pašalpus dydžių ir jų apmokėjimo tvarka, kuomet vaiko priežiūros pašalpos buvo mokamos dvejus metus, pirmus metus jos buvo mokamos 100 proc. kompensuojamojo darbo užmokesčio, antrus – 85 proc. Kadangi kompensuojamasis pašalpos dydis pašalpos gavėjams buvo skaičiuojamas iš už praėjusių dviejų ketvirčių (6 mėnesių), tai darbdaviai, susitarę su būsimomis pašalpus gavėjomis, tuo laikotarpiu dirbtinai didino atlyginimus, o tuo pačiu didėjo ir įmokos. Pateiktame paveiksle matome, kad 2007 m. įmokų surinkimo lygis buvo gana aukštas, nes būtent nuo 2007 m. antrojo ketvirčio buvo pradėti skaičiuoti pirmieji kompensuojamų pašalpus dydžiai.

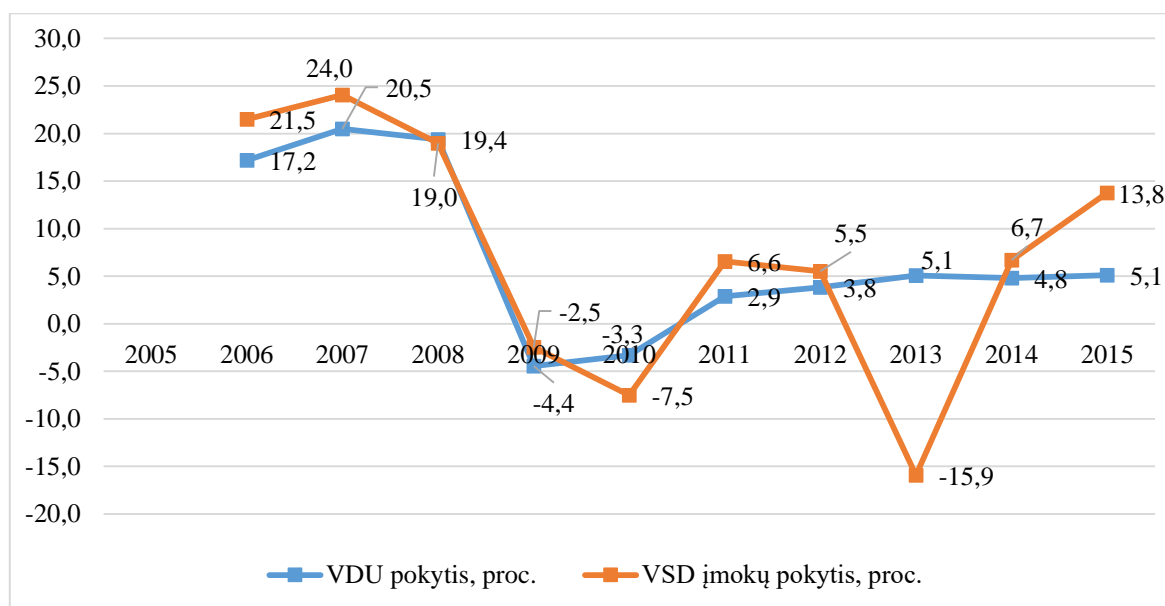
31 pav. Apdraustųjų asmenų ir VSD įmokų vidurkiai 2005-2015 m.

Šaltinis: sudaryta darbo autorės remiantis Sodros duomenimis

Apibendrinant galima teigti, kad apdraustųjų valstybiniu socialiniu draudimu asmenų skaičius ir jo pokyčiai turi įtaką valstybinio socialinio draudimo įmokų surinkimo lygiui, pasitvirtino. Didėjant apdraustųjų asmenų skaičiui, didėja ir į VSDF biudžetą surenkamų įmokų kiekis.

Analizuojant VSD įmokų ir šalies vidutinio darbo užmokesčio (bruto) pokyčius tiriamuoju 2005 – 2014 m. laikotarpiu, pastebima, kad keičiantis VDU tolygiai keitėsi ir valstybinio socialinio draudimo surenkamų įmokų lygis. Per vienerius analizuojamus metus, t. y. 2006 m. lyginant su 2005 m. vidutinis darbo užmokestis (bruto) padidėjo 17.2 proc., o valstybinio socialinio draudimo

įmokų surinkimo lygis per šį laikotarpį išaugo net 21,5 proc. Iki pat 2008 m. pabaigos vidutinis darbo užmokestis ir surenkamų valstybinio socialinio draudimo įmokų lygis tendencingai didėjo. 2009 – 2010 m. pastebimas vidutinio darbo užmokesčio mažėjimas, kartu mažėja ir surenkamų valstybinio socialinio draudimo įmokų lygis. Abiejų šių rodiklių neigiami pokyčiai signalizavo apie ekonominę nuosmukį ir šalyje vykstančius makroekonominius pokyčius. Nuo 2011 m. vidutinis darbo užmokestis pradeda po truputį tolygiai didėti, vidutiniškai kas metai jis pakyla apie 4 proc., tuo tarpu surenkamų į biudžetą įmokų lygis kyla sparčiau, tik 2013 m. vidutinis darbo užmokestis pamažu kilo, o įmokų lygis smarkiai sumažėjo, bet tai įvyko dėl to, kad į valstybinio socialinio draudimo apskaitą neįtraukiamos privalomojo sveikatos draudimo įmokos (32 pav.).

32 pav. Vidutinio darbo užmokesčio ir VSD įmokų pokyčių dinamika 2005-2015 m. proc.

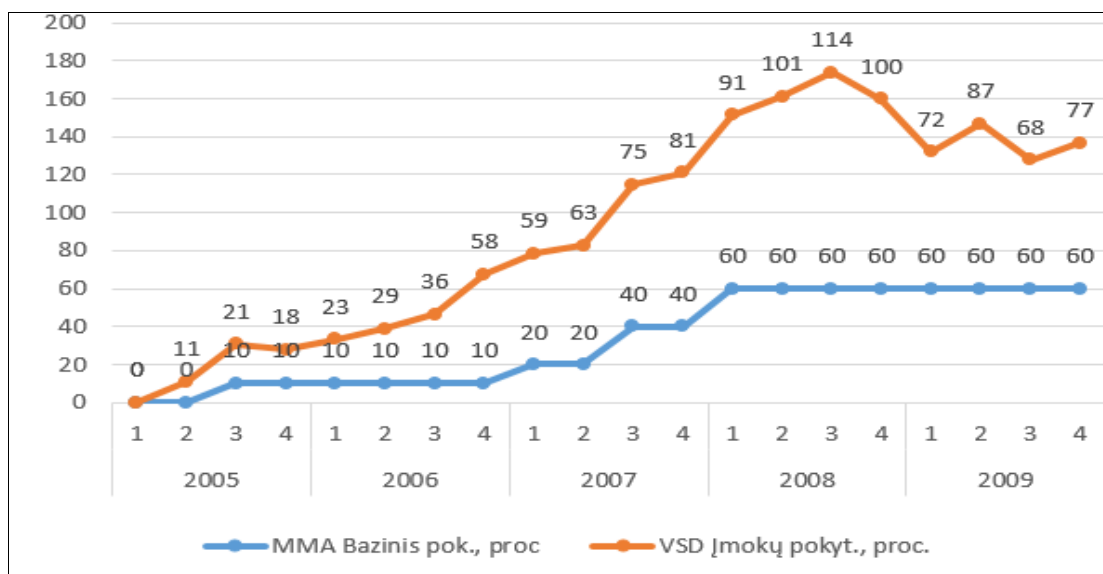
Šaltinis: sudaryta darbo autorės

Išanalizavus vidutinio darbo užmokesčio (bruto) sąryšį su valstybinio socialinio draudimo įmokų surinkimo lygiu, galima teigti, kad šie du rodikliai yra tarpusavyje susiję. Keičiantis vidutinio darbo užmokesčio dydžiui, keičiasi ir įmokų lygis, išskyrus 2013 m., kuomet pirmą kartą į Fondo biudžeto apskaitą nebuvo įtrauktos privalomojo sveikatos draudimo įmokos.

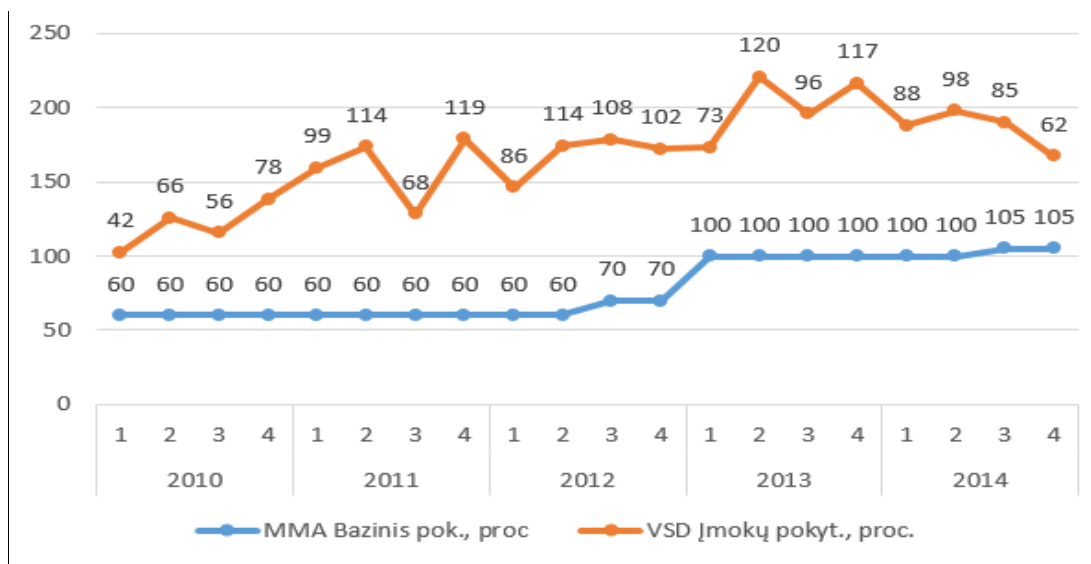
Vyriausybės nustatyta ir patvirtinta minimali mėnesinė alga yra dar vienas svarbus rodiklis, kurio didėjimas lemia ir į valstybinio socialinio draudimo fondo biudžetą surenkamų įmokų kiekius.

Analizuojant surenkamų į biudžetą valstybinio socialinio draudimo įmokų lygį tiriamuoju 2005-2014 m. laikotarpiu (33; 34 pav.), pastebėta, kad įmokų surinkimas iki ekonominės krizės, t. y. iki 2008 m. trečio ketvirčio, lyginant su baziniais 2005 m. didėjo sparčiau negu MMA, tačiau iš paveiksle pateiktų duomenų matosi, kad didėjant minimaliai mėnesinei algai, didėjo ir surenkamų

įmokų lygis. Nuo 2008 m. pirmojo ketvirčio iki 2012 m. antrojo ketvirčio pabaigos minimalios mėnesinės algos nesikeitė, labai žymiai nesikeitė ir surenkamų įmokų dydis. Keičiantis minimaliai mėnesinei algai, įmokų surinkimo lygis taip pat keitėsi.

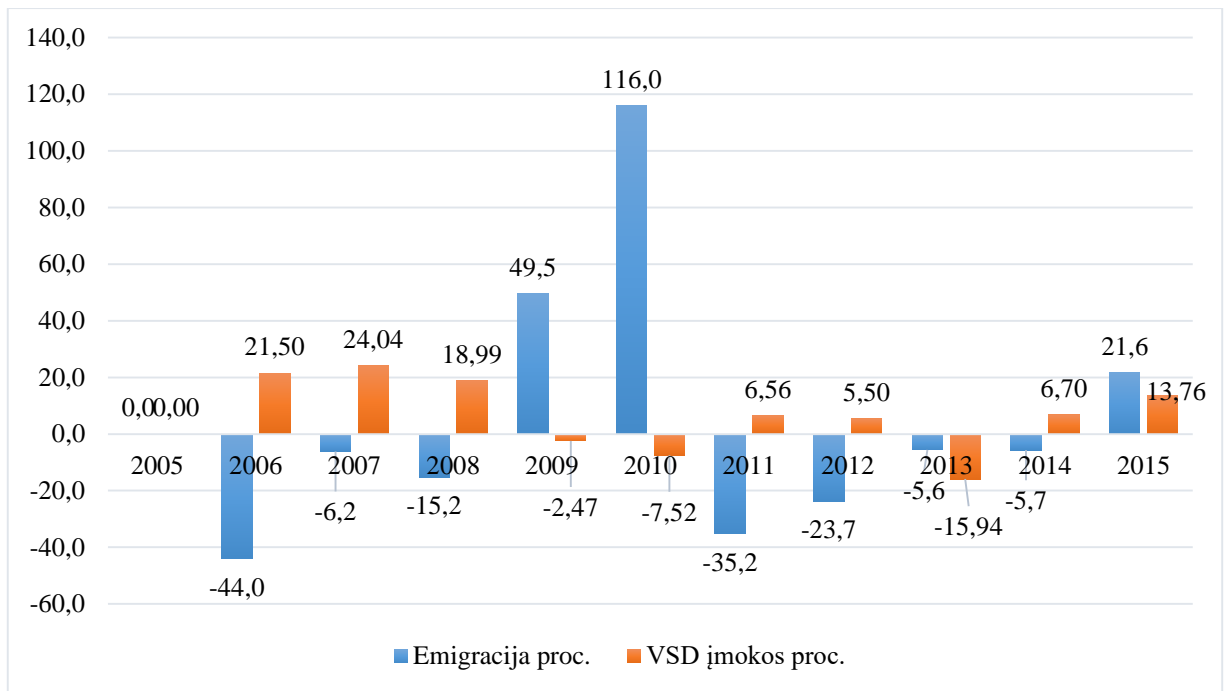

33 pav. Minimalios mėnesinės algos ir VSD įmokų pokių dinamika 2005 – 2009 m. laikotarpiu
Šaltinis: sudaryta darbo autorės remiantis Sodros duomenimis

34 pav. MMA ir VSD įmokų bazinių pokių dinamika 2010 – 2014 m. laikotarpiu
Šaltinis: sudaryta darbo autorės remiantis Sodros duomenimis

Kaip jau minėta šiame magistro darbe, valstybinio socialinio draudimo įmokų surinkimą įtakoja dar ir toks darbo rinkos veiksnys, kaip emigracija.

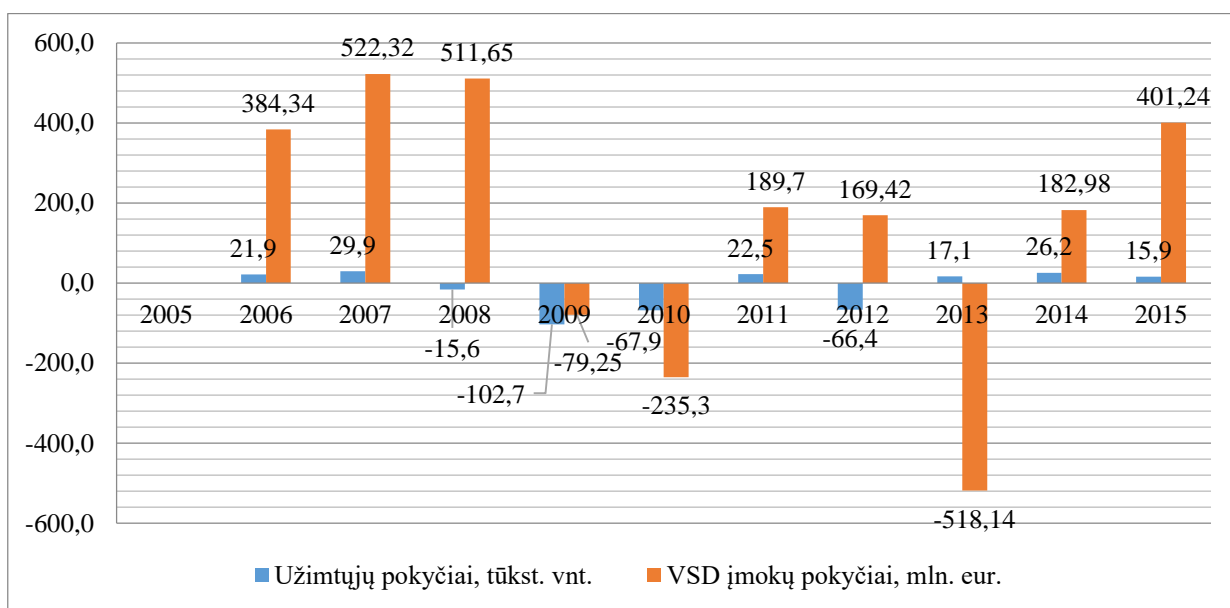

35 pav. Valstybinio socialinio draudimo įmokų ir emigracijos pokyčių dinamika, proc. 2005 – 2015 m. laikotarpiu

Šaltinis: sudaryta darbo autorės, remiantis Sodros duomenimis

Iš 35 paveiksle pateiktų duomenų matome, kad emigracijos ir įmokų surinkimo lygio pokyčiai juda priešinga linkme – surinktų įmokų lygiui didėjant, emigracija mažėja, arba atvirkščiai – didėjant emigracijai, mažėja surenkamų įmokų lygis. Nuo pat tiriamojo laikotarpio pradžios, t. y. nuo 2005 m. surenkamų į valstybinio socialinio draudimo fondo biudžetą įmokų lygis augo. Daugiausiai įmokų iki pasaulinės finansų krizės buvo surinkta 2008 m. - 3206,35 mln. eurų arba 19 proc. daugiau negu 2007 m. Tokį įmokų augimo lygį lėmė gerėjanti šalies ekonominė padėtis. Augant ekonomikai iš Lietuvos emigruojančių gyventojų skaičius mažėja. 2008 m. lyginant su praėjusiais 2007 m. iš šalies emigravo 15,2 proc. mažiau gyventojų. Tačiau 2009 metais emigravo 49,5 proc. gyventojų daugiau negu 2008 m., o valstybinio socialinio draudimo įmokų tuo laikotarpiu surinkta 2,5 proc. mažiau. Daugiausiai asmenų emigravo 2010 m., lyginant su praėjusiais 2009 m. emigravo 116 proc. daugiau gyventojų, o įmokų surinkimo lygis, lyginant su 2009 m., smuktelėjo žemyn 7,5 proc. Nuo 2011 m. surenkamų įmokų lygis pradeda augti, o emigruojančių asmenų skaičius mažėja. 2013 m. surenkamų į biudžetą įmokų lygis smarkiai sumažėjo, lyginant su praėjusiais 2012 m. įmokų surinkta 15,9 proc. mažiau. Tačiau 2014 – 2015 m. įmokų surinkimas didėja. Tuo tarpu emigracija mažėja, tačiau 2015 m. emigruojančių asmenų skaičius vėl padidėjo 21,6 proc. lyginant su 2014 m. Nors 2015 emigracijos rodikliai didėja, tačiau 13,8 proc. padidėjo ir įmokų surinkimo lygis. Taip galėjo atsitikti dėl to, kad išvykusių asmenų darbo vietas užėmė bedarbiai asmenys, todėl dėl emigracijos surenkamų įmokų lygis nesumažėjo.

Užimtumo lygis gali būti vienas iš svarbiausių darbo rinkos veiksnių, kurio pokyčiai leistų įvertinti valstybinio socialinio draudimo įmokų lygį.

36 pav. Valstybinio socialinio draudimo įmokų ir užimtųjų pokyčių dinamika 2005 – 2015 m. laikotarpiu

Šaltinis: sudaryta darbo autorės remiantis Sodros ir statistikos departamento duomenimis.

Iš 36 paveiksle pateiktų duomenų matyti, kad surenkamų į biudžetą valstybinio socialinio draudimo įmokos per tiriamąjį laikotarpį judėjo ta pačia linkme kaip ir užimtųjų asmenų pokyčiai. Didėjant surenkamų įmokų skaičiui, didėjo ir užimtumo lygis. Tiriama laikotarpio pradžioje, t. y. 2005 m. šalyje buvo 1 mln. 454 tūkst. užimtų gyventojų, 2006 m. užimtų gyventojų skaičius, lyginant su 2005 m. padidėjo 21,9 tūkst. Didėjant užimtumo lygiui, didėjo ir surenkamų į biudžetą socialinio draudimo įmokų lygis. 2006 m. į biudžetą socialinio draudimo įmokų buvo surinkta 384 tūkst. eur. daugiau negu 2005m., o 2007 m. įmokų surinkta 522 tūkst. eur. daugiau negu praėjusiais 2006 m. Teigiamus pokyčius lėmė anksčiau šiame darbe paminėti veiksniai: emigracijos mažėjimas, auganti ekonomika, mažėjantis šešėlinės ekonomikos mastas. 2008 m. užimtų gyventojų skaičius, lyginant su 2007 m. sumažėjo 15,6 tūkst. vnt. Sumažėjus užimtųjų skaičiui, pradėjo mažėti ir surenkamų valstybinio socialinio draudimo įmokų lygis. 2009 m. – 2010 m. laikotarpiu tiek surenkamų įmokų lygis, tiek ir užimtų gyventojų skaičius mažėjo. Pats žemiausias užimtumo lygis buvo 2012 m. – 1 mln. 276 tūkst. gyventojų, arba 66,4 tūkst. mažiau negu praėjusiais 2011 m. 2013 – 2014 m. laikotarpiu gyventojų užimtumas pamažu pradeda augti, o kartu auga ir surenkamų į biudžetą valstybinio socialinio draudimo įmokų lygis. Iš diagramos duomenų matome, kad 2013 m. valstybinio socialinio draudimo įmokų lygis sparčiai krinta žemyn, fiksuojamas 15,9 proc. sumažėjimas. Įmokų sumažėjimas atsirado dėl to, kad nuo 2013 m. sausi 1 d. VSDF biudžete

neapskaitomos privalomojo sveikatos draudimo įmokos. 2014 – 2015 m. laikotarpiu tiek surenkamų įmokų lygis, tiek užimtųjų skaičius augo.

Siekiant išsiaiškinti, ar tarp valstybinio socialinio draudimo įmokų ir darbo rinkos veiksnių: *draudėjų skaičiaus, apdraustųjų skaičiaus, VDU, užimtumo lygio, nedarbo lygio ir emigracijos* yra tarpusavio ryšiai, buvo atlikta koreliacinė regresinė analizė. Norint išsiaiškinti, pagal kurią koreliacijos koeficientą (Pearsono ar Spirmeno) tikrinsime koreliacinius ryšius, buvo atliktas paklaidų normalumo tikrinimas. Pirmiausiai buvo iškeltos hipotezės:

H0: paklaidos yra pasiskirsčiusios pagal normalųjį skirstinį;

H1: paklaidos nėra pasiskirsčiusios pagal normalųjį skirstinį.

Atlikus Kolmogorovo – Smirnovo testą gauta, kad standartizuotų paklaidų Sig. reikšmė didesnė nei 0,05, todėl H0 hipotezė, kad paklaidos yra pasiskirsčiusios pagal normalųjį skirstinį, neatmesta.

Kadangi šio tyrimo imtis yra mažesnė už 50, tai paklaidų normalumo tikrinimui buvo atliktas ir Shapiro – Wilko testas.

Buvo iškeltos hipotezės:

H0: paklaidos yra pasiskirsčiusios pagal normalųjį skirstinį ir duomenys yra suderinami su tiesinio tipo modeliu;

H1: paklaidos nėra pasiskirsčiusios pagal normalųjį skirstinį ir duomenys nėra suderinami su tiesinio tipo modeliu.

Atlikus testą paaiškėjo, kad Sig. reikšmė yra $> 0,05$. Pasitvirtino H0 hipotezė: paklaidos yra pasiskirsčiusios pagal normalųjį skirstinį ir duomenys yra suderinami su tiesinio tipo modeliu.

Paklaidų normalumas buvo tikrinamas atliekant ir grafinę analizę. Gauta, kad standartizuotos paklaidos turi normaliojo skirstinio tankio funkcijos pavidalą (varpo formą) su vidurkiu lygiu nuliui ir standartiniu nuokrypiu lygiu vienam.

Siekiant išsiaiškinti ar visi kintamieji koreliuoja su priklausomu kintamuoju buvo skaičiuojamas Pearsono koreliacijos koeficientas (5 lentelė).

Ryšiai tarp VSD įmokų surinkimo lygį lemiančių darbo rinkos veiksnių ir VSD įmokų

Veiksniai	Pearsono koreliacijos koeficientas	Sigm. <i>p</i> reikšmė
Draudėjų skaičius, tūkst.	0,408	0,17
Apdraustųjų skaičius, tūkst.	0,120	0,498
VDU, eur.	0,379	0,027
Užimtumo lygis, proc.	0,103	0,564
Nedarbo lygis, proc.	-0,197	0,265
Emigracija, vnt.	0,276	0,114

Šaltinis: sudaryta darbo autorės

Iš lentelėje pateiktų duomenų matome, kad su priklausomu kintamuoju *VSD įmokos* statistiškai reikšmingais koreliaciniais ryšiais yra susiję kintamieji *draudėjų skaičius* ir *VDU*. Šiuos kintamuosius su priklausomu kintamuoju *VSD įmokos* sieja silpni teigiami ryšiai, atitinkamai šių kintamųjų $r = 0,408$ ir $r = 0,379$.

Kintamieji *užimtumo lygis*, *nedarbo lygis* ir *emigracija* yra statistiškai nereikšmingi, nes jų koeficientas $p > 0,05$. Todėl modelį teko tobulinti iš jo pašalinant statistiškai nereikšmingus kintamuosius.

Pašalinus iš modelio statistiškai nereikšmingus kintamuosius, gautas rezultatas parodė, kad patobulinto modelio nepriklausomi kintamieji 26,9 proc. paaiškina *VSD įmokų* variacijos ($\beta = 0,519$; $p < 0,05$; $r^2 = 0,269$). Įvertinus tiesinės regresijos modelio tinkamumo parametrus (dispersijos mažėjimo daugiklis $VIF = 1,023$, determinacijos koeficientas $r^2 = 0,269$, Sig. $p < 0,05$). Atlikus Durbin – Watson testą gauta d reikšmė 2,389; $d_l = 1,321$; $d_u = 1,577$; $4 - d_l = 2,679$; $4 - d_u = 2,423$. Gauname, kad modelis atitiko visus tiesinės regresijos modelio tinkamumo parametrus (žr. 4 priedą).

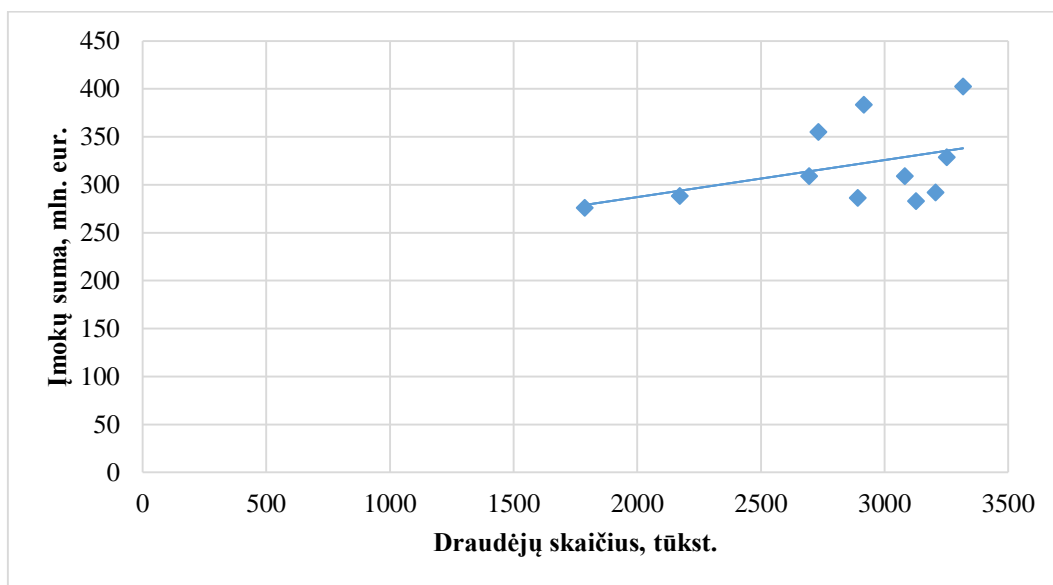
Remiantis gautais rezultatais užrašome regresijos lygtį:

$$Y = - 39,333 + 4,298 * \text{draudėjų skaičius} + 2,749 * \text{VDU}.$$

Apskaičiavus rodiklius matyti, kad darbo rinkos veiksniai valstybinio socialinio draudimo įmokų surinkimų surinkimo lygį lemia tik 26,9 proc., o 73,10 proc. lemia kiti veiksniai. Draudėjų skaičiaus tiesinės koreliacijos koeficientas 0,408, todėl ryšys tarp sumokamų socialinio draudimo įmokų ir draudėjų skaičiaus yra tiesinis, teigiamas, tačiau silpnas. Vidutinio darbo užmokesčio tiesinės koreliacijos koeficientas 0,379, todėl ryšys tarp sumokamų socialinio draudimo įmokų ir vidutinio darbo užmokesčio yra tiesinis, teigiamas ir silpnas.

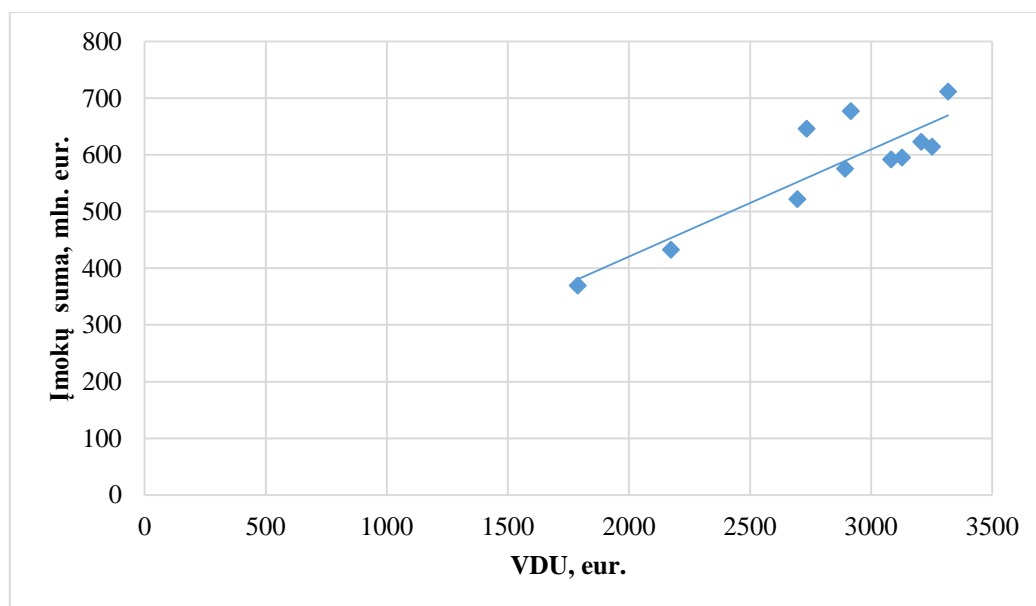
Pagal standartizuotus lygties koeficientus $BETA_j$ gavome, kad didžiausias $BETA_1 = 0,359$. Vadinasi didžiausią įtaką valstybinio socialinio draudimo įmokoms daro kintamasis *draudėjų skaičius*. Kintamojo $BETA_2$ koeficientas = 0,324, todėl galima teigti, kad *vidutinis darbo užmokestis* socialinio draudimo įmokoms daro mažesnę įtaką negu *draudėjų skaičius*.

Padidėjus draudėjų skaičiui tūkstančiu, socialinio draudimo įmokos padidės 429,8 tūkst. eur. Padidėjus vidutiniam darbo užmokesčiui vienu euru, surenkamų į biudžetą valstybinio socialinio draudimo įmokų suma padidės 274,9 tūkst. eur.

37 pav. Valstybinės socialinio draudimo įmokos ir draudėjų skaičius

Šaltinis: sudaryta darbo autorės

38 pav. Valstybinio socialinio draudimo įmokų suma ir vidutinis darbo užmokestis

Šaltinis: sudaryta darbo autorės

Apibendrinant galima teigti, kad didžiausią poveikį valstybinio socialinio draudimo įmokų surinkimui į biudžetą lemia draudėjų skaičius pokyčiai. Atlikta analizė parodė, kad skirtingais laikotarpiais draudėjų skaičiaus pokyčiai ir surenkamų į biudžetą įmokų pokyčiai judėjo priešinga linkme, tačiau palyginus šių dviejų rodiklių apskaičiuotus slenkančius vidurkius, paaiškėjo, kad tiriamuoju laikotarpiu abu šie rodikliai turėjo tendenciją augti. Išanalizavus socialiniu draudimu apdraustųjų asmenų pokyčių įtaką valstybinio socialinio draudimo įmokų surinkimo lygiui, paaiškėjo, kad didėjant apdraustųjų valstybinio socialiniu draudimu asmenų skaičiui, didėjo ir surenkamų į biudžetą įmokų lygis. Teigiamos reikšmės valstybinio socialinio draudimo įmokų surinkimo lygiui turėjo VDU didėjimas, užimtųjų skaičiaus didėjimas. Tačiau tokie rodikliai kaip nedarbo lygis ir emigracija įmokų surinkimo lygį veikė neigiamai. Didėjant nedarbo lygiui ir emigracijai, surenkamų į biudžetą valstybinio socialinio draudimo įmokų lygis mažėjo, tačiau situacijai pasikeitus, nedarbo lygiui ir emigracijai mažėjant, surenkamų į biudžetą įmokų lygis augo.

Atlikus koreliacinę regresinę analizę paaiškėjo, kad iš visų tyrimui atrinktų veiksnių, teigiamais statistiškai reikšmingais ryšiais su kintamuoju valstybinio socialinio draudimo įmokos yra susiję kintamieji draudėjų skaičius ir VDU. Atliktos daugialypės regresinės analizės rezultatai parodė, kad šie veiksniai valstybinio socialinio draudimo įmokų surinkimų surinkimo lygį lemia 26,9 proc., o 73,10 proc. lemia kiti veiksniai.

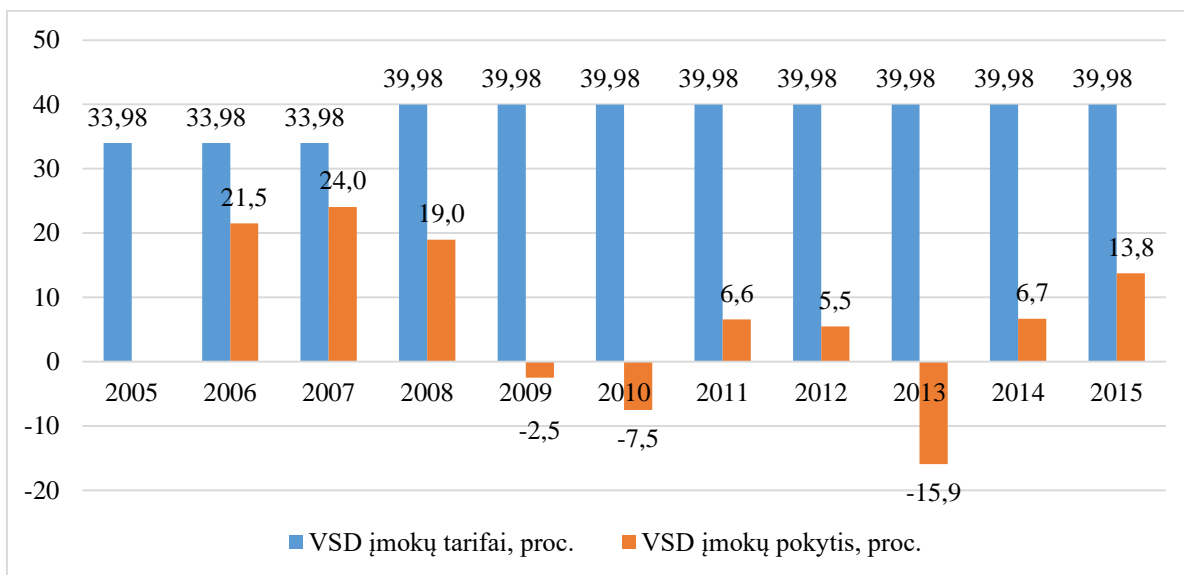
Likę veiksniai, apdraustųjų skaičius, užimtumo lygis, nedarbo lygis, emigracija, tyrimo duomenimis buvo statistiškai nereikšmingi, todėl iš koreliacinės regresinės analizės su jais nebuvo atlikta.

3.2. Ekonominių ir kitų veiksnių pokyčių poveikio vertinimo valstybinio socialinio draudimo įmokų surinkimo lygiui 2005 -2015 m. laikotarpio analizė

Viena iš priemonių, siekianti pagerinti įmokų surinkimą į VSDF biudžetą, yra įmokų tarifų didinimas visoms draudimo rūšims. Šiame poskyryje bus analizuojama kaip keitėsi VSD įmokų surinkimo lygis didinant draudėjų ir apdraustųjų įmokų tarifus, didinant savarankiškai dirbančių asmenų įmokų tarifus pagal atskiras draudimo rūšis.

Analizuojant VSD įmokų tarifo pokyčių įtaką VSD įmokų surinkimo lygio pokyčiams 2005 – 2014 m. laikotarpiu (39 pav.), pastebima, kad per tiriamąjį 2005-2008 m. laikotarpį įmokų tarifas buvo 33,98 proc., o nuo 2009 m. – 39,98 proc. ir iki pat tiriamojo laikotarpio pabaigos nesikeitė. Analizuojant VSD įmokų surinkimo lygį pastebima, kad šis rodiklis labai svyravo. 2005 -2007 pastebimas įmokų surinkimo lygio augimas, tačiau 2008 m. lyginant su praėjusiais 2007 m.

užfiksuotas įmokų surinkimo mažėjimas, kuris pradeda signalizuoti apie ekonomikoje vykstančius pokyčius. 2009 – 2010 m., įmokų tarifas nesikeičia, bet įmokų surinkimas krinta, 2009 m. jis nusmunka iki -2 proc., o 2010 m. iki -8 proc. Toks nuosmukis nebuvo atsitiktinumas, greičiausiai tai buvo ekonominės krizės pasekmė. Mažėjant ekonominei krizei, į biudžetą surenkama vis daugiau įmokų. Jau 2011 m. surinkimo lygis pradeda augti, o jo sumažėjimas 2013 m. buvo LR Vyriausybės nutarimo netraukti į Sodros biudžeto apskaitą privalomojo sveikatos draudimo įmokų. Nepaisant to, jau sekančiais metais įmokų surinkimas vėl pradeda augti.

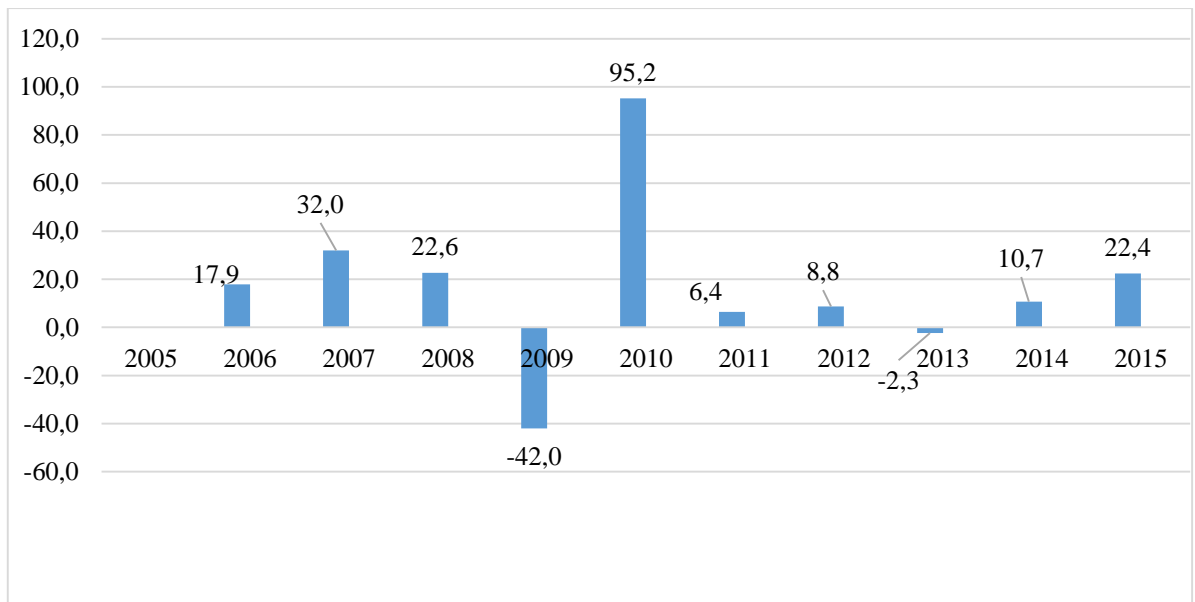

39 pav. VSD įmokų ir VSD tarifo pokyčių (visoms draudimo rūšims) dinamika 2005–2015 m.

Šaltinis: sudaryta darbo autorės remiantis Sodros duomenimis

Grafiškai išanalizavus VSD įmokų (visoms draudimo rūšims) surinkimo ir VSD įmokų tarifo dinamiką 2005 – 2015 m. laikotarpiu, galima teigti, kad valstybinio socialinio draudimo įmokų tarifo visoms draudimo rūšims pokytis įtakos surenkamų įmokų lygiui per tiriamąjį laikotarpį neturėjo. Įmokų surinkimo lygio nuosmukis 2009 - 2010 m. buvo ekonominės krizės pasekmė. Pasibaigus krizei įmokų surinkimas vėl įgavo teigiamą reikšmę.

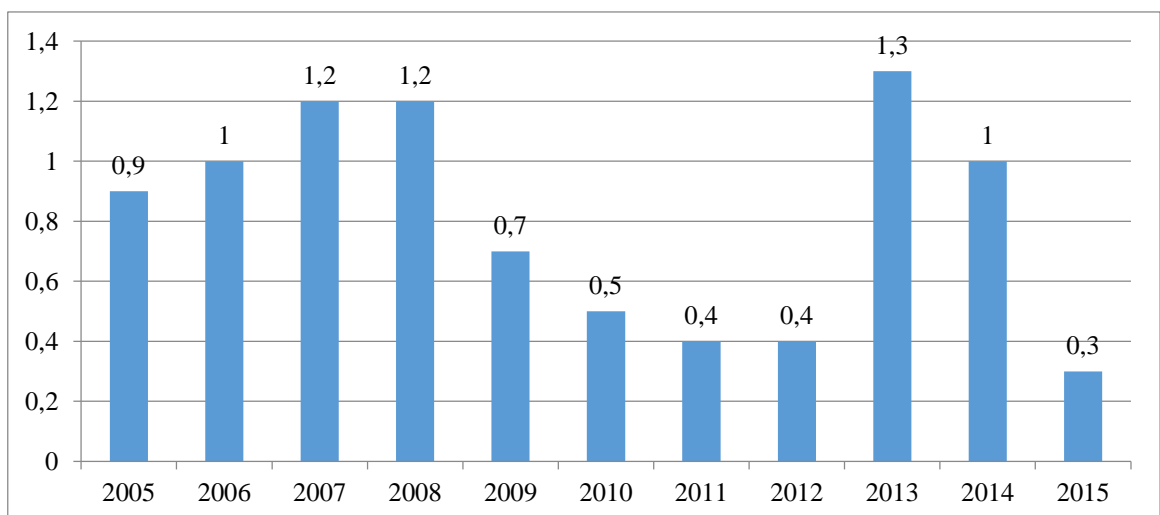
Analizuojant savarankiškai dirbančių asmenų sumokėtų į Fondo biudžetą socialinio draudimo įmokų pokyčius 2005 -2014 m. laikotarpiu (40 pav.), pastebima, kad surenkamos įmokos turėjo tendenciją didėti. Kas metai vidutiniškai įmokų buvo surenkama po 24,3 proc. daugiau lyginant su praėjusiais metais. Tokį augimą lėmė padidinti socialinio draudimo įmokų tarifai. Tačiau 2009 m. įmokų surinkimo lygis smuko net 42 proc. nepaisant to, kad nuo 2009 m. sausio 1 d. savarankiškai dirbančių asmenų įmokų tarifai buvo padidinti. Didžiausią efektą padidinti įmokų tarifai davė 2010 m., kai surenkamų įmokų į biudžetą kiekis padidėjo beveik du kartus - 95,2 proc. Vėlesniais tiriamo laikotarpio metais įmokų surinkimo lygis augo, tačiau jau ne taip sparčiai kaip 2010 m.

40 pav. Savarankiškai dirbančių asmenų valstybinio socialinio draudimo įmokų pokyčių dinamika 2005 – 2015 m. laikotarpiu proc.

Šaltinis: sudaryta darbo autorės remiantis Sodros duomenimis

Valstybinio savanoriškojo socialinio draudimo įmokų tarifas per visą tiriamąjį laikotarpį buvo nepakitęs, jis sudarė 50 proc. dydžio bazinės pensijos. Pateiktoje diagramoje (41 pav.) matome, kad šio tipo įmokos, pirmuosius trejus tiriamo laikotarpio metus, turėjo tendenciją didėti, tačiau nuo 2008 m. įmokų surinkimo lygis kas metai pradėjo mažėti, ir šis mažėjimas tęsėsi ketverius metus, kol 2013 m. įmokų lygis pradėjo smarkiai kilti.

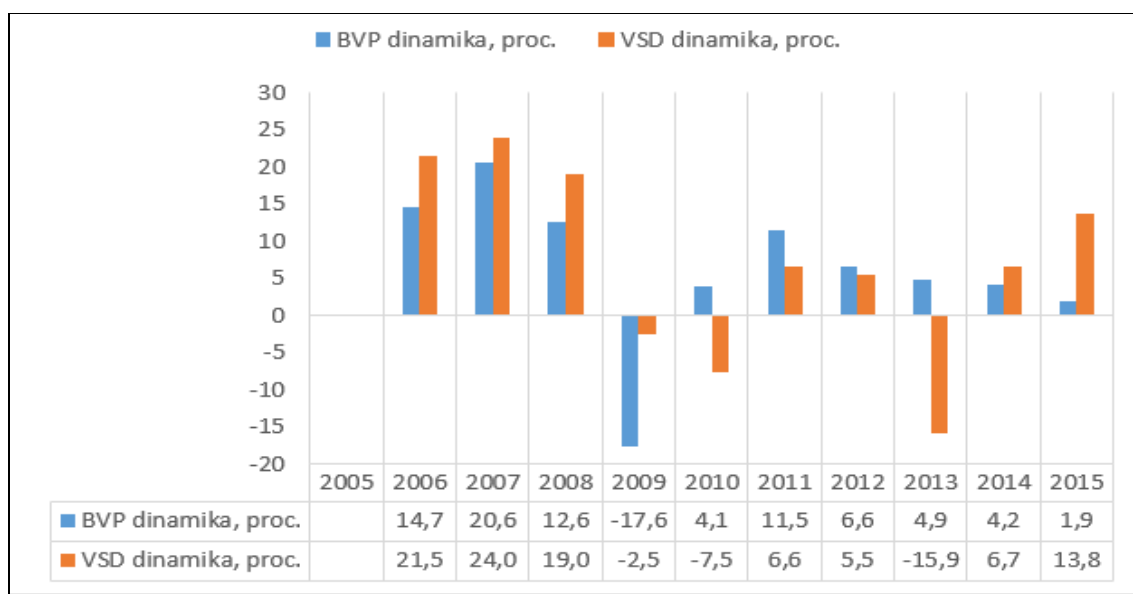

41 pav. Valstybinio savanoriškojo socialinio draudimo įmokų surinkimo lygio kitimas 2005-2015 m, mln. eur.

Šaltinis: sudaryta darbo autorės remiantis Sodros duomenimis

Grafiškai išanalizavus valstybinio socialinio draudimo tarifų ir valstybinio socialinio draudimo įmokų kitimą 2005 – 2015 m. galima teigti, kad nei draudėjų ir apdraustųjų, nei valstybinio savanoriško socialinio draudimo įmokų tarifai surenkamų į biudžetą socialinio draudimo įmokų lygio pokyčiui reikšmės neturėjo. Nors paminėtų įmokų tipų tarifai per tiriamąjį laikotarpį nesikeitė, arba keitėsi labai nežymiai, tačiau surenkamų įmokų kiekio pokytis buvo. Teigiamiems surenkamų įmokų pokyčiams reikšmės galėjo turėti kiti rodikliai, tokie kaip draudėjų skaičius, apdraustųjų skaičius, o neigiamiems – ekonominė krizė.

BVP yra vienas iš veiksnių, kuris daugelio mokslininkų nuomone, labiausiai lemia valstybinio socialinio draudimo įmokų lygį. Paanalizuosime, kaip kintant BVP rodikliui keičiasi surenkamų į biudžetą įmokų lygis. Pateiktoje diagramoje matome, kad analizuojamu laikotarpiu BVP pokyčiai ir valstybinio socialinio draudimo įmokų surinkimo pokyčiai judėjo ta pačia linkme. Išimtimi galima laikyti 2010 m., kuomet BVP išaugo 4,1 proc. lyginant su 2009 m., o socialinio draudimo įmokos sumažėjo 7,5 proc. ir siekė 92,5 proc. 2009 m. lygio. Dar išimtimi tapo 2013 m., kuomet į socialinio draudimo fondo biudžetą buvo surinkta 15,9 proc. įmokų mažiau, negu 2012 m. Visais kitais laikotarpiais abu rodikliai judėjo viena kryptimi.

42 pav. BVP ir valstybinio socialinio draudimo įmokų pokyčių dinamika 2005 – 2015 m.

Šaltinis: sudaryta darbo autorės remiantis Sodros ir statistikos departamento duomenimis

Todėl galima daryti prielaidą, kad BVP lemia valstybinio socialinio draudimo įmokų surinkimo lygį.

Kaip jau minėta šiame darbe, valstybinio socialinio draudimo įmokų surinkimo lygį įtakoja tokie ekonominių pokyčių rodikliai kaip BVP; tarptautinės užsienio investicijos (toliau – TUI), infliacija, šešėlinė ekonomika.

Siekiant įvertinti ekonominių ir kitų veiksnių poveikį valstybinio socialinio draudimo įmokų surinkimo lygiui, šiame darbe buvo atlikta koreliacinė regresinė analizė. Priklausomu kintamuoju *Y* buvo pasirinktos valstybinio socialinio draudimo įmokos, o nepriklausomais kintamaisiais pasirinkti: *BVP, mln. eur, infliacija, proc., šešėlinė ekonomika, proc., TUI, mln. eur.,* ir valstybinio socialinio draudimo įmokų tarifai.

Norint išsiaiškinti, pagal kurį koreliacijos koeficientą (Pearsono ar Spirmeno) tikrinsime koreliacinius ryšius, buvo atliktas paklaidų normalumo tikrinimas. Pirmiausiai buvo iškelta hipotezės:

H0: paklaidos yra pasiskirsčiusios pagal normalųjį skirstinį;

H1: paklaidos nėra pasiskirsčiusios pagal normalųjį skirstinį.

Atlikus Kolmogorovo – Smirnovą testą gauta, kad standartizuotų paklaidų Sig. reikšmė didesnė nei 0,05, todėl H0 hipotezė, kad paklaidos yra pasiskirsčiusios pagal normalųjį skirstinį, neatmesta.

Kadangi šio tyrimo imtis yra mažesnė už 50, tai paklaidų normalumo tikrinimui buvo atliktas ir Shapiro – Wilko testas.

Buvo iškeltos hipotezės:

H0: paklaidos yra pasiskirsčiusios pagal normalųjį skirstinį ir duomenys yra suderinami su tiesinio tipo modeliu;

H1: paklaidos nėra pasiskirsčiusios pagal normalųjį skirstinį ir duomenys nėra suderinami su tiesinio tipo modeliu.

Atlikus testą paaiškėjo, kad Sig. reikšmė yra $> 0,05$. Pasitvirtino H0 hipotezė: paklaidos yra pasiskirsčiusios pagal normalųjį skirstinį ir duomenys yra suderinami su tiesinio tipo modeliu.

Paklaidų normalumas buvo tikrinamas atliekant ir grafinę analizę. Gauta, kad standartizuotos paklaidos turi normaliojo skirstinio tankio funkcijos pavidalą (varpo formą) su vidurkiu lygiu nuliui ir standartiniu nuokrypiu lygiu vienam.

Siekiant išsiaiškinti ar visi kintamieji koreliuoja su priklausomu kintamuoju buvo skaičiuojamas Pearsono koreliacijos koeficientas. Iš modelio buvo pašalinti tarpusavyje stipriai tarpusavyje koreliuojantys nepriklauso kintamieji, bei statistiškai nereikšmingi kintamieji. Toliau tyrimas buvo tęsiamas su likusiais kintamaisiais (6 lentelė).

Ryšiai tarp VSD įmokų lygi lemiančių ekonominių veiksnių ir VSD įmokų

Veiksniai	Pearsono koreliacijos koeficientas	Sigm.
BVP, mln. eur.	0,790	0,00
Įmokų tarifai, proc.	0,648	0,01
Infliacija, proc.	-0,038	0,02

Šaltinis: sudaryta darbo autorės.

Iš 6 lentelėje pateiktų duomenų matome, kad stiprus teigiamas ryšys yra tarp priklausomo kintamojo VSD įmokos ir nepriklausomo kintamojo BVP ($r = 0.790$). Vidutinis teigiamas ryšys yra tarp priklausomo kintamojo VSD įmokos ir Įmokų tarifų ($r = 0,648$). Labai silpnas neigiamas ryšys egzistuoja tarp priklausomo kintamojo ir nepriklausomo kintamojo infliacija ($r = -0,038$).

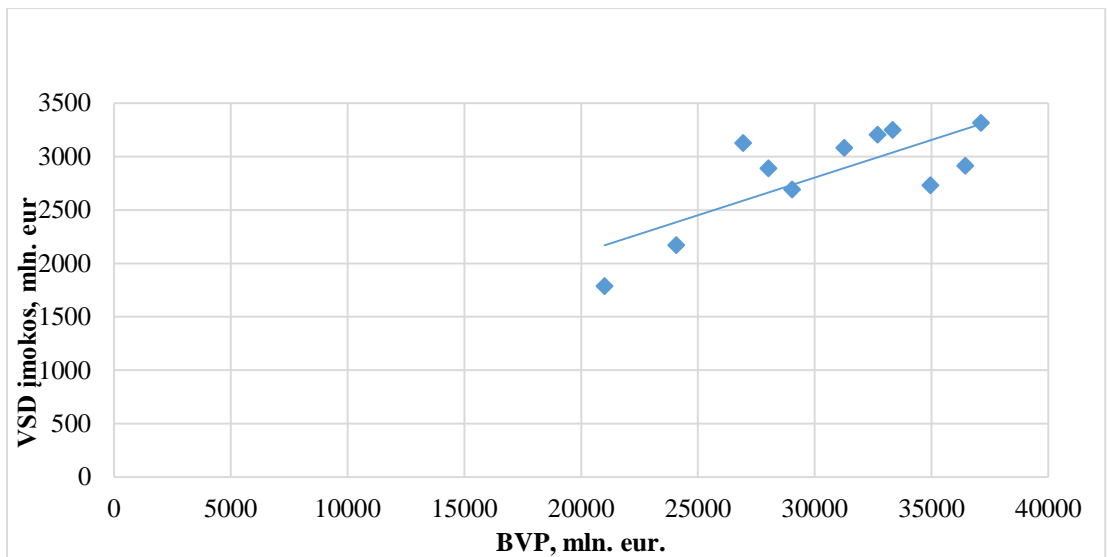
Atlikta analizė parodė, kad modelio nepriklausomi kintamieji paaiškina 71,3 proc. VSD įmokų variacijos ($\beta = 0,856$; $p < 0,05$; $r^2 = 0,733$). Įvertinus tiesinio regresijos modelio tinkamumo parametrus (dispersijos mažėjimo daugiklis $VIF < 4$, determinacijos koeficientas $r^2 = 0,733$; $p < 0,05$). Atlikus Durbin – Watson testą gauta d reikšmė 1,917; $d_l = 1,383$; $d_u = 1,666$; $4 - d_l = 2,617$; $4 - d_u = 2,334$. Gauname, kad modelis atitiko visus tiesinės regresijos modelio tinkamumo parametrus (žr. 5 priedą).

Remiantis gautais duomenimis VSD įmokų priklausomybę nuo ekonominių ir kitų veiksnių, galima užrašyti tokia lygtimi:

$$\text{VSD įmokų suma} = -571,447 + 0,067 * \text{BVP} + 19,162 * \text{įmokų tarifai} + 48,834 * \text{infliacija}.$$

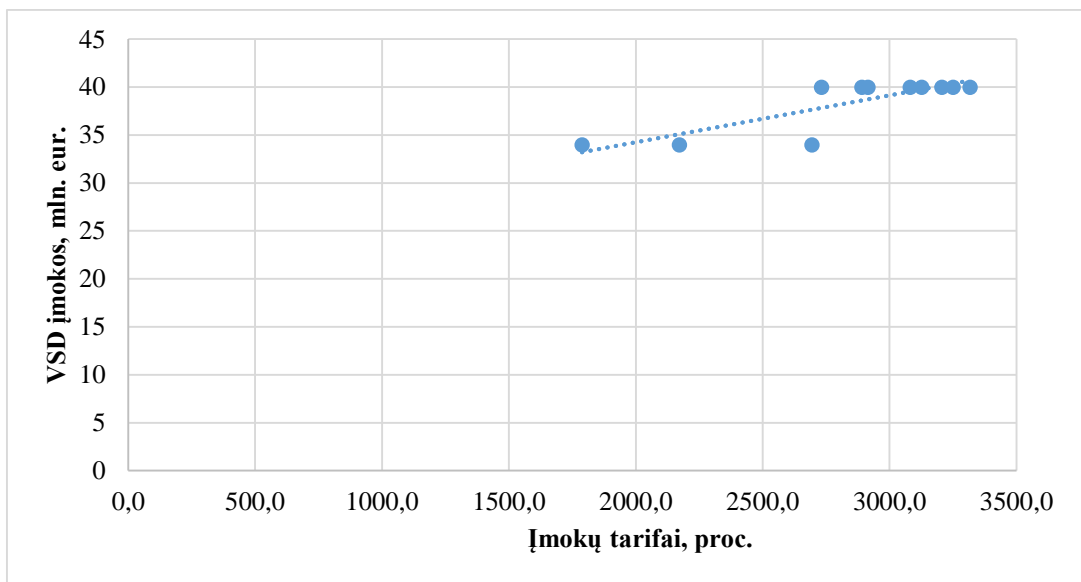
Iš gautų duomenų matome, kad nagrinėjamu atveju reikšmingiausias modelyje yra kintamasis BVP, jo reikšmingumo Beta koeficientas yra 0,625, toliau įmokų tarifai su koeficientu 0,387 ir mažiausiai reikšmingas nepriklausomas kintamasis infliacija su Beta koeficientu 0,317.

Padidėjus BVP 1 mln. eur. socialinio draudimo įmokų surinkimas vidutiniškai padidėja 0,67 karto, padidėjus įmokų tarifui 1 procentu, socialinio draudimo įmokų surinkimas padidėja vidutiniškai 19,162 karto, padidėjus infliacijai 1 procentu, socialinio draudimo įmokos vidutiniškai padidėja 48,834 karto.

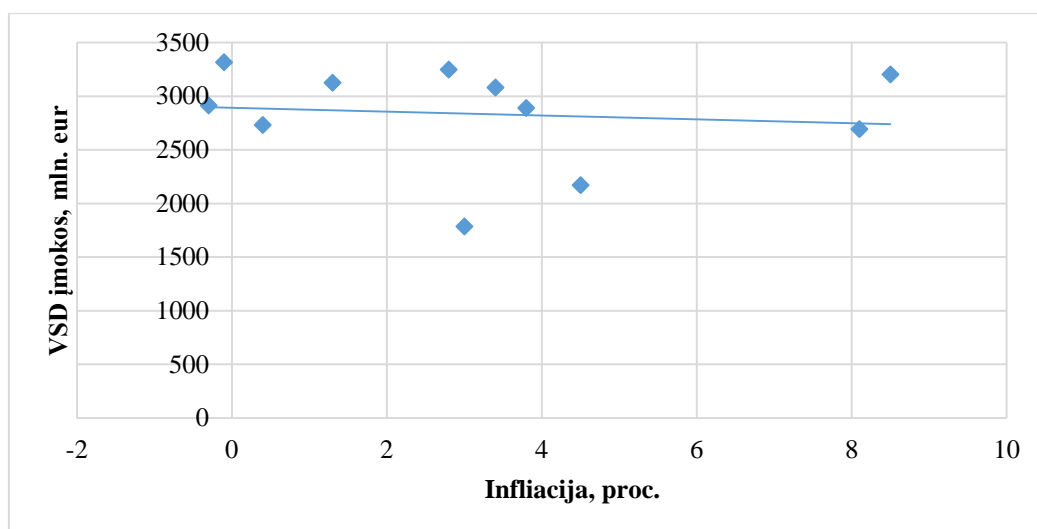
43 pav. VSD įmokų suma ir BVP

Šaltinis: sudaryta darbo autorės

44 pav. VSD įmokos ir Įmokų tarifai

Šaltinis: sudaryta darbo autorės

45 pav. VSD įmokos ir infliacija

Šaltinis: sudaryta darbo autorės

Apibendrinant galima teigti, kad didžiausią poveikį valstybinio socialinio draudimo įmokų surinkimui į biudžetą lemia BVP, įmokų tarifų bei infliacijos pokyčiai. Atlikta analizė parodė, kad skirtingais laikotarpiais draudėjų skaičiaus pokyčiai ir surenkamų į biudžetą įmokų pokyčiai judėjo priešinga linkme, tačiau palyginus šių dviejų rodiklių apskaičiuotus slenkančius vidurkius, paaiškėjo, kad tiriamuoju laikotarpiu abu šie rodikliai turėjo tendenciją augti. Išanalizavus socialiniu draudimu apdraustųjų asmenų pokyčių įtaką valstybinio socialinio draudimo įmokų surinkimo lygiui, paaiškėjo, kad didėjant apdraustųjų valstybinio socialiniu draudimu asmenų skaičiui, didėjo ir surenkamų į biudžetą įmokų lygis. Teigiamos reikšmės valstybinio socialinio draudimo įmokų surinkimo lygiui turėjo VDU didėjimas, užimtųjų skaičiaus didėjimas. Tačiau tokie rodikliai kaip nedarbo lygis ir emigracija įmokų surinkimo lygį veikė neigiamai. Didėjant nedarbo lygiui ir emigracijai, surenkamų į biudžetą valstybinio socialinio draudimo įmokų lygis mažėjo, tačiau situacijai pasikeitus, nedarbo lygiui ir emigracijai mažėjant, surenkamų į biudžetą įmokų lygis augo.

Atlikus koreliacinę regresinę analizę paaiškėjo, kad iš visų tyrimui atrinktų veiksnių, teigiamais statistiškai reikšmingais ryšiais su kintamuoju valstybinio socialinio draudimo įmokos yra susiję kintamieji BVP, įmokų tarifai ir infliacija. Atliktos daugialypės regresinės analizės rezultatai parodė, kad šie veiksniai valstybinio socialinio draudimo įmokų surinkimo lygį lemia 71,3 proc., o 28,7 proc. lemia kiti veiksniai.

3.3. Lietuvos valstybinio socialinio draudimo įmokų surinkimo 2016 m. prognozės

Atlikus darbo rinkos veiksnių regresinę analizę gavome regresijos lygtį:

$$Y = -39,333 + 4,298 * \text{draudėjų skaičius} + 2,749 * \text{VDU}.$$

Šią lygtį mes pritaikome 2016 m. prognozavimui. Prognozavimui atlikti pasiskaičiavome rodiklių pokyčių 2016 m. vidurkius :

7 lentelė

Prognozuojami pokyčiai

Laikotarpis	VSD įmokos, mln. eur	Draudėjų sk, 71ūkst..	VDU, eur.
2016K1	15,5	6,8	9,3
2016K2	16,2	7,1	9,1
2016K3	12,6	6,3	9,0
2016K4	13,9	6,4	9,4

Šaltinis: sudaryta darbo autorės

Gautus rezultatus surašome į regresijos lygtį ir atliekame skaičiavimus.

Prognozė 2016 m. 1 ketv. :

$$\text{VSD įmokos} = -39,33 + 4,298 * 6,8 + 2,749 * 9,3 = 15,5;$$

2016 m. 2 ketv.:

$$\text{VSD įmokos} = -39,33 + 4,298 * 7,1 + 2,749 * 9,1 = 16,2;$$

2016 m. 3 ketv.:

$$\text{VSD įmokos} = -39,33 + 4,298 * 6,3 + 2,749 * 9 = 12,6;$$

2016 m. 4 ketv.:

$$\text{VSD įmokos} = -39,33 + 4,298 * 6,4 + 2,749 * 9,4 = 13,9.$$

8 lentelė

Prognozuojami nominalūs rodikliai

Laikotarpis	VSD įmokos, mln. eur	Draudėjų sk, tūkst.	VDU, eur.
2016K1	1100,2	409,2	766,2
2016K2	1116,4	416,3	775,3
2016K3	1129,0	422,6	784,4
2016K4	1142,9	429,0	793,7

Šaltinis: sudaryta darbo autorės

46 pav. Valstybinio socialinio draudimo įmokų prognozė 2016 m.

Šaltinis: sudaryta darbo autorės

Apibendrinant gautus rezultatus galima teigti, jog darant prielaidą, kad 2016 m. pirmame ketv. draudėjų skaičiui esant lygiam 409,2 tūkst. eur., o VDU siekiant 766,2 eur. valstybinio socialinio draudimo įmokų bus surinkta 1100,2 mln. eur. Iš 45 pav. pateiktos informacijos matome, kad 2016 m. valstybinio socialinio draudimo įmokų skaičius turi tendenciją didėti.

IŠVADOS IR REKOMENDACIJOS

Socialinės apsaugos sampratą galima apibūdinti įstatymiškai įtvirtintą universalią žmogaus teisę siejamą pajamų praradimo rizikomis dėl nedarbo, senatvės, našlystės, nedarbingumo, negalios, vaikų auginimo. Socialinis draudimas yra socialinės apsaugos posistemė, kurios priemonėmis kompensuojamos šalies gyventojų dėl patirtų draudiminių įvykių patirtos išlaidos. Socialinio draudimo valdymo funkcijas vykdo Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerija, šioje srityje ji įgyvendina valstybės funkcijas. Valstybinio socialinio draudimo veiklą prižiūri trišalė Fondo taryba, planuoja fondo biudžetą ir prižiūri jo vykdymą, bei stebi kaip įgyvendinami socialinį draudimą reglamentuojantys teisės aktai.

Išanalizavus valstybinio socialinio draudimo įmokas, nustatyta, kad valstybinio socialinio draudimo įmokos susideda iš draudėjų valstybinio socialinio draudimo įmokų, apdraustųjų valstybinio socialinio draudimo įmokų, savarankiškai dirbančių asmenų valstybinio socialinio draudimo įmokų ir valstybinio savanoriškojo socialinio draudimo įmokų. Jos sudaro didžiausią VSD fondo biudžeto pajamų dalį, o jų surinkimo lygį lemia darbo rinkos ir ekonominių veiksnių pokyčiai.

Atlikus veiksnių, lemiančių valstybinio socialinio draudimo įmokų surinkimo lygį, pokyčių analizę nustatyta, kad šalies ekonominiai rodikliai, kurių pokyčiai lemia valstybinio socialinio draudimo įmokų surinkimo lygį, per tiriamąjį 2005 – 2015 m. laikotarpį kito nevienodai. 2009 – 2010 m., kuomet šalyje vyravo ekonominė krizė, mažėjo BVP augimas, sumažėjo TUI, išaugo šešėlinės ekonomikos rodikliai. Tačiau nuo 2011 m. atskleidžiama nauja tendencija, BVP, TUI, MMA didėjo ir ši tendencija išlieka iki pat tyrimo pabaigos. Didėjant šiems rodikliams šešėlinės ekonomikos procentas nuo BVP mažėja ir šis mažėjimas tęsiasi iki 2015 m.

Išanalizavus darbo rinkos veiksnių pokytį nustatyta, kad valstybinio socialinio draudimo įmokų surinkimą lemiantys veiksniai tiriamuoju laikotarpiu kito nevienodai. 2005 – 2007 m. laikotarpiu visi darbo rinkos veiksnių rodikliai augo, tačiau ekonominės krizės laikotarpiu 2008 – 2010 m. padėtis keitėsi – mažėjo draudėjų skaičius, apdraustųjų valstybinio socialinio draudimu asmenų skaičius, augo nedarbo lygis, išaugo emigracijos lygis. 2011 m. darbo rinkos rodiklių pokyčiai ėmė gerėti – pradėjo didėti užimtų gyventojų skaičius, mažėjo nedarbo lygis, bedarbių asmenų skaičius, augo draudėjų ir apdraustųjų valstybinio socialinio draudimu lygis. Mažėjo emigracijos lygis.

Atlikus veiksnių pokyčių poveikio valstybinio socialinio draudimo įmokų lygiui vertinimo analizę paaiškėjo, kad didžiausią poveikį valstybinio socialinio draudimo įmokų surinkimo lygiui turėjo darbo rinkos veiksniai: draudėjų skaičius ir VDU. Skirtingais laikotarpiais draudėjų skaičiaus

pokyčiai ir surenkamų į biudžetą įmokų pokyčiai judėjo priešinga linkme, tačiau palyginus šių dviejų rodiklių apskaičiuotus vidurkius, paaiškėjo, kad tiriamuoju laikotarpiu abu šie rodikliai turėjo tendenciją augti. Išanalizavus socialiniu draudimu apdraustųjų asmenų pokyčių įtaką valstybinio socialinio draudimo įmokų surinkimo lygiui, paaiškėjo, kad didėjant apdraustųjų valstybinio socialiniu draudimu asmenų skaičiui, didėjo ir surenkamų į biudžetą įmokų lygis. Teigiamos reikšmės valstybinio socialinio draudimo įmokų surinkimo lygiui turėjo VDU didėjimas, užimtųjų skaičiaus didėjimas. Tačiau tokie rodikliai kaip nedarbo lygis ir emigracija įmokų surinkimo lygi veikė neigiamai. Didėjant nedarbo lygiui ir emigracijai, surenkamų į biudžetą valstybinio socialinio draudimo įmokų lygis mažėjo, tačiau situacijai pasikeitus, nedarbo lygiui ir emigracijai mažėjant, surenkamų į biudžetą įmokų lygis augo.

Atlikus koreliacinę regresinę analizę paaiškėjo, kad padidėjus draudėjų skaičiui vienu tūkstančiu, socialinio draudimo įmokos padidės 429,8 tūkst. eur. Padidėjus vidutiniam darbo užmokesčiui vienu euru, surenkamų į biudžetą valstybinio socialinio draudimo įmokų suma padidės 274,9 tūkst. eur., atlikta valstybinio socialinio draudimo įmokų surinkimo prognozė 2016 m., patvirtino, kad įmokų surinkimo lygis didės.

Galima teigti, kad darbe iškelta hipotezė – Lietuvos valstybinio socialinio draudimo įmokų surinkimo lygis labiau priklauso nuo darbo rinkos nei nuo ekonominių veiksnių pokyčių, - pasitvirtino.

Paaiškėjus, kad valstybinio socialinio draudimo įmokų surinkimo lygis labiau priklauso nuo darbo rinkoje vykstančių pokyčių, siūloma:

didesnį dėmesį skirti nelegalaus darbo prevencijai. Atkreipti dėmesį į darbdavius, kurie valstybinio socialinio draudimo įmokas moka nuo mažesnio negu minimalus atlyginimo;

būtina sudaryti prielaidas duomenų gavimui iš užsienio valstybių apie savarankiškai dirbančių asmenų, įregistravusių veiklą Lietuvos Respublikoje, užsienyje gaunamas pajamas;

plėsti socialiniu draudimu apmokestinamų asmenų ratą, įtraukiant su verslo liudijimu dirbančius, verslo liudijimą įsigijusio asmens šeimos narius, apmokestinti tantjemas ir kt.;

skatinti darbdavius įdarbinti jaunimą. Tokiu būdu didėtų apdraustųjų valstybinio socialiniu draudimu asmenų ratas, į Fondo biudžetą būtų surenkama daugiau įmokų, mažėtų emigracija ir nedarbas.

LITERATŪRA

1. Aidukaitė, J. (2010). Gerovės valstybių patirtis vertinant socialinio teisingumo principo įgyvendinimą švietime: Švedijos, Škotijos ir Vokietijos atvejai. *Viešoji politika ir administravimas*, 34, p. 47–60.
2. Aidukaitė, J., Bogdanova, N., Guogis, A. (2012). *Gerovės valstybės kūrimas Lietuvoje: mitas ar realybė*. Vilnius: Lietuvos socialinių tyrimų centras.
3. Aleknavičienė, V. (2005). *Finansai ir kreditas*. Vilnius: Enciklopedija.
4. Bartkus, A. (2008). Makroekonominių veiksnių poveikis Lietuvos senatvės pensijų sistemai. *Taikomoji ekonomika: sisteminiai tyrimai*. 2/2, p. 135-153.
5. Быстрова, К. Е. (2012). Состояние и проблемы финансирования медицинского страхования. *Известия Санкт – Петербургского государственного экономического университета.*, 5, стр. 57а-60.
6. Bernotas, D., Guogis, A. (2003). *Socialinės politikos modeliai: dekomodifikacijos ir savarankiškai dirbančiųjų problemos: monografija*. Vilnius: Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras.
7. Bernotas, D., Guogis, A., (2006). *Globalizacija, Socialinė apsauga ir Baltijos šalys*. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras.
8. Bitinas, A. (2006). Pensijų sistemų reformavimo Europos sąjungos valstybėse praktiniai aspektai. *Viešoji politika ir administravimas*, 17.
9. Bitinas, A., Guogis, A. (2011). Valstybinio socialinio draudimo fondo finansavimas: įmokų surinkimo problematika. *Socialinių mokslų studijos*. 3(2).
10. Buškevičiūtė, E. (2006). *Viešieji finansai*. Kaunas: Technologija.
11. Buškevičiūtė, E. (2007). *Mokesčių sistema*. Kaunas: Technologija.
12. Čekanavičius, V., Murauskas, G. (2009). *Statistika ir jos taikymai (II)*. Vilnius: TEV.
13. Černius, G. (2009). *Finansų valdymas*. Vilnius: MRU.
14. Dieckhoener, C., Peichl, A. (2009). *Financing social security – simulating different welfare state systems for Germany*. Euromod Working paper No. EM 3/09.
15. Esping-Andersen, G. (1990). *The Three Worlds of Welfare Capitalism*, BLACKWELL Publishers.
16. Филипова, Т. А. (2012). Проблемы и пути решения негосударственных пенсионных фондов в России. *Наука и экономика*, 4(12), стр. 44-48.

17. Gabrevičienė, A. (2012). *Bendroji statistika. Mokyto(si) rinkinys*. Marijampolė: Piko valanda.
18. Грянченко, Т. В. (2015). *Основные проблемы пенсионной системы РФ и ориентир ее совершенствования*. Труд и социальные отношения. Москва.
19. Guogis, A. (2000). *Socialinės politikos modeliai*. Vilnius: Eugrimas.
20. Guogis, A. (2006). Socialinės politikos modeliavimas Europos integracijos procese. *Viešoji politika ir administravimas*, 17, p. 29-40.
21. Guogis, A. (2008). Dėl Lietuvos socialinės apsaugos sampratos. *Socialinis darbas*, 7, p. 26-34.
22. Guogis, A. (2012). Lietuvos socialinio modelio bruožai: defektyvaus vystymosi aspektai. *Tiltai*, 2.
23. Guogis, A., Bitinas, A. (2011). *Valstybinio socialinio draudimo fondo finansavimas: įmokų surinkimo problematika*. Vilnius: MRU.
24. Яшин, С. Н., Авдеева, А. М. (2009). Актуальные проблемы дифференциации страховых взносов на обязательное социальное страхование от несчастных случаев на производстве и профессиональных заболеваний путем установления надбавок и скидок к страховым тарифам. *Финансы и кредит*. 26(362), стр.: 9-15.
25. Kalašinskaitė, K., (2009). *Tiesioginių užsienio investicijų poveikis ekonomikos plėtrai Lietuvos ir kitų Baltijos šalių pavyzdžiu*. Daktaro disertacijos santrauka. Vilnius: Technika.
26. Karalevičienė, J., Matuzevičiūtė, K. (2009). Tarptautinės emigracijos ekonominių priežasčių analizė Lietuvos pavyzdžiu. *Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos*. 1 (14), p. 143-151.
27. Кирилук, Е. Н. (2014). Механизм пополнения бюджета фонда социального страхования. Проблемы эффективности администрирования страховых взносов. *Фундаментальные и прикладные исследования в современном мире*, 5, стр. 176-181.
28. Krumplytė, J. (2008). Šešėlinės ekonomikos samprata ir priežasčių analizė. *Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos*, . 4 (13), p. 238-250.
29. Lazutka, R., Skučienė, D., Černiauskas, G., Bartkus, A., Navickė, J., Junevičienė, J. (2013). *Socialinis draudimas Lietuvoje: kontekstas, raida, rezultatai*. Vilnius: Lietuvos socialinių tyrimų centras.
30. Levišauskaitė, K., Rūškys, G. (2003). *Valstybės finansai*. Kaunas: VDU leidykla. 2003.
31. Lietuvos Respublikos Konstitucija. *Valstybės žinios*, 1992, Nr. 33-1014.
32. Lietuvos Respublikos Valstybinio socialinio draudimo įstatymas. *Valstybės žinios*, 2004, Nr.171-6295.

33. Lietuvos Respublikos Valstybinio socialinio draudimo biudžeto sandaros įstatymas. *Valstybės žinios*, 2001, Nr.91-3190.
34. Lileikienė, A., Šaparnis, G., Tamošiūnas, T. (2004). *Magistro darbo rengimo metodika*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
35. Максимов, А. В. (2013). О некоторых вопросах правового регулирования системы добровольного вступления в правоотношения по обязательному *социальному страхованию на случай временной нетрудоспособности и в связи с материнством*. *Налого и финансы*, 2, стр.:27-44.
36. Martinkus, B. ir kt. (2006). *Darbo išteklių ekonomika ir valdymas: vadovėlis*. Kaunas: Technologija.
37. Пахомов, Е. В. (2013). *Разработка модели прогнозирования страховых взносов во внебюджетные фонды Российской Федерации*. Диссертация. Москва.
38. Pieters, D. (2006). *Social security – an introduction to the basic principles. The Netherlands: Kluwer Law International*. Policy 26: 351{372.
39. Потапенко, В.В. (2011). Последствия изменений ставок страховых взносов на обязательное социальное страхование. *Научные труды: институт народнохозяйственного прогнозирования РАН*, 9, стр. 199-216.
40. Rakauskienė, O. G. (2006). *Valstybės ekonominė politika*. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras.
41. Rudytė, D., Beržinskienė, D., Prichotskytė, F. (2008). Darbo užmokesčio diferenciacija: veiksniai ir tendencijos. *Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos*, 3 (12), p. 251 – 261.
42. Ruškytė, D., Rutkauskas, A.V., Navickas, V. (2012). *Mokesčių ir darbo rinkos sąveika: monografija*. Vilnius: leidykla „Edukologija“.
43. Schulte-Mimberg, U., Angele, S., Heine, W. (1998). *Socialinė apsauga. Tikslas, reikšmė, įtaka ir organizacinė struktūra*. Kiolnas: GVG.
44. Силина, Н.Ю. (2012). Актуальные проблемы страховых взносов в государственные внебюджетные фонды в 2012 г. *Ежегодник „Витебские чтения“*, 1.
45. Sakalas, A. (1998). *Personalo vadyba*. Kaunas: Technologija.
46. Simanavičienė, A., Užkurytė, L. (2009). Pokyčiai darbo rinkoje ekonominio nuosmukio metu: Lietuvos atvejis. *ECONOMICS & MANAGEMENT*, 14, p. 940-946.
47. Sinevičienė, L. Vasiliauskaitė A. (2010). Fiskalinės politikos ypatumai ciklinio ekonomikos vystymosi kontekste. *Ekonomika ir vadyba*, 15, p. 1024-1030.
48. Skučienė, D., Gataūlinas, A. (2011). Lietuvos socialinio draudimo kompensuojamoji gerovė lyginant su ES šalimis. *Socialinis darbas*, 10 (2).

49. Смирнова, М. В. (2012). Страховые взносы на обязательное страхование: проблемы оптимизации. *Финансовая аналитика: проблемы и решения* 27, стр. 33-40.
50. Šapalienė, L. (2008). *Lietuvos mokesčių sistema: teoriniai ir praktiniai pagrindai. Mokomoji knyga*. Vilnius: Mokesčių srautas.
51. Васюченкова, Л. В. (2014). *О мерах противодействия выплатам неофициальной заработной платы. Теория и практика развития экономики на международном, национальном, региональном уровнях*. Материалы Международной научно-практической конференции. Под редакцией Пироговой Т.Э. Санкт-Петербург: Эйдос.
52. Золоторева, Л. Л., Бадюков, В. Ф. (2013). Развитие системы социального страхования в России с государственным социальным страхованием в Германии. *Вестник Хабаровской государственной академии экономики и права*, 3, стр.: 39-45.
53. Абалкина (2014) [internete]. [žiūrėta 2015-10-25]. Prieiga per internetą: <http://economylit.online/obschie-raboty_i_719/652-formirovanie-ispolzovanie-vnebyudjetnyih.html>.
54. Bartkus, A. (2009). *Senatvės pensijų ir laikino nedarbingumo išmokų finansinio tvarumo analizė* [internete]. Daktaro disertacija [žiūrėta 2015-10-25]. Prieiga per internetą <http://vddb.laba.lt/fedora/get/LT-eLABa-0001:E.02~2009~D_20090312_091018-91587/DS.005.0.01.ETD>.
55. Dranickaitė, D., Karpinaitė, K. (2010). *Lietuvos valstybinio socialinio draudimo fondo biudžeto 2004 – 2009 m. įmokų ir išmokų analizė bei jų subalansuotumo problemas sprendimo kryptys* [internete]. Magistro darbas [žiūrėta 2016 - 04 - 15]. Prieiga per internetą: <http://vddb.laba.lt/fedora/get/LT-eLABa-0001:E.02~2013~D_20130621_132112-12079/DS.005.0.01.ETD>.
56. Графова, В.С. (2014). *Социальное страхование и его функции* [internete]. Гуманитарные научные исследования [žiūrėta 2016-03-15]. Prieiga per internetą: <<http://human.snauka.ru/2014/04/6293>>.
57. Guogis, A. (2011). *Lietuvos socialinės apsaugos raida: daugiau klausukų negu atsakymų* [internete]. [žiūrėta 2016-03-15]. Prieiga per internetą: <<http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2011-02-08-arvydas-guogis-lietuvos-socialines-apsaugos-raidadaugiau-klaustuku-negu-atsakymu/57655>>.
58. Janilionis, V., (2008). *Statistinė kiekybinių duomenų analizė su SPSS ir STATA* [internete]. Kaunas [žiūrėta 2016-03-16]. Prieiga per internetą: <http://www.lidata.eu/files/mokymai/stat/Statistika_galutine_redakcija.pdf>.

59. Котова , Е. (2003) [internetė]. [žiūrėta 2016-03-16]. Prieiga per internetą: <<http://www.dissercat.com/content/metody-povysheniya-effektivnosti-sistemy-sbora-i-ispolzovaniya-sredstv-edinogo-sotsialnogo-naloga> > .
60. Lazutka, R.(2015). *Lietuvoje nenorima pripazinti poreikio socialinei politikai* [internetė]. [žiūrėta 2015-11-05]. Prieiga per internetą: < <http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2015-10-06-romas-lazutka-lietuvoje-nenorima-pripazinti-poreikio-socialinei-politikai/135796>>.
61. Нигматулина, Г. (2011) [internetė]. [žiūrėta 2015-10-24]. Prieiga per internetą: <<http://www.dissercat.com/content/sovershenstvovanie-audita-raschetov-s-gosudarstvennymi-vnebyudzhetnymi-sotsialnymi-fondami>>.
62. Patapas, A., Gudonis, N. (2014). *Nelegalaus darbo kontrolės efektyvumo problema Lietuvoje* [internetė]. [žiūrėta 2016-02-15]. Prieiga per internetą: <<https://www.mruni.eu/upload/iblock/d96/VPA-14-13-4-09.pdf>>.
63. Рогова, Р.Н., Добржинская, В.В. (2011) [internetė]. [žiūrėta 2015-10-24]. Prieiga per internetą: < <http://regec.ru/articles/2011/vol4/1.pdf> >.
64. *Statistikos departamentas*. [internetė]. [žiūrėta 2016-01-15]. Prieiga per internetą: <http://www.stat.gov.lt/>.
65. Sodra. [intrnete] [žiūrėta 2015-12-01] <http://www.sodra.lt/lt/struktura-ir-kontaktai/sodros-valdybos-struktura>
66. *Verslo žinios* [internetė]. [žiūrėta 2015-10-25]. Prieiga per internetą: <<http://zodynas.vz.lt/Valstybinio-socialinio-draudimo-imoka>>.

PRIEDAI

1 priedas

Valstybinio socialinio draudimo įmokų dalis Fondo biudžete pagal atskiras draudimo rūšis 2005 – 2009 m. laikotarpiu

Įmokų rūšis	2005		2006		2007		2008		2009	
	Mln. €	%	Mln. €	%	Mln. €	%	Mln. €	%	Mln. €	%
Draudėjų įmokos	1611,13	90,1	1958,09	90,14	2426,7	90,05	2886,9	90,04	2417	77,29
Apdraustųjų įmokos	154,41	8,6	187,84	8,65	233,2	8,65	276,93	8,64	685,47	21,92
Savarankiškai dirbančių asmenų įmokos	21,63	1,2	25,49	1,17	33,65	1,25	41,27	1,29	23,95	0,77

Valstybinio socialinio draudimo įmokų dalis Fondo biudžete pagal atskiras draudimo rūšis 2010 – 2015 m. laikotarpiu

Įmokų rūšis	2010		2011		2012		2013		2014		2015	
	Mln. €	%	Mln. €	%	Mln. €	%	Mln. €	%	Mln. €	%	Mln. €	%
Draudėjų įmokos	2203,76	76,21	2351,10	76,30	2479,89	76,28	2422,06	88,63	2582,47	88,57	2735,2	82,5
Apdraustųjų įmokos	640,79	22,16	680,26	22,08	716,57	22,04	256,57	9,39	273,77	9,39	509,9	15,4
Savarankiškai dirbančių asmenų įmokos	46,74	1,62	49,72	1,61	54,08	1,66	52,82	1,93	58,49	2,01	71,6	2,2
Valstybinio savanoriškojo draudimo įmokos	0,50	0,02	0,42	0,01	0,38	0,01	1,33	0,05	1,04	0,04	0,3	0,01

Šaltinis: sudaryta darbo autorės remiantis Sodros duomenimis.

2005 – 2015 m. sumokėtų valstybinio socialinio draudimo įmokų, pagal atskiras draudimo rūšis, tempai (proc.)

Įmokų rūšis	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%
Draudėjų įmokos		21,5	23,9	19,0	-16,3	-8,8	6,7	5,5	-2,3	6,6	5,9
Apdraustųjų įmokos		21,6	24,1	18,8	147,5	-6,5	6,2	5,3	-64,2	6,7	86,3
Savarankiškai dirbančių asmenų įmokos		17,9	32,0	22,6	-42,0	95,2	6,4	8,8	-2,3	10,7	22,4
Valstybinio savanoriškojo draudimo įmokos		8,2	21,9	7,8	-44,0	-28,0	-17,5	-8,8	250,4	-21,7	-71,2
Viso:		21,5	24,0	19,0	-2,5	-7,5	6,6	5,5	-15,9	6,7	13,76

Šaltinis: sudaryta darbo autorės remiantis Sodros duomenimis

Valstybinio socialinio draudimo įmokų ir emigracijos pokyčiai 2005 – 2014 m.

Metai	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
VSD įmokos, mln. eur.		384	522	512	-79	-235	190	169	-518	183
Emigracija, vnt.		-25494	-2008	-4632	12750	44657	-29295	-12762	-2282	-2198

Šaltinis: sudaryta darbo autorės remiantis Sodros ir statistikos departamento duomenimis

Regresinė analizė tarp VSD įmokų ir darbo rinkos veiksmių

Model Summary^b

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate	Durbin-Watson
1	,519 ^a	,269	,222	91,04908	2,389

a. Predictors: (Constant), X2_VDU_eur, X1_Drau_sk_tūkst

b. Dependent Variable: Y_VSDJ mln

ANOVA^b

Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	94660,178	2	47330,089	5,709	,008 ^a
	Residual	256987,991	31	8289,935		
	Total	351648,170	33			

a. Predictors: (Constant), X2_VDU_eur, X1_Drau_sk_tūkst

b. Dependent Variable: Y_VSDJ mln

Coefficients^a

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.	95,0% Confidence Interval for B		Collinearity Statistics	
		B	Std. Error	Beta			Lower Bound	Upper Bound	Tolerance	VIF
1	(Constant)	-39,333	24,589		-1,600	,120	-89,482	10,816		
	X1_Drau_sk_tūkst	4,298	1,860	,359	2,310	,028	,504	8,092	,977	1,023
	X2_VDU_eur	2,749	1,316	,324	2,089	,045	,065	5,432	,977	1,023

a. Dependent Variable: Y_VSDJ mln

Regresinė analizė tarp VSD įmokų ir ekonominių ir kitų veiksnių

Model Summary^b

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate	Durbin-Watson
1	,856 ^a	,733	,713	73,41391	1,917

a. Predictors: (Constant), Įmokų_tar_proc, Infl, BVP

b. Dependent Variable: VSD_Įmok

ANOVA^b

Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	591892,004	3	197297,335	36,607	,000 ^a
	Residual	215584,115	40	5389,603		
	Total	807476,118	43			

a. Predictors: (Constant), Įmokų_tar_proc, Infl, BVP

b. Dependent Variable: VSD_Įmok

Coefficients^a

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.	Correlations			Collinearity Statistics	
		B	Std. Error	Beta			Zero-order	Partial	Part	Tolerance	VIF
1	(Constant)	-571,447	187,473		-3,048	,004					
	BVP	,067	,012	,625	5,782	,000	,790	,675	,472	,571	1,752
	Infl	48,834	14,237	,317	3,430	,001	-,038	,477	,280	,781	1,281
	Įmokų_tar_proc	19,162	5,813	,387	3,296	,002	,648	,462	,269	,484	2,066

a. Dependent Variable: VSD_Įmok

6 priedas

Valstybinio socialinio draudimo įmokų surinkimą lemiantys ekonominiai ir kiti veiksniai

Laikotarpis	VSD įmokos, mln. Eur	BVP, mln. Eur.	Infliacija, proc.	Šešėlinė ekonomika, proc.	TUI, mln. Eur.	Įmokų tarifai
2005K1	398,0	4913,9	0,8	21	6711,6	34
2005K2	441,0	5149,7	0,7	21	6813,2	33,98
2005K3	481,0	5373,4	0,7	21	6910,2	33,98
2005K4	469,0	5542,7	0,9	21	6920,7	33,98
2006K1	490,0	5632,4	0,9	21	8266,2	33,98
2006K2	513,0	5882,9	1,0	21	8301,0	33,98
2006K3	543,0	6285,6	1,3	21	8350,2	33,98
2006K4	627,0	6320,5	1,4	21	8377,2	33,98
2007K1	631,0	6702,7	1,4	18	9854,1	33,98
2007K2	648,0	7031,6	1,7	18	10002,0	33,98
2007K3	695,0	7431,6	2,0	18	10280,0	33,98
2007K4	721,0	7630,1	3,0	18	10282,7	33,98
2008K1	761,0	7900,9	3,1	18	10112,0	33,98
2008K2	800,0	8236,4	2,0	18	10001,5	39,98
2008K3	851,0	8214,3	1,5	18	9350,2	39,98
2008K4	795,0	7956,6	1,9	18	9190,6	39,98
2009K1	685,1	6998,5	0,3	23	9201,0	39,98
2009K2	743,3	6788,7	0,3	23	9203,0	39,98
2009K3	668,2	6467	0,3	23	9205,0	39,98
2009K4	703,0	6444,3	0,4	23	9206,2	39,98
2010K1	566,7	6777,6	0,8	28	9351,0	39,98
2010K2	659,5	6841,7	0,7	28	9567,1	39,98
2010K3	620,2	6971,4	0,7	28	9938,7	39,98
2010K4	710,2	7159,6	1,7	28	10031,0	39,98
2011K1	794,0	7510,8	1,5	27	10278,1	39,98
2011K2	850,0	7740,4	1,7	27	10661,9	39,98
2011K3	669,7	7791,4	0,1	27	10886,5	39,98
2011K4	872,0	7944,3	0,1	27	11028,9	39,98
2012K1	741,0	7999,1	1,7	27	11557,5	39,98
2012K2	853,0	8147,7	0,6	27	11315,8	39,98
2012K3	829,0	8263,1	0,9	27	11834,1	39,98
2012K4	804,1	8411,9	-0,4	27	12100,6	39,98
2013K1	689,3	8545,9	0,4	26	13002,3	39,98
2013K2	877,0	8623,5	0,3	26	12917,3	39,98
2013K3	778,5	8695,2	0,1	26	12744,9	39,98
2013K4	861,8	8780	-0,4	26	12719,9	39,98
2014K1	748,5	8905,3	0,3	25	12956,1	39,98
2014K2	787,0	8996,7	0,2	25	12925,0	39,98
2014K3	737,0	9777,00	-0,2	25	12941,0	39,98
2014K4	646,0	9278,00	-0,6	25	12864,8	39,98
2015K1	658	8253,00	-0,9	24	12927,3	39,98
2015K2	806,1	9367,00	1,1	24	13107,3	39,98
2015K3	768,2	9979,00	-0,7	24	13267,2	39,98
2015K4	1084,7	9525,00	-0,1	24	13263,9	39,98

Šaltinis: sudaryta darbo autorės remiantis Sodros ir statistikos departamento duomenimis

Valstybinio socialinio draudimo įmokų surinkimą lemiantys darbo rinkos veiksnių rodikliai

Laikotarpis	VSD įmokos, mln. eur	Draudėjų sk, tūkst.	Apdraustųjų sk., tūkst.	VDU, eur.	Užimtumo lygis, proc.	Nedarbo lygis, proc.	Emigracija, vnt.
2005K1	398,0	270,8	1361,10	369,6	51	10	14471
2005K2	441,0	271,4	1363,00	387,4	51	9	13271
2005K3	481,0	274,5	1369,50	400,8	52	7,4	13980
2005K4	469,0	275,8	1374,80	423,3	52	7,3	16162
2006K1	490,0	266,9	1379,00	418,4	52	6,8	8097
2006K2	513,0	279	1391,30	442,4	52	5,6	9101
2006K3	543,0	284,2	1419,20	481,7	52	5,8	7982
2006K4	627,0	288,3	1427,30	504,0	52	5,1	7212
2007K1	631,0	284,9	1429,00	504,6	52	5,2	7595
2007K2	648,0	298,7	1431,10	529,8	54	4,2	7695
2007K3	695,0	306,2	1433,00	564,4	54	3,9	7318
2007K4	721,0	308,9	1437,90	593,7	53	4	7772
2008K1	761,0	296,9	1440,00	624,2	52	5	6438
2008K2	800,0	304,8	1451,00	649,9	53	4,6	6713
2008K3	851,0	293,9	1451,70	674,8	53	6	6814
2008K4	795,0	292	1469,60	677,1	52	7,9	5787
2009K1	685,1	271,4	1361,10	639,4	49	12,3	9625
2009K2	743,3	283,6	1325,00	633,6	49	14	8325
2009K3	668,2	285,2	1291,70	624,2	49	14	9146
2009K4	703,0	282,8	1263,70	615,9	48	15,8	11404
2010K1	566,7	270,8	1230,70	591,0	46	18,5	20789
2010K2	659,5	282,5	1230,70	598,5	46	18,5	21001
2010K3	620,2	284,7	1255,30	605,9	47	17,9	19786
2010K4	710,2	286,3	1253,20	618,4	48	17,4	21580
2011K1	794,0	282,4	1239,70	603,3	48	17,4	13465
2011K2	850,0	303,4	1294,70	614,7	49	15,9	14243
2011K3	669,7	308	1324,30	617,5	49	15,2	12691
2011K4	872,0	308,8	1314,20	635,3	49	14,1	13461
2012K1	741,0	298,1	1305,70	624,0	49	14,8	10275
2012K2	853,0	321,1	1349,30	628,5	50	13,6	11592
2012K3	829,0	321,8	1344,30	634,2	51	12,8	10910
2012K4	804,1	328,7	1322,10	652,4	50	13,4	8323
2013K1	689,3	322,9	1306,40	650,9	50	13,3	9704
2013K2	877,0	345,2	1343,30	657,0	51	11,9	9615
2013K3	778,5	352	1350,00	672,1	52	11,1	9801
2013K4	861,8	355	1339,10	682,6	52	11,6	9696
2014K1	748,5	351,9	1336,60	674,9	52	12,6	9155
2014K2	787,0	372,8	1371,10	686,9	52	11,4	9232
2014K3	737,0	379,2	1375,00	701,4	54	9,3	9058
2014K4	646,0	383,5	1365	719,6	53	10,2	9175
2015K1	658	375,9	1369,50	699,8	66	10	11133
2015K2	806,1	394,2	1406,00	713,9	67	9,4	11130
2015K3	768,2	398,5	1400,30	735,1	68	8,3	11136,5
2015K4	1084,7	402,4	1377,90	756,9	68	8,8	11133,5

Šaltinis: sudaryta darbo autorės remiantis Sodros ir statistikos departamento duomenimis